

Piia Vuorela

RAADIN VALLASSA KRUUNUN VARJOSSA

- Tukholman kaupungin hallinto- ja oikeuslaitos kasvavien
vaatimusten puristuksissa 1580-1627

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
HUMANISTINEN TIEDEKUNTA
Historian laitos

Piia Vuorela

RAADIN VALLASSA, KRUUNUN VARJOSSA

- Tukholman kaupungin hallinto- ja oikeuslaitos kasvavien vaatimusten puristuksissa 1580-1627

Suomen historia

Pro-gradu -tutkimus

139 sivua + 8 liitettä

Jyväskylä helmikuu 1997

TIIVISTELMÄ

Tukholma oli vuosina 1580-1627 ekspansiivinen kaupunki, jossa koettiin voimakas väestönkasvu etenkin 1600-luvun alussa. Kaupunkia hallitsivat pormestari ja raati, sekä näiden alaiset viranhaltijat. Raati muodosti poliittisen johdon ja oli samalla tuomioistuin, raastuvanoikeus. Oikeudenhoidon ja hallinnon muodollinen pohja oli Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki.

Tukholman hallintomiehet koostuivat muiden kaupunkien tapaan vauraista porvareista, vasta aivan tutkimusajanjakson lopulla tilanne alkoi muuttua kaupungin ylimpien virkamiesten suhteen. Ura raadissa merkitsi arvostusta kaupungissa, mutta taloudellisesti tuloksena saattoi olla lähes henkilökohtainen konkurssi elinkeinonharjoitukseen käytetyn ajan vähennyttyä radikaalisti. Raatimiehillä virkaurat olivat usein melko samanlaiset, eikä porvarillisen pormestarinkaan toiminta paljon poikennut raatimiesten tehtävistä. Kuninkaalliset pormestarit sen sijaan olivat selvästi "käskijöitä" ja raadissa hallitsevassa asemassa. Kaupunginhallinnon virat olivat haluttuja, vaikka työtaakka oli suuri ja virka toi usein mukanaan konfliktitilanteita.

Vuosina 1580-1591 raadin työmäärä kasvoi vähitellen, oikeusistuimena pormestarit ja raatimiehet selvittelivät rikos- ja siviilijuttuja, minkä lisäksi hallintotyö hoidettiin raastuvassa. Kaarle-herttuan kaudella 1592-1604 kruunu puuttui raadin kokoonpanoon ja ajanjaksoa leimasi herttuan toimista johtunut hallinnollisen työn määrän kasvu. Vuosina 1605-1615 tuomiokirjaan

merkittyjen juttujen määrä laski huomattavasti. Tämä johtui Norrmalmin erottamisesta sekä viranhaltijoiden laiminlyönneistä ja voidaankin esittää arvio, että todellisuudessa raadin vallan piiriin kuuluneiden juttujen määrä ei laskenut, vaan kasvoi aikaisemman kehityksen osoittamassa suunnassa. Viimeistään ajanjaksolla 1616-1627 raadin työn määrä oli kasvanut niin suureksi, että tarvittiin radikaaleja uudistuksia. Vuoden 1619 säännöllä ja kuninkaallisten pormestarien nimityksellä pyrittiin parantamaan tilannetta. Tutkimusjakson alkuun verrattuna oli raadin työmäärä lähes viisinkertainen ja hallintojutut olivat kasvaneet suurimmaksi ryhmäksi.

ASIASANAT

hallintohistoria, kaupunkihallinto, Tukholma, raati, raastuvanoikeus, virkamies, kaupunkipolitiikka

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	2
1.1. AIKAISEMPI TUTKIMUS.....	2
1.2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ	5
1.3. LÄHDEAINEISTO	8
2. TUKHOLMA 1500-LUVUN LOPULLA JA 1600-LUVUN ALUSSA	18
2.1. KÄSITYÖLÄISTEN, KAUPPIAIDEN JA KRUUNUN MIESTEN KAUPUNKI	18
2.2. KAUPUNGINLAKI JA PRIVILEGIOT HALLINNON PERUSTANA	21
2.3. PORMESTARI JA RAATI	23
3. TUKHOLMAN HALLINTOMIEHET	27
3.1. VIRKAMIEHEKSI PÄASEMINEN JA URAN TALOUDELLINEN MERKITYS	27
3.2. TYÖTAAKKA JA VELVOITTEET	37
3.3. ETUOIKEUTETUT JA ANSIOITUNEET SEKÄ HALLINTOTYÖN KÄÄNTÖPUOLI.....	44
4. RAADIN TYÖ VAKIINTUNEISSA UOMISSAAN 1580-1591	56
4.1. VALTAKUNNAN TYÖLLISTETYN KAUPUNKIHALLINTO	56
4.2. TUOMIOISTUIMEEN TUODUT RIKOSSYYTEET	60
4.3. KIISTOJEN SELVITTELYAREENA.....	63
4.4. RAATI HALLINNOLLISENA INSTANSSINA.....	66
5. TUKHOLMAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN KAVENTUMINEN 1592-1604	69
5.1. KAARLE-HERTTUAN KAUPUNKI.....	69
5.2. RAADIN TYÖN MUUTTUMINEN HALLINTOVALTAISEMMAKSI	76
6. LÄHDEHARHA VAI TODELLINEN LAMAANTUMINEN ? - RAADIN TYÖMÄÄRÄN VÄHENEMINEN 1605-1615.....	80
7. PÄÄKAUPUNKI UUDISTUSTEN ESIKUVANA JA KOHTEENA 1616-1627	90
7.1. VUODEN 1619 SÄÄNTÖ	91
7.2. KUNINKAALLISET PORMESTARIT HALLINNON MODERNISOINNIN JOHTOHAHMOINA	101
7.3. MITÄ RAASTUVASSA TAPAHTUI?.....	114
8. KAUPPIAIDEN HALLINNOSTA BYROKRATISOITUMISEN ALKUUN - TUKHOLMAN RAATI JA SEN TYÖMÄÄRÄ 1580-1627	122
9. LÄHTEET.....	125
LIITTEET.....	140

1. JOHDANTO

1.1. Aikaisempi tutkimus

Tukholma oli ylivoimaisesti valtakunnan suurin kaupunki viimeistään uuden ajan alusta lähtien. Se oli kaupan ja käsityön keskus, mutta samalla sotilaallinen ja poliittinen valtakenttä. 1500-luvulla Tukholman merkitys kasvoi entisestään keskusvallan vahvistumisen myötä ja 1600-luvun puoliväliin mennessä siitä kehittyi ruotsalaisen suurvallan pääkaupunki.

Kaupungin merkittävyyteen nähden Tukholman eri puolia on tutkittu melko vähän. Kaupungin historiasta on toki kirjoitettu useita yleisesityksiä¹ ja sarjassa *Monografier utgivna av Stockholms stad* löytyy lukuisia erilaisia tutkimuksia aina rakentamisesta ja kaupunkisuunnittelusta marginaaliryhmien historiaan saakka. Tästä huolimatta melko harvat tutkijat ovat suuremmin kiinnittäneet huomiota 1500-luvun lopussa ja 1600-luvun alussa tapahtuneeseen hallinto- ja oikeuslaitoksen kehitykseen. Tätä aukkoa pyrki täyttämään jo päättyneet *Stockholm blir huvudstad* -projekti, jonka puitteissa syntyneistä töistä tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmät Lars Ericsonin ja Robert Sandbergin tutkimukset kuuluivat ensimmäisten joukkoon². Vaikka mittavaa tutkimustyötä tehtiin, ilmeni projektissa myös selviä heikkouksia; kenties suurimman ongelman muodosti se, että tutkimusaiheet olivat liian lähellä toisiaan. Tämä aiheutti toistoa ja päällekkäisyyttä. Toisaalta aiheiden käsittely liikkui usein melko teoreettisissa ulottuvuuksissa, mikä ei kenties aina ollut paras mahdollinen lähestymistapa³.

¹Ks. esim. Högberg Staffan, *Stockholms historia 1. Den medeltida köpstaden. Hans nådes stad. Stormaktens huvudstad. Borgarnas stad. Stockholm 1981.*

²Ks. Ericson Lars, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599-1637. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 84. Borås 1988*; Sandberg Robert, *I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599-1620. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 105. Stockholm 1991.* Vertaa Sandbergin käsitykseen tutkimustilanteesta Tukholman historian osalta. Hänen mukaansa sata vuotta Kustaa Vaasan kuoleman ja karoliinisen ajan välillä ovat, Ericsonin työtä lukuunottamatta, tutkimaton aluetta. - Sandberg 1991, s. 82. Ks. myös *Swedish Bibliography of Urban History. A Selection of Books and Articles Published up to 1992. Ed. by Lars Nilsson. Stads- och kommunhistoriska institutet. Studier i stads- och kommunhistoria 10. Stockholm 1994.*

³Ericsonin tutkimuksessa saa keskeisen sijan Max Weberin teoria byrokratisoitumisesta ja hän päätyykin lopputulokseen, että 1600-luvun alkupuoliskolla Tukholman kaupunginhallinto muuttui tavalla, jota voi pitää alkavana byrokratisoitumisena. Muutosten taustalla olivat osin kaupungin kasvun aiheuttamat tarpeet, osin kruunun halu reformoida ja kontrolloida hallintoa ja oikeudenhoitoa. - Ericson 1988, s. 53-63, 329-333. Itse teorialle ja kirjallisuuden esittelylle uhrataan runsaasti tilaa, paljolti johtopäätöksien kustannuksella. - Vrt. Gustafsson Harald, *Bödlar och byråkrater i Stockholms 1600-talsförvaltning. Historisk tidskrift 1989:2, s. 219,*

Uudemmasta tutkimuskirjallisuudesta voidaan todeta, että vaikka Tukholman historiasta julkaistut uudet tutkimukset tuovat runsaasti uutta tietoa, niin pääasioissa ja keskeisissä kysymyksissä ne myötäilevät pitkälti jo vuosikymmeniä sitten tehtyjä tutkimuksia. Peruskysymyksenasettelu on säilynyt melko samanlaisena kuin esimerkiksi Odhnerilla, Östmanilla ja Boëthiuksella.⁴

Perustutkimuksenkin osalta on 1500-luvun loppu ja 1600-luvun alku ollut Tukholman historiassa melko vähäisen mielenkiinnon kohteena verrattuna keskiajan loppuun ja Kustaa Vaasan hallintokauteen, ja toisaalta suurvalta-aikaan. Esimerkiksi väestöhistorian ja laajemminkin sosiaalhistorian tutkimuksessa on kyseisellä ajanjaksolla suuria aukkoja⁵. Aikaa ennen Kustaa Vaasaa on tutkinut mm. Ahnlund ja Kustaa I:n aikaa etenkin Peterzén⁶. Sandbergin ja Ericsonin teokset täyttävät osaltaan tätä aukkoa tutkimuksessa, mutta niiden panos jää pääasiassa hallintohistoriaan.

Ruotsalainen tutkimus on aina korostanut mielellään Ruotsin eurooppalaisuutta, joten myös vertailukohdat on haettu kaukaa Euroopan metropoleista, vaikka usein olisi kenties ollut hedelmällisempää ja realistisempää tutkia Tukholman merkitystä muulle valtakunnalle, kuin etsiä näyttöä eurooppalaisten ideoiden heijastumisesta kaupunkiin tai mahdollista ruotsalaista vaikutusta mantereen suuntaan. Tukholman keskeinen asema valtakunnassa tulee esiin esimerkiksi Erkki Lehtisen tutkimuksessa hallituksen yhtenäistämispolitiikasta suurvalta-

224.

⁴Odhner Clas Theodor, Bidrag till svenska städernas och borgarståndets historia före 1633. Akademisk afhandling. Upsala 1860; Östman Nils, Stockholms magistrat och rådhusrätt. Kortfattad öfversikt. Stockholms rådhus och råd. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten MCMXV. Stockholm 1915; Boëthius Bertil, Magistraten och borgerskap i Stockholm 1719-1815. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 2. Stockholm 1943; ks. myös Corin Carl-Fredrik, Självstyre och kunglig maktpolitik inom Stockholms stadsförvaltning 1668-1697. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 21. Uppsala 1958. - Vrt. Lindberg Folke, Fogde, råd och menighet. Några drag i den svenska stadsförvaltningens utveckling under medeltiden och 1500-talet. Stockholm 1941, s. 17-18.

⁵Esimerkiksi väkilukujen ja sosiaalisten ryhmien osalta ei perustutkimusta ole olemassa, vaan joudutaan turvautumaan Lagerin teoksiin, jotka keskittyvät 1560- ja 1580-luvulle, minkä lisäksi löytyy tutkimusta 1600-luvun lopun tilanteesta. 1600-luvun alun väestöllisiä oloja on tutkinut Sven Lilja, tosin keskittyen lähinnä väestön määrään ja urbanisoitumiseen. - Lilja Sven, The Geography of Urbanisation - Sweden and Finland, c. 1570-1770. Scandinavian Economic History Review & Economy and History. 1994:3; Lilja Sven, Stockholms befolkningsutveckling före 1800: problem, metoder och förklaringar. Historisk tidskrift 1995:3.

⁶Ahnlund Nils, Stockholms historia före Gustav Vasa. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 21. Stockholm 1953; Peterzén Ingvar, Studier rörande Stockholms historia under

ajalla. Teoksessa on käsitelty etenkin kruunun 1600-luvun alkupuoliskolla harjoittamaa nimitys- ja kehityspolitiikkaa, jossa on Lehtisen mukaan nähtävissä eräänlainen keskusta-periferia -ajattelu. Tämän mallin mukaan hallitus pyrki ensin kehittämään merkittävämpiä kaupunkeja, eli ensin pyrittiin tuloksiin Tukholmassa ja vasta tämän jälkeen ryhdyttiin kehittämään "paikallisia keskuksia".⁷

Tukholma olikin monien asioiden osalta koko valtakunnan kaupunkien hallinnon ja oikeudenhoidon kehittämissuunnitelmien esikuvana. Pääkaupungin suuri vaikutus näkyy erityisesti vuoden 1619 kaupunkihallintoasetuksen ja vuoden 1620 privilegioiden sanamuodoista. Tukholmassa samaan aikaan vallinnut todellisuus oli selvästi asiakirjojen mallina. Näin saatettiin kaupunkien kehitystyössä turvata pääkaupungista saatuihin kokemuksiin ja siellä sovellettuihin käytäntöihin, joita oli helppo tarvittaessa kehitellä edelleen tarvitsematta hakea esikuvia maan rajojen ulkopuolelta.⁸ Tukholma oli kansainvälinen kauppakaupunki ja valtakunnassa aivan omassa luokassaan, mutta verrattuna suuriin eurooppalaisiin kaupunkeihin sen merkitys kalpenee.

Hallintohistorian kannalta keskeistä raastuvanoikeuden työtaakan muutosta ja hallinto- ja oikeuslaitoksen kehittämistarvetta ei Tukholman osalta ole edes pyritty tutkimaan. Mielenkiinto on kohdistunut, sekä vanhemmissa että uudemmissa tutkimuksissa, lähinnä pormestarien ja raatimiesten paikallaoloon, sekä lakien ja privilegioiden kaupungille määräämiin tehtäviin. Esimerkiksi Lars Ericson on tutkimuksessaan tehnyt pikkutarkkaa työtä hallinnon työmuotojen ja raatimiesten sekä pormestarien taustojen selvittelyssä, mutta hän ohittaa työtaakan tutkimisen edes mahdollisuutena vedoten työekonomiaan "*...om rådets arbetsbörda börjar att öka under 1610-talets andra hälft och början av 1620-talet - vilket är sannolikt men tyvärr inte går att kvantifiera - ...*"⁹.

Gustav Vasa. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 4. Stockholm 1945.

⁷Lehtinen Erkki, Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla (n. 1600-1680). Historiallisia tutkimuksia 60. Lahti 1961, s. 140-162; ks. myös Karonen Petri, Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620-1660). Studia Historica Jyväskylälänsia 48. Jyväskylä 1994(a), s. 18.

⁸Karonen 1994a, s. 207; vuoden 1619 säännöstä ks. Lindberg Folke, 1619 års stadga om städernas administration. Julkaisussa Svenska stadsförbundets tidskrift. Tjugonionde årgången. Stockholm 1937; Karonen Petri, Raastuvassa tavataan. Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. Studia Historica Jyväskylälänsia 51. Jyväskylä 1995(a), s. 23-37, 174-179 (liite 1). Sääntö ei ollut kopio Tukholman hallinnosta, mutta siinä oli useita elementtejä, jotka olivat jo toimivaa käytäntöä Tukholmassa.

⁹Ericson 1988, s. 180. Vertaa Harald Gustafssonin arvosteluun Ericsonin teoksesta. - Gustafsson 1989, s. 222.

1.2. Tutkimustehtävä

Lars Ericsonin mukaan kruunu ei laajemmin vaikuttanut Tukholman hallintoon tai säädellyt sitä ennen vuotta 1599, joten hän on rajannut tutkimuksensa alkamaan juuri kyseisestä vuodesta. Muu tutkimus kuitenkin vahvistaa käsitystä siitä, että jo Kustaa Vaasa otti kaupungissa ohjat käsiinsä ja Tukholma menetti poliittisesti itsenäisen asemansa. Muihin kaupunkeihin verrattuna kruunun valta pääkaupunkiin nähden oli aina askeleen edellä. Kaarle-herttuan kautta on nähtävissä selvä jatkuvuus Kustaa Vaasasta aina Kustaa II Aadolfin saakka.¹⁰ Myös pormestarien ja raadin työmäärää voidaan pitää huomattavan suurena jo 1500-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, mitä osoittaa etenkin se, että Tukholmassa toimi raastuvanoikeuden alainen oikeusistuin jo viimeistään vuonna 1580, "*...vthi wårdskriffuere stugen för nedre rätten*"¹¹. Myöhemmin muissa kaupungeissa Tukholman mallin mukaan tapahtunut kämnerinoikeuksien perustaminen on usein liitettävissä juuri kaupungin hallinnon kasvaneeseen työmäärään tai hallinnon uudelleenorganisointiin. Toimivan alioikeuden olemassaolo merkitsi myös sitä, että hallinnon rakenne oli vakiintunut ja säilyi samanlaisena koko tutkimusajanjakson. Näin tämän tutkimuksen aloittaminen juuri vuodesta 1580 on perusteltua. Työ päättyy vuoteen 1627, jolloin raadissa tehtiin aikaisempia yrityksiä kehittyneempi kollegiojako. Uusi työnjako oli voimassa ainakin vielä seuraavana vuonna ja se todennäköisesti vaikutti raadin työskentelyyn ja työmuotoihin. Tässä mielessä vuotta 1628 ei voi enää verrata aikaisempaan. Tämä organisatorinen muutos muodostaa luonnollisen rajan tutkimusajanjaksolle.

Minkä vuoksi Tukholmaa kannattaa tutkia? Eli F. Heckscher on esittänyt Tukholman kehityksen riippuneen kolmenlaisista tekijöistä. Ensimmäisen ryhmän muodostivat puhtaasti poliittiset tekijät: hovin ja valtionhallinnon sijoittuminen kaupunkiin. Muodostui todellinen pääkaupunki 1500-luvun vaeltavan hallintovallan sijaan. Samaan aikaan hallintokoneisto kehittyi voimakkaasti ja tarve sitoa kaupunki tiukemmin maan hallitukseen lisääntyi. Toisen

¹⁰Ericson 1988, s. 104; Peterzén 1945, s. 6-12, 115; Sandberg 1991, s. 27-28; Odhner 1860, s. 47-48; Österberg Eva, *The Period*. Teoksessa Österberg Eva - Lindström Dag, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. *Studia Historica Upsaliensia* 152. Lund 1988, s. 22; Lager-Kromnow Birgitta, *Att vara stockholmare på 1560-talet*. *Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad* 110. Uppsala 1992, s. 16.

¹¹ST 1580 (12.11), s. 172; Karonen 1994a, s. 45, 207.

ryhmän muodostivat ekonomiset tekijät: ulkomaankaupan merkityksen kasvu ja keskittyminen Tukholmaan, sekä kaivostoiminnan kehitys. Kolmantena ryhmänä Heckscher erottaa suorasti ja epäsuorasti talouspolitiikasta seuranneet tekijät: Pohjanlahden kauppapakon ja suuren kaupungin kilpailun tarjoaman hyödyn maaseuden asukkaille.¹² Nämä olivat tavoitteet ja kehitystyön raamit, jotka sanelivat kruunun suhtautumista kaupunkiin ja määräisivät Tukholmaa kohtaan noudatettua politiikkaa. Kaupungin kehittäminen hallinnollisesti, oikeudellisesti ja taloudellisesti toimivaksi, kruunun kontrolloimaksi keskuukseksi oli valtakunnalle elintärkeää. Samalla luotiin malli muiden kaupunkien uudistamiseksi. Kaikki reformit, jotka näiden tavoitteiden saavuttamiseksi tehtiin vaikuttivat enemmän tai vähemmän suoraan kaupungin hallinto- ja oikeuslaitokseen: sen asemaan, kokoonpanoon, työmuotoihin, tehtäviin ja työn määrään. Juuri kaupungin kasvamisesta sekä kruunun kontrollista ja toimenpiteistä johtunut työmäärän lisäys pakotti raadin rationalisoimaan työtään ja jopa pyytämään kruunulta koulutettuja ammattimiehiä hallintotyöhön. Tämä todistaa juttujen määrän hallitsemattomasta kasvusta.

Tukholmaa, sen raatia ja raadin työmäärää siis kannattaa tutkia. Kaupunki oli kokeiluareena ja tutkimusajanjaksolla varsinaisen valtakunnan sisällä täysin vertaansa vailla, mutta juuri siksi se oli kruunulle taloudellisesti ja poliittisesti tärkeä, ja näytteli suurta roolia lähes kaikissa suunnitelmissa. Vaikka Tukholma asema näin oli ainutlaatuinen, kaupungin merkittävyys korostuu entisestään suhteessa valtakunnan muihin kaupunkeihin, niin selkeästi se toimi esikuvana kruunun kaupunkipolitiikassa ja uudistustoiminnassa.

Tämän tutkimuksen keskeinen kysymys on, kasvoiko Tukholman hallinto- ja oikeuslaitoksen työmäärä vuosina 1580-1627 ja mitkä seikat kehitykseen vaikuttivat. Perusaineisto on kerätty kvantitatiivisesti¹³, mutta on syytä muistaa, että lähdemateriaalin suhteen tehtävien varausten lisäksi on otettava huomioon myös tutkijan subjektiivisuuteen juttujen luokittelussa. Näin

¹²Heckscher Eli F., *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden 2.* Stockholm 1936, s. 385. Heckscher esittää myös kiistellyn käsityksen valtiopäivien merkityksen kasvamisesta, kun taas esimerkiksi Ericsonin mukaan valtiovalta kehittyi 1500- ja 1600-luvulla absoluuttiseen suuntaan. - Vrt. Ericson 1988, s. 33.

¹³Tämän tutkimuksen yhteydessä pyrittiin tiettyjen vuosien osalta tekemään selvitys siitä, mistä jutut ovat tulleet tai ketkä ne ovat tuoneet oikeuteen, ja mitä jutuille on tapahtunut. Osoittautui kuitenkin, että näissä tapahtuu tuskin minkäänlaisia muutoksia vuosien kuluessa, määrät ainoastaan kasvoivat kaikkien raadin eteen tuotujen juttujen määrän kasvaessa. Kuten oli ennustettavissa, olivat yksityishenkilöt, jotka toivat oikeuteen siviilijuttuja, selvästi suurin ryhmä. Jutuissa puolestaan annettiin eniten päätöksiä, mutta melko paljon myös lykättiin juttuja. Koska tuloksia voi pitää näin itsestäänselvinä, ei kerättyä materiaalia ole nähty tarpeelliseksi esittää tässä työssä.

annettuja lukuja ei missään tapauksessa tule pitää absoluuttisina.¹⁴ Tämän lisäksi raadin eteen tuotuja tapauksia käsitellään kvalitatiivisesti. Vaikka juttujen luonteessa erotettujen ryhmien sisällä ei tapahdu merkittäviä muutoksia tutkittavalla ajanjaksolla, voidaan tältä lähes 50 vuoden ajanjaksolta nostaa esiin kausia, jolloin erilaiset tekijät määräsivät kaupungin kehitystä ja olosuhteita sekä tapahtumia raastuvassa. Kaikkia poikkeavia tapauksia tai kruunun taholta tulleita määräyksiä ei edes pyritä tuomaan esiin, vaan tärkeämmäksi on nähty eri jaksojen hallitsevien piirteiden esittäminen. Ajanjaksoa ennen Kaarle-herttuaa leimasi hallinnon ja oikeudenhoidon tietynlainen vakiintuneisuus ja asioiden sujuminen vanhalla painolla, kunnes 1590-luvulla Kaarle otti kaupungista ja sen hallinnosta pitävän otteen kontrolloiden lähes kaikkea mitä kaupungissa tapahtui. Vuosilta 1605-1615 ovat tiedot melko vähäisiä, kun taas tutkimusajanjakson loppua leimaavat Kustaa II Aadolfin ja Axel Oxens- tiernan uudistukset ja kaupungin voimakas kasvu.

Koska rikosjuttuja on tutkittu erityisesti Tukholman osalta ei niihin ole tässä työssä puututtu muutamaa poikkeusta ja suuria linjoja lukuunottamatta. Hallintojutut sen sijaan ovat tutkimuksen kannalta keskeisiä, sillä ne toimivat indikaattoreina kruunun kiinnostuksesta kaupunkia kohtaan, sekä kertovat uudistustarpeen lisäksi uudistusten vaikutuksesta kaupungissa.

Näiden tekijöiden valossa edellä mainitun pääongelman ratkaisemiseksi on selvitettävä: Kuinka paljon juttuja raati käsitteli vuosittain ja miksi juttujen määrät vaihtelivat? Miksi raadin työn määrä muuttui tutkimusajanjaksolla? Minkälaisia juttuja raadin eteen tuotiin? Minkälaiset olivat raadin työmuodot ja miksi niitä pyrittiin muuttamaan? Miksi kruunu puuttui kaupunkihallintoon? Mitä uudistuksia kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksessa toteutettiin kyseisellä ajanjaksolla, miksi uudistukset tehtiin ja miten ne vaikuttivat? Vaikuttivatko reformeihin raadin työmäärässä tapahtuneet muutokset? Vaikuttiko kämnerinoikeus raadin työhön tai sen määrään?

¹⁴Oikeuden eteen tuotu juttu on pyritty aina laskemaan yhtenä huolimatta joskus hyvinkin polveilevista ja pitkäkestoisista kiistoista. Myös harvoin puhtaaksikirjoitetuissa tuomiokirjoissa esiin tulleet haastamiset on laskettu juttuihin kuuluviksi juuri niiden harvalukuisuuden vuoksi. Juttujen luokittelu taas pohjautuu siihen, minkälaisina tapauksina ne on tuotu esiin. Rikosten yhteydessä tämä merkitsee sitä, että tuomiosta huolimatta jutut on merkitty siihen ryhmään mitä syytteet osoittavat. Lainhuudot on laskettu joka kerta erikseen. Vrt. Karonen Petri, *Brottsligheten i städerna i Egentliga Finland och Satakunta i början av 1600-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland* 1994(c) :1, s. 79. Kun päiväyksen yhteyteen ei ole alaviitteessä erikseen merkitty pöytäkirjatyyppejä, on kyse puhtaaksikirjoitetusta tuomiokirjasta. Merkintä 'konsepti' taas pätee kaikkiin sen jälkeen ilmoitettuihin päivämääriin.

Tässä tutkimuksessa uhrataan runsaasti sivuja kolmelle hallintomiehelle ja heidän toimilleen sekä virassa että sen ulkopuolella. Kyseiset miehet on valittu lähes sattumalta, kaksi poikkeavien lisänimiensä vuoksi, yksi pitkän ja menestyksekkään hallintouran omaavien joukosta. Ei kenties ole sattumaa, että kaikista paljastui jotain poikkeuksellista. Miksi sitten kolmen lähes umpimähkään valitun virkamiehen uran ja tuomiokirjoista luettavan elämän seuraaminen on tärkeää? Kaupunkihallinnon virkamiehet eivät olleet yleensä pelkästään hallintomiehiä vaan samalla elinkeinonharjoittajia. Olen taloushistorian laudaturtyössä osoittanut, että pormestareilla ja raatimiehillä oli ainakin siviilijuttuja raastuvanoikeudessa selvästi enemmän kuin muulla porvaristolla. Toisaalta tämän kaltainen tarkastelu tuo esiin sen kuinka paljon yksittäisillä hallinnollisilla toimijoilla oli tehtäviä. Raadin jäseniä tarkastelemalla saadaan siis huomattavasti tarkempi kuva pormestarien ja raatimiesten työstä ja heidän suhteestaan hallintoelimeen. Ihmisten toimiminen kertoo ajan hallinto- ja oikeuslaitoksesta kenties enemmän kuin muulla tavalla olisi mahdollista tuoda esiin. Näin voidaan myös esittää kysymys mitä virka merkitsi porvarille? Oliko työtä sekä raastuvassa että sen ulkopuolella niin runsaasti, että siitä muodostui taakka?

1.3. Lähdeaineisto

Työn päälähteenä ovat painetut tuomiokirjat vuosilta 1580-1627¹⁵. Kruunun taholta tulleita määräyksiä ja ilmoituksia tutkittaessa käytetään lähdejulkaisuja '*Stockholms stads privilegiebref 1423-1700*' ja '*Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer*'.

Etenkin kaupunkihallintoa ja raastuvanoikeutta sekä rikollisuutta tutkivalle historioitsijalle renovoidut tuomiokirjat muodostavat ainoan laajan ja jatkuvan lähdesarjan, joka mahdollistaa aineiston systemaattisen tutkimisen ja analysoinnin¹⁶. Kuten aina tuomiokirja-aineistoa

¹⁵Vuoden 1585 pöytäkirja on säilynyt vain ajalta 20.1.-27.3.1585 ja vuoden 1598 tuomiokirja puuttuu kokonaan. Tämän lisäksi on vuoden 1583 osalta jouduttu turvautumaan konseptiin. Myös eräiden 1600-luvun vuosien (1619, 1623, 1625-1627) osalta on jouduttu turvautumaan konseptiin toimitustyön periaatteiden muututtua. "Paremmassa" lähdetilanteessa ei puhtaaksikirjoitetun version julkaisemista ole nähty enää tarpeelliseksi, sillä vaikka "teksti tarjoaa juridisen todellisuuden, se on historiallisena lähteenä huono". - Olsson Sven - Särnqvist Naemi, Inledning. Teoksessa *Stockholms tänkeböcker från år 1592*. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XI 1619. Red. Olsson Sven - Särnqvist Naemi. Stockholm 1974, s. VIII. Tämän vuoksi on myös vuoden 1626 osalta, jolta sekä renovoitu että puhtaaksikirjoitettu versio ovat saatavilla, käytetty konseptia raadin kokonaistyömäärää esiteltäessä, jotta tiedot olisivat vertailukelpoisia. Muuten tilastot sisältäisivät vain lähdeteknisistä syistä johtuvia tuntevia eroja.

¹⁶Ks. tästä enemmän Karonen 1994a, s. 34-37.

käytettäessä, on kuitenkin syytä tehdä muutamia varauksia. Tuomiokirjat kertovat vain käsiteltyjen tapausten minimimäärän ja toisaalta ne sisältävät vain kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksen tietoon tulleet tapaukset ja raadin käsittelyyn yltäneet asiat. Raadin pöytäkirjoihin, jotka samalla muodostavat raastuvanoikeuden tuomiokirjat, merkittiin rikos- ja siviiliasioiden ohella joukko muita asioita, kuten kruunun käskyt ja testamentit.¹⁷

Vuoden 1614 oikeudenkäyntijärjestys merkitsi Svean hovioikeuden perustamista; näin luotiin vakinainen korkein oikeus¹⁸ ja samalla valvontainstanssi, joka oli riippumaton raadin istuntoihin osallistuvasta käskynhaltijasta tai kruununvoudista. Hovioikeus valvoi, etteivät kaupunkien tuomioistuimet jättäneet oikeudenkäyntejä pitämättä, ja että tuomiot pantiin täytäntöön. Ordinantia määräsi myös, että kaupunkien tuli joka vuosi toimittaa tuomiokirjansa hovioikeuden tarkastettavaksi. Kaupunginkirjuri laati raadin kokouksissa tai heti niiden jälkeen konseptiversion, jonka pohjalta tehtiin kalenterivuoden päätyttyä¹⁹ puhtaaksikirjoitettu versio. Kolmas versio eli renovoitu tuomiokirja oli kruunulle osoitettu selonteko raadin toiminnasta.²⁰

Eri tutkijat ovat esittäneet hieman eri painotuksia näkemyksissään renovoitujen tuomiokirjojen ja konseptituomiokirjojen eroista ja yleisestä luotettavuudesta. Vanhempi mielipide, jota Suomessa edustavat mm. Pentti Renvall ja Pentti Virrankoski, korostaa konseptituomiokirjoja luotettavampana lähdesarjana niiden primäärisyyden vuoksi. Renvallin mukaan konseptituomiokirjojen todistusvoima on huomattavasti suurempi kuin puhtaaksikirjoitettujen pöytäkirjojen, sillä konseptit laadittiin oikeusistunnon aikana tai heti

¹⁷Ruotsalaiset tuomiokirjat (tänkeböcker) poikkeavat siitä mitä tuomiokirjalla yleensä tarkoitetaan juuri siksi, että niihin on kirjattu muutakin kuin oikeusprosessit tuomioineen. Ne ovat myös ainakin ajoittain epätäydellisiä varsinaisina tuomiokirjoina. - Lindström Dag, Våld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475-1625. Rättshistoriska studier. Fjortonde bandet. Lund 1988(a), s. 75-76; Lindström Dag, Crime and Control in the Capital. Stockholm 1475-1625. Teoksessa Österberg - Lindström 1988(b), s. 68-69.

¹⁸Aiemmin tämä tehtävä oli käytännössä usein langennut Tukholman raastuvanoikeuden hoidettavaksi, sillä pääkaupunkiin tuotiin etenkin tärkeämpiä juttuja kaikkialta valtakunnasta. Ks. tästä esim. Sandberg 1991, s. 215-217; Setterkrans Göran, Karl IX:s högsta domstol. Scandia 1962:28, s. 375, myös yleisemmin s. 374-390; Östman 1915, s. 25. Esimerkiksi vuonna 1606 ilmoitettiin raadille kruunun käsky, että käsittelyyn tulisi ottaa Västeråsissa esillä ollut juttu. Tapauksesta oli kuitenkin vedottu valtaneuvostoon ja raati kieltäytyi. - ST 1606 (11.8), s. 152. Ks. myös Ahnlund Nils, Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död. Stockholm 1940, s. 388-390.

¹⁹Virkavuosi kesti Valpurinpäivästä Valpurinpäivään, tarkasti ottaen Valpurinpäivän messusta vuoden eteenpäin. - Ks. tästä esim. Ericson 1988, s. 109-110. Tämän tutkimuksen luokittelussa on käytetty kalenterivuosia, osin juuri siitä syystä, että tuomiokirjat on järjestetty nimenomaan kalenterivuosittain.

²⁰Sandberg 1991, s. 215-217; Ericson 1988, s. 64.

sen jälkeen, minkä lisäksi ne käsittävät täydellisemmin asiat, joita oikeudessa käsiteltiin. Renvall toteaa kuitenkin realistisesti, että tutkimuksessa on usein pakko paremman puutteessa tyytyä yksinomaan renovoituihin tuomiokirjoihin²¹. Virrankoski sen sijaan pitää renovoituja tuomiokirjoja luonnollisena lähteenä sen ajanjakson osalta, kun niihin vielä kirjattiin "kaikki tapaukset", eli vuosina 1600-luvun alkupuolelta aina 1700-luvun puoliväliin saakka. Hänen mukaansa renovoitua tuomiokirjaa käytettäessä kannattaa kuitenkin epäilyttävältä vaikuttava, mutta tärkeä tieto pyrkiä tarkastamaan konseptituomiokirjasta, jos tällainen on säilynyt. Kaikenkaikkiaan Virrankoskella on hyvin positiivinen kuva renovoituista tuomiokirjoista: *"..konseptin ja renovoidun ero ei näet liene yleensä kovinkaan suuri"*²²

Nykytutkimus pitää renovoitujen tuomiokirjojen luotettavuutta ja kattavuutta etenkin rikollisuuden tutkimisen suhteen hyvänä, sillä rikosasioiden tuomitseminen oli kruunun, kantajan ja raadin jäsenten etujen mukaista. Hovioikeuden vuosittaisessa revisiossakin huomiota kiinnitettiin etenkin rikosasioihin. Näiden määrää voidaankin pitää oikeana kaupunkituomioistuinten puhtaaksikirjoitetuissa pöytäkirjoissa. Siviili- ja hallintoasioita ei sen sijaan ollut mikään pakko merkitä renovoituun tuomiokirjaan. Näin on mahdollista todeta, että mitä enemmän hovioikeuden tarkastustehtävän kannalta tarpeettomia asioita merkittiin puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan, sitä luotettavampi on kuva oikeusistuimen työmäärästä.²³

Ruotsalainen tutkimus ei useinkaan ole kiinnittänyt kovin runsaasti huomiota tuomiokirjojen, tai minkään muunkaan lähdesarjan, luotettavuuden ja luonteen selvittämiseen. Lähdemateriaalia käsittelevä luku sisältää liian usein pelkän kaavamaisen luettelon käytetyistä lähteistä ja niistä saadusta aineistosta, sekä yleisestä hyödystä tutkimuksen

²¹Myös Tukholman tuomiokirjojen julkaisuperiaatteita tarkastellessa tulee tämä näkemys voimakkaasti esiin. Vrt. esim. Andersson Hans, Rättssäkerheten i stormaktstidens Stockholm. Teoksessa Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850. Red. av Arne Jarrick och Johan Söderberg. Monografier utgivna av Stockholms stad 118. Uppsala 1994, s. 58.

²²Virrankoski Pentti, Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turun historiallinen arkisto 22. Turku 1970, s. 126, yleisemmin ks. s. 118-132; Renvall Pentti, Historiantutkimuksen työmenetelmät. Turku 1947, s. 209-212. Vrt. Dagmar Sellingin väitteeseen, että keskiaikaisiin tuomiokirjoihin kirjattu ei voi "edustaa sitä mikä todella on tapahtunut". - Sellin Dagmar, Senmedeltidens Kalmar. Teoksessa Kalmar stads historia. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen. Huvudredaktör Ingrid Hammarström. Karlshamn 1982, s. 177.

²³Ks. esim. Karonen 1994a, s. 32-38; Karonen Petri, Brottsligheten i Norden på 1500- och 1600-talen. Historisk Tidskrift 1995:1, s. 71.

kannalta.²⁴ 1600-luvun Tukholman osalta Lars Ericson on vertaillut konseptituomiokirjoja, joita on säilynyt vain muutamilta vuosilta pääasiassa vuoden 1618 jälkeiseltä ajalta, ja puhtaaksikirjoitettuja tuomiokirjoja. Puhtaaksikirjoitettaessa on joitakin tapauksia kadonnut, mutta Ericsonin mukaan nämä kadonneet jutut ovat luonteeltaan "pikkujuttuja", pieniä rikkomuksia ja kiistoja, sekä vastaavia, kun taas vakavammat ja tärkeämmät asiat ovat säilyttäneet paikkansa myös renovoidussa tuomiokirjassa. Hänen mukaansa puhtaaksikirjoitetut tuomiokirjat saattavat joskus antaa vääristyneen kuvan tapahtumien kulusta ja päiväyksiin on syytä suhtautua varauksella, mutta puhtaisiin asiatietoihin voi luottaa melko hyvin. Yleisesti voi sanoa, että raati tuomitsi huomattavasti useammin pikkujutun luonteisissa oikeusjutuissa ja käsitteli enemmän hallintoasioita kuin puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa on merkittynä. Ericsonin mukaan nämä tulokset vuoden 1620 tienoilta pätevät myös ennen ja jälkeen tämän ajankohdan.²⁵

Vaikka Ericson puhuu konsepteista ja puhtaaksikirjoitetuista tuomiokirjoista, hän tarkoittaa nimenomaan konsepteja ja renovoituja tuomiokirjoja. Hänen mukaansa tuomiokirjoista oli olemassa kaksi versiota: konsepti, jonka pohjalta puhtaaksikirjoitus tehtiin ja puhtaaksikirjoitettu versio, joka lähetettiin hovioikeuteen. Ericsonin mukaan puhtaaksikirjoitettujen tuomiokirjojen löytyminen kaupungin arkistosta todistaa siitä, että ne lähetettiin hovioikeudesta takaisin tarkistamisen jälkeen. Konseptituomiokirjat palvelivat muistikirjoina siihen saakka, kunnes hovioikeus palautti puhtaaksikirjoitetut versiot²⁶. Tämä on hieman harhaanjohtavaa, sillä tämän tutkimuksen aikajaksolta ei ole säilynyt yhtäkään renovoitua tuomiokirjaa ja myöhemmältäkin ajanjaksolta ne ovat kadonneet, eli myöskään

²⁴Ks. esim. Österberg - Lindström 1988. Tutkimuksessa käytetään hyvin runsaasti tuomiokirja-aineistoa, sekä puhtaaksikirjoitettuja tuomiokirjoja, että konseptituomiokirjoja, mutta ei nähdä tarpeelliseksi kommentoida tarkemmin niiden välisiä eroja. Kuin ohimennen mainitaan kummasta sarjasta tiedot kunkin vuoden osalta ovat peräisin, mutta: *"These observations about drafts and fair copies do not have any drastic consequences, since it has already been pointed out that the court record books are in any case incomplete records of criminality in the sixteenth and seventeenth centuries."*, s. 69-70.

²⁵Ericson 1988, s. 63-65; vrt. Wikström Lars, Inledning. Teoksessa Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XV 1626. Red. Lars Wikström. Stockholm 1990, s. 6-7. Wikström lainaa Ericsonin käsityksiä tuomiokirjojen eroista ja pitää puhtaaksikirjoitettua versiota enemmän tai vähemmän ideaalisena toimintakertomuksena, joka lähetettiin hovioikeudelle tarkastettavaksi. Vrt. myös ST 1618 (konsepti 19.10, 21.10, 21.11), s. 228-290, 294, 321. Kyse oli väkivaltajutusta, josta oikeus tuomitsi sakkoja, sekä naisvarkaasta, joka varasti, koska mies ei antanut hänelle edes vaatteita, vaan sitoi sängyntolppaan ja hakkasi. Kumpakaan näistä jutuista ei ole merkitty puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan, edellistä ilmeisesti selvän tuomion vuoksi, jälkimmäistä todennäköisesti koska molemmat selvisivät nuhtelulla ja konsistorille lähetettiin tieto. (*Besked på concist.*)

²⁶Ericson 1988, s. 64-68.

Ericsonin tutkimusajanjaksolta ei ole käytettävissä renovoituja tuomiokirjoja. Tukholman osalta aineisto jakautuu siten vuoden 1614 jälkeen kolmeen osaan: konsepteihin (koncept), kaupungin omaan käyttöön tarkoitettuihin puhtaaksikirjoitettuihin versioihin (renskrift) ja renovoituihin (renoverad), joita siis ei ole säilynyt. Puhtaaksikirjoitettujen tuomiokirjojen säilyminen kaupungin arkistossa ei todista, että hovioikeus oli ne palauttanut, vaan että kaupunginkirjuri laati ne kaupungin omaan käyttöön.

Tässä tutkimuksessa on siis kyse konsepteista, sekä kaupungin omaan käyttöön tarkoitetuista puhtaaksikirjoitetuista pöytäkirjoista. Tämän vuoksi on syytä tarkastella tilannetta vuoden 1626 tuomiokirjoista, joista on painettu sekä konsepti, että puhtaaksikirjoitettu versio.²⁷ Silmiinpistävin ero on juttujen määrissä: konseptin 651 juttua on puhtaaksikirjoitettaessa kutistunut 350 juttuun, ja 61 kokousta muuttunut 38 raadin istunnoksi. Vähennys on suhteellisesti tarkasteltuna suuri kaikissa ryhmissä, mutta hallintoon liittyvissä jutuissa laskua on tapahtunut kaikkein eniten. Myös lainhuudatuksia on kadonnut puhtaaksikirjoitusvaiheessa, tosin melko vähän, sen sijaan porvarisvaloja on puhtaaksikirjoitettuun versioon merkitty enemmän kuin konseptiin. Vuoden ensimmäisen puolikkaan (7.1-28.6.1626) aikana erot konseptin ja puhtaaksikirjoitetun version välillä ovat melko suuria. Konseptiin on merkitty 35 kokousta, puhtaaksikirjoitettuun seitsemän vähemmän. Toukokuussa ero on huomattavin: kun konseptiin on kirjattu neljä istuntoa, on niitä puhtaaksikirjoitetussa pöytäkirjassa vain yksi. Tästä johtuen on 25 juttua merkitty eri päiville.²⁸ Kaikkiaan konseptiin on kuitenkin merkitty yli 200 juttua, joita ei löydy puhtaaksikirjoitetusta versiosta²⁹. Osa näistä liittyi luonnollisesti kiinteästi puhtaaksikirjoitettuun pöytäkirjaan kirjattuihin juttuihin, esimerkiksi haasteiden laiminlyönnit tai erilaiset kauppojen yhteydessä tehtävät selvitykset. Tällaisia valmistelevia toimenpiteitä ei ollut tarvetta merkitä enää myöhemmin muistiin. Joskus konseptissa esiintyvät jutut yhdistettiin puhtaaksikirjoitusvaiheessa yhden otsikon alle. Kaikesta huolimatta voidaan puhtaaksikirjoitetusta tuomiokirjasta puuttuvien juttujen määrää pitää huomattavan suurena.³⁰

²⁷Ks. liitetaulukko.

²⁸Tämän lisäksi kolme kesäkuun lopun konseptista löytyvää juttua on kirjattu puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan 1.7. - ST 1626 (1.7, konsepti 28.6), s. 78-81, 219-220.

²⁹Usein konseptissa toistuvat jutut on laskettu yhdeksi jutuksi. Luvuista on jätetty pois jutut, jotka puhtaaksikirjoitusvaiheessa on koottu saman otsikon alle. Jos konseptissa on kuitenkin juttuun liittyen jotain uutta, jota ei löydy puhtaaksikirjoitetusta versiosta, on se laskettu mukaan.

³⁰ST 1626 (7.1-27.6, konsepti 7.1-28.6), s. 12-78, 125-220.

Miten tuomiokirjaversiot erosivat sisältönsä puolesta? Puhtaaksikirjoitettuun pöytäkirjaan on merkitty kaikkiaan 12 juttua, joita ei löydy konseptista. Näitä voidaan pitää "tavallisina" juttuina, lukuunottamatta aatelisherrojen kiistaa, johon liittyen valtaneuvosto kutsui pormestari Hans Nilsson Benickin ja kaupunginkirjurin luokseen ilmoittaen kuinka jutussa tulee toimia. Todennäköisesti juttujen puuttuminen konseptista johtuu siitä, että niistä oli kirjallista materiaalia, joka mahdollisti niiden kirjoittamisen puhtaaksi ilman erillistä muistiinmerkitsemistä. Joissakin jutuissa taas oli raadin jäseniä mukana, jolloin oli varmasti mahdollista hoitaa asia varsinaisen kokouksen ulkopuolella ja saada se kirjatuksi puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan. Konseptissa olevista "ylimääräisistä" jutuista puolestaan suuri osa oli erilaisia kiistoja. Niistä useat todettiin ilmeisesti lykkäyksen ja lisäselvityksen jälkeen perättömiksi, tai saatiin osapuolet sopimaan riitansa ilman oikeuden väliintuloa, minkä vuoksi niitä ei tarvinnut kirjata enää puhtaaksikirjoitettuun pöytäkirjaan. Kaikista eniten konseptin sivuille oli kuitenkin jäänyt erilaisia hallinnollisiksi laskettavia juttuja: mm. todistusten antamista, ammattikuntiin liittyviä juttuja, valituksia, porvariuden irtisanomisia ja määräyksiä. Ne olivat juoksevia asioita, joita oli täysin turha merkitä toiseen pöytäkirjaversioon. Konseptiin merkityn 13 rikossyytteen kohtalo todistaa samaa: kahdeksassa tapauksessa juttu laitettiin lisäselvitykseen ja ilmeisesti todettiin perättömäksi, kolme juttua haudattiin suoraan ja kahdessa annettiin tuomio³¹. Lars Ericsonin käsitykseen tuomiokirjaversioiden eroista voidaan siis tietyin varauksin yhtyä. Vuonna 1626 puhtaaksikirjoitetusta versiosta puuttuvia juttuja oli huomattavasti vuosikymmenenvaihdetta enemmän ja hallinnon osuus näistä oli paljon suurempi kuin Ericson antaa ymmärtää. Tosin suurin muutos tällä ajanjaksolla tapahtui nimenomaan hallinnollisissa asioissa.

Vaikka vaatimus hovioikeuksille lähetettävistä puhtaaksikirjoitetuista tuomiokirjoista on peräisin vasta 1600-luvun alkupuolelta ja on epäselvää onko tällaista selvästi formuloitua vaatimusta ollut olemassa aikaisemmin³², on Tukholmasta säilynyt eräänlaisia konsepteja raadin pöytäkirjoista 1570- ja 1580-luvulta. Aloite uudenlaiseen pöytäkirjanpitoon tuli

³¹Varkaudesta kiistelleiden miesten jutussa jaettiin kahdet sakot ja myös Liivinmaalla syntynyt mies tuomittiin varkaudesta. Hän lupasi parannusta, minkä vuoksi tuomio oli kuukausi kuritushuonetta ja "uhkatuomio". - ST 1626 (konsepti 13.2, 18.2), s. 130-131, 137.

³²Ainakaan Kustaa Vaasan registratuuran pikainen tarkastus ei viittaisi tämänkaltaiseen määräykseen. - Konung Gustaf den Förstes Registratur 1-29. Utgivna af Riksarkivet. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1861-1916. Kihlakunnankäräjien suhteen tilanne oli toinen. - Ks. tästä esim Sandberg 1991, s. 215-217.

uudelta kaupunginkirjurilta³³, mutta vuoden 1583 jälkeen tilanne mahdollisesti muuttui, sillä aiemman kaltaisia tuomiokirjojen harjoitelmia ei ole enää ainakaan säilynyt³⁴, kenties niitä ei ole edes laadittu. Vuodesta 1584 lähtien sen sijaan aikaisemmin vain konseptiin merkityt asiat ovat entistä täydellisemmin mukana puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa.

Vuoden 1580 osalta harjoitelma on säilynyt ajalta 11.4.-31.12, mikä mahdollistaa vertailun puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan samalla ajanjaksolla. Vaikka tarkastelu tapahtuu vain vajaan vuoden puitteissa, voidaan tuloksia varmasti varovasti yleistää koskemaan myös muuta 1500-luvun vastaavaa aineistoa. Päälinjoiltaan 1500-luvun käytäntö harjoitelmien ja puhtaaksikirjoitettujen tuomiokirjojen suhteen on lähes päinvastainen kuin seuraavalla vuosisadalla: puhtaaksikirjoitettuun pöytäkirjaan merkittiin hallinto- ja siviiliasiat lähes täydellisesti, mutta rikosasiat puuttuvat kokonaan tai ainakin lähes täysin³⁵.

Kyseisellä ajanjaksolla puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa on merkitty 49 raadin kokoon- tumista, mutta harjoitelman vastaava lukumäärä on 58. Muutamat päiväykset jäävät kuitenkin jälkimmäisessä pelkiksi maininnoiksi, joten kokous on ilmeisesti syystä tai toisesta jäänyt toteutumatta, tai käsiteltyjä asioita ei ole vaivauduttu kirjaamaan. Toisaalta, kuten taulukon lukumäärien perusteella voi päätellä, joitakin juttuja koottiin yhteen puhtaaksikirjoitusvai- heessa samalla tapaa kuin 1600-luvulla. Useita asioita myös määrättiin tutkittavaksi paremmin ennen kuin raati otti niihin kantaa. Joissakin asioissa puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa kuitenkin esiintyy enemmän tapauksia kuin harjoitelmassa, mikä johtuu mahdollisesti tapauksen luonteen muuttumisesta; esimerkiksi velkakiistana raadille tuotu asia on selvittelyjen jälkeen saatettu merkitä puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan tunnustettuna velkana, jonka suorittamisjärjestyksestä on sovittu.

³³Tämä oli Juhana III:n suosikki Nils Hansson Brask, joka astui virkaansa vuodenvaihteessa 1569-70 ja toimi myöhemmin Tukholman pormestarina 1572-1589, sekä myös kuninkaallisena sihteerinä ja muissa kuninkaan luottamustehtävissä. - Stockholms rådhus och råd. Andra afdelningen, Matrikel öfver borgmästare och rådmän samt stads- och magistratssekreterare i Stockholms stad och Norra Förstaden af Frans de Brun, Gustaf Elgenstierna, Ivar Simonsson, Nils Östman. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten MCMXV. Stockholm 1915-1918, s. 24-25. Vrt. Lars Svensson, Tänkebok. Teoksessa Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Finsk redaktör Helge Pohjolan-Pirhonen. Helsingfors 1975. Lexikonista ei löydy minkäänlaista mainintaa konseptista tai harjoitelmista.

³⁴Vuodelta 1586 löytyy kuitenkin maininta konseptista, "*Thette finnes wydere i conceptz knippen.*" - ST 1586 (26.11), s. 296. Tästä lähtien 1500-luvun "konseptista" käytetään tässä tutkimuksessa termiä "harjoitelma" erotuksena 1600-luvun varsinaisiin konseptituomiokirjoihin.

³⁵Ks. liitetaulukko 1., jossa harjoitelmaa ja renovoitua tuomiokirjaa on vertailtu vajaan yhden vuoden ajalta. Vrt. Lager-Kromnow 1992, s. 246.

Kämneri mainitaan vuoden 1580 puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa vain kerran (...*uthi wårdskriffuere stugen för nedre rätten*), mutta pöytäkirjaharjoitelmasta löytyvä maininta asian jatkokäsittelyn siirtämisestä kämnereille selittää muutaman tapauksen "katoamisen" puhtaaksikirjoitetusta versiosta. Kämnerit käsittelivät syytettä turkulaisen kauppiaan maa-kaupasta, sekä toista juttua, jossa oli kyse laittomasta kaupasta. Kämnerinoikeuteen siirrettiin selviteltäväksi myös juttu, johon sisältyi sekä kunnianloukkausta että väkivaltaa.³⁶ Näin alemman oikeusistuimen rooli vaikuttaa hyvin samanlaiselta kuin 1600-luvulla, jonka osalta toimintaa on kuitenkin mahdollista kartoittaa tarkemmin paremman lähdetilanteen ansiosta. Kämnerien tehtävät rajoituivat kaupunkihallinnossa nimenomaan oikeudenhoidon alalle.

Silmiinpistävin ero pöytäkirjaharjoitelman ja puhtaaksikirjoitetun tuomiokirjan välillä on rikosasioissa, jotka merkittiin vain edellä mainittuun³⁷. Esimerkiksi vuoden 1580 tilanteesta Tukholmassa saa puhtaaksikirjoitettua tuomiokirjaa tutkimalla kuvan rauhallisesta kaupungista, jossa vain hieman kiisteltiin raha-asioista, mutta "todellisempi" tilanne paljastuu harjoitelmasta. Jo huhtikuussa kaksi kiistaa päättyi tappoon ja vielä samana vuonna Hans Johansson poltettiin varoittavana esimerkkinä isänmurhan vuoksi, "*Hans skall för sådene misgärning smokes och brännes ihjel, andre sådene skalcker och boffuer till exempel, som icke wile ware sine föräldrer hörige och lydige*"³⁸; laitonta kauppaa, väkivaltaa, siveellisyysrikoksia ja varkauksia esiintyi, puhumattakaan porvarien innosta välillä nimitellä toisiaan vähemmän kunnioittavasti ryöväreiksi ja varkaiksi³⁹.

Siviili- ja hallintojuttujen osalta tilanne on hieman monimutkaisempi. Jos tarkastellaan puhtaaksikirjoitettua tuomiokirjaa, löytyy sieltä todella vähän juttuja, joita ei olisi merkitty myös harjoitelmaan. Näistä suurimman osan muodostavat velkajutut ja perintöasiat, minkä lisäksi kahta talouskiistaa ja todistusta sekä yhtä talokauppaa ei ole kirjattu harjoitelmaan. Myöskään vuoden viimeisenä päivänä annettuja seitsemää määräystä ei löydy harjoitelmasta,

³⁶ST 1580 (harjoitelma 16.4, 16.5, 8.6), s. 184, 191, 194. Kämnerit toimivat näissä laittoman kaupan harjoitusta koskevissa jutuissa myös syyttäjinä raastuvanoikeudessa.

³⁷Vuonna 1580 kaikki rikosasiat on merkitty harjoitelmaan. 1570-luvulta lähtien harjoitelmat sisältävät pääsääntöisesti kaikki rikosjutut. Ks. Lindström 1988a, s. 77; Lindström 1988b, s. 69.

³⁸ST 1580 (harjoitelma 21.6), s. 197.

³⁹ST 1580 (harjoitelma 11.4.- 31.12), s. 181-228. Samaa lähdettä on käytetty myös myöhemmin tässä kappaleessa ellei erityisesti ole mainittu muuta.

muutoksia, selviteltiin ahkerasti vanhoista tuomiokirjoista usein vuosikymmenien jälkeen.⁴⁰ Vaikka tuomiokirjojen harjoitelmien ja puhtaaksikirjoitettujen versioiden luonne muuttui myöhemmin, voidaan seuraavan vuosisadan kolmen eri pöytäkirjaversioiden käytännön taustalla nähdä aikaisemman menettelytavan vaikutus. Kun hovioikeus vaati oman versionsa, renovoidun tuomiokirjan, se tehtiin konseptiversioiden ja omaan käyttöön tarkoitettujen puhtaaksikirjoitettujen pohjalta ja näiden lisäksi. Samalla muutos kertoo omaa kieltään hallinnon ja oikeudenhoidon piirissä tapahtuneista muutoksista.

⁴⁰Vrt. Lager-Kromnow 1992, s. 244.

2. TUKHOLMA 1500-LUVUN LOPULLA JA 1600-LUVUN ALUSSA

2.1. Käsityöläisten, kauppiaiden ja kruunun miesten kaupunki

Jo 1500-luvun loppu oli taloudellisesti melko dynaamista aikaa. 1580-luvulla alkoi Ruotsi-Suomessa kruunun taloudellisten tarpeiden motivoima satavuotinen kaupunkien perustamisen kausi, jonka huippuaika koettiin 1611-1650. Tämä ase taistelussa maakauppaa ja -käsityötä vastaan ei kuitenkaan koskaan toiminut toivotulla tavalla. Ulkomaankaupassa uudenlainen suuntautuminen alkoi jo 1500-luvulla ja etenkin Kaarle-herttua teki vuosisadan lopulla ja 1600-luvun alussa tärkeitä aloitteita, jotka vietiin lopullisesti läpi myöhemmin samalla vuosisadalla. 1500-luvun hallitsijat yrittivät pääasiassa edistää kaupungeja asettamalla ne kruunun holhoukseen ja tarjoamalla taloudellisia etuja, mutta huolenpidosta huolimatta kehitysaskleet olivat melko pieniä; vasta Kustaa II Aadolfin ja Axel Oxenstiernan toiminta sai porvarilliset elinkeinot kukoistamaan.⁴¹

Tukholma oli pitkään hallitsevien piirien lempilapsi ja pääkaupungin asema olikin muihin valtakunnan kaupunkeihin verrattuna täydellisen dominoiva. 1500-luvun loppupuolella Tukholman meriliikenne yli kaksinkertaistui ja kaupungin osuus ulkomaankaupasta oli vain poikkeuksellisesti alle 2/3, joskus taas jopa yli 3/4. Muut kaupungit eivät olleet puoliksikaan niin tärkeitä kuin Tukholma yksin. Tämä näkyi kruunun otteissa, varsinkin Kaarle-herttuan kaupapoliittisissa suunnitelmissa kaupungilla oli jatkuvasti keskeinen asema. Tärkeän strategisen asemansa vuoksi Tukholma saattoi 1500-luvun jälkipuoliskolla esittää tärkeää valtakunnanpoliittista roolia ja hankkia lähes väkivalloin taloudellisia ja kaupapoliittisia etuja. Kaupunki pystyi samalla parantamaan asemaansa siitä, mikä se oli Kustaa Vaasan aikana, mutta myöhäiskeskiajan itsenäisyyttä se ei saavuttanut enää koskaan.⁴²

⁴¹Odhner 1860, s. 43, 47-48; Sandberg 1991, s. 43, 99, 104, 121; Lindström Dag, Skrå, stad och stat. Stockholm, Malmö och Bergen ca. 1350-1622. Studia Historica Upsaliensia 163. Uppsala 1991, s. 56; Heckscher 1936, s. 391; Hildebrand Emil, Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Stockholm 1896, s. 394-350.

⁴²Heckscher 1936, s. 307; Heckscher Eli F., Svenskt arbete och liv från medeltiden till nutiden. Med kompletterande tillägg av professor Arthur Montgomery och fil. lic. Bengt Svensson. Stockholm 1957, s. 83; Sandberg 1991, s. 121, 139, 372; Rosén Jerker - Carlsson Sten, Svensk historia 1. Tiden före 1718. Av Jerker Rosén. 4. upplagan. Lund 1978, s. 361; vrt. Lilja 1994, s. 243.

Tukholman asema "ensimmäisenä kaupunkina" tuli entistä ilmeisemmäksi 1600-luvulla kaupungin kasvaessa paljon muita kaupunkeja nopeammin ja toimiessa välittävänä linkkinä eurooppalaiseen kaukokauppaverkkoon valtakunnan enenevässä määrin lähtiessä mukaan kansainväliseen kauppaan. Erikoisasema painottui tapulikaupunkipolitiikan kautta ja roolissa Ruotsin suurvallan pääkaupunkina. Erityisesti Kustaa II Aadolfin ollessa hallitsijana kruunu panosti voimakkaasti pääkaupungin ekspansioon - ruotsalaisella suurvallalla tuli olla eurooppalaistyylinen pääkaupunki maalaismaisen pikkukaupungin sijaan.⁴³

Tukholman väkiluku laski jatkuvasti 1500-luvun alusta aina 1580-luvun lopulle saakka ja rutto vaivasi kaupunkia vuoden 1580 paikkeilla.⁴⁴ Vuonna 1582 Tukholmassa oli perheitä 1260, joten Birgitta Lager arvioi kaupungin kiinteän väkiluvun olleen 7500-8000 henkeä. Tämän lisäksi kaupungissa asui vuodenajoista riippuen noin 600 henkilöä, mm. sotilaita ja merimiehiä. Hovin ollessa paikalla kaupungin väkimäärä kohosi huomattavasti saattaen olla jopa 9000-9500 henkeä.⁴⁵ Sven Lilja pitää Lagerin arviota kotitalouden koosta liian suurena ja esittää väkiluvun olleen tällöin keskimäärin 6300.⁴⁶ Jo Juhana III:n aikana kaupunkikuvaa leimasi voimakkaasti asutuksen laajeneminen muurien ulkopuolelle kaupunkia ympäröiville alueille, mikä oli selvä merkki pääkaupungin ekspansiivisuudesta.⁴⁷ Verrattuna seuraavan vuosisadan alkupuoliskoon, ei Tukholma kuitenkaan vielä noin vuosina 1580-1600 ollut erityisen voimakkaasti laajeneva ja kasvava kaupunki, vaikka tuomiokirjojen juttujen määriä tutkimalla näin voisi päätellä. Hallinnon työtaakan kasvamisen taustalla täytyi siis olla muita syitä kuin pelkästään kaupungin alkava ekspansiivisyys.

⁴³Ericson 1988, s. 43-44; Sandberg 1991, s. 49.

⁴⁴Lager Birgitta, *Stockholmskt 1500-tal. Social- och befolkningshistoriska studier*. Stockholm 1964, s. 9; Lager Birgitta, *Stockholms befolkning på 1500-talet. Teoksessa Historia kring Stockholm. Stockholm från förhistorisk tid till sekelskiftet. Del 2: Vasatid och stormaktstid. Red. Stig Hadenius. S. L. 1985, s. 196; Högberg 1981, s. 146-147. - Vertaa tuomiokirjoihin, joista 1580-luvun alusta ei puhtaaksikirjoitetuista tuomiokirjoista löydy minkäänlaista mainintaa rutosta, mutta sen sijaan harjoitelmat kertovat jälleen "todellisemman tilanteen". - ST 1580 (harjoitelma 18.4, 31.12), s. 185, 227. Asiasta varoitetaan seuraavan kerran 1580-luvun lopulla ja velvoitetaan asukkaat rangaistuksen uhalla ilmoittamaan mahdollisista ruttotapauksista, ks. ST 1588 (17.7), s. 450-451; ST 1589 (25.9), s. 98; ST 1590 (16.7), s. 195.*

⁴⁵Tukholmasta ei tullut vielä Kustaa II Aadolfinkaan aikana kruunun pysyvää residenssiä. - Sandberg 1991, s. 195.

⁴⁶Lager on laskenut kotitalouden arvioidun koon olleen 6.25 henkilöä, kun taas Liljan arvio on 4.5-5.5 henkilöä. Tässä Liljan laskemista väestömääristä ilmoitetut luvut on laskettu arviolta 5, jota hän pitää todennäköisimpänä. - Lilja Sven, *Stockholms befolkning före 1800: problem, metoder och förklaringar. Historisk Tidskrift 1995:3, s. 307-310.*

⁴⁷Lager 1964, s. 5, 9; Lager Birgitta, *Stockholms befolkning på Johan III:s tid. Stockholm 1962, s. 23, 29, 36.*

Huomattava väestönkasvu alkoi Tukholmassa 1600-luvun alussa: vuonna 1613 oli kotitalouksien lukumäärä 40% 1580-luvun määrää suurempi ja 1620-luvun lopulla kotitalouksien lukumäärä oli jo 2700. Ericsonin mukaan väestönkasvu kokonaisuudessaan ei täysin vastaa kotitalouksien määrän voimakasta kasvua ja Sandberg esittääkin väkiluvun olleen noin 11000 - 12000 henkeä, mitä voisi todennäköisimmin pitää väestön minimimääränä. Liljan mukaan vuonna 1613 asukkaita oli noin 8850 ja vuonna 1629 jo yli 13600. Etenkin 1620-luvulla koettiin voimakas väestönlisäys huolimatta toistuvista ruttoepidemioista, mikä osoittaa huomattavaa muuttoa Tukholmaan. Kaupungin voimakas ekspansio jatkui 1610-luvulta aina vuosisadan lopulle saakka ja oli läheisesti kytkeytynyt Ruotsin nousuun eurooppalaiseksi suurvallaksi.⁴⁸

Kuten kaupunkiyhteisöissä yleensä oli Tukholman väestö kirjavaa. Porvaristo perheenjäsenineen oli suurin ja keskeisin, ja myös ainoa kunnallishallinnollisesti aktiivinen väestöryhmä, mutta luonnollisesti sosiaaliset ja taloudelliset erot ryhmän sisällä olivat huomattavia. Tukholmassa todelliseen porvaristoon kuului 1570- ja 1580-luvuilla noin 32% kotitalouksista, käsityöläisiä oli näistä noin kolmannes, kauppiaita noin 46%. Sen sijaan porvaristoon kuulumattomia käsityöläisiä oli kaksi kertaa niin paljon kuin porvaristoon kuuluvia.⁴⁹ Aatelisto, papisto ja kruunun toimihenkilöt pyrkivät eristäytymään porvaristosta ja ottivat privilegioihinsa nojaten vain vähän osaa kunnallisiin rasituksiin. Pääosan ei-porvarillisesta väestöstä muodostivat palvelusväki, kisällit, oppipojat ja erilaiset näiden alapuolelle asettuvat ryhmät.⁵⁰ Tukholmassa tapahtunut väestönlisäys oli 1610-luvun alkuun saakka porvaristoa, mutta tämän jälkeen kasvusta suurin osa koostui ei-porvarillisista ryhmistä, kuten kruunun ja aatelin palkollisista, päivätyöläisistä ja sekalaisesta työväestä. Uusi väestörakenne merkitsi sitä, että porvariston osuus kaupunkiväestöstä väheni

⁴⁸Ericson 1988, s. 43; Lilja 1994, s. 239-240, 243, 255; Lilja 1995, s. 313-316, 335; Råberg Marianne, Visioner och verklighet I. En studie kring Stockholms 1600-talsstadsplan. Monografier utgivna av Stockholms stad 54 I. Borås 1987, s. 51, 54; Sandberg 1991, s. 17; ks. myös Lilja Sven, Urbanisering i långtidsperspektiv. Några teorier och ett empiriskt exempel. Scandia 1990:2, s. 193-226; Lilja Sven, Stockholm under huvudstadens sekler. Stockholms befolkning i jämförande perspektiv. Historisk Tidskrift 1996:3.

⁴⁹Lager 1964, s. 6, 8; Lager 1962, s. 88; Lager-Kromnow 1992, s. 68-69; Halila Aimo, Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I. Historiallisia tutkimuksia 28. Helsinki 1942, s. 207-208. Samanlainen tilanne vallitsi erityisesti linnakaupungeissa muuallakin. - Lindberg Folke, Hantverk och skräväsens under medeltid och äldre vasatid. Andra upplagan. S. L. 1989, s. 120.

⁵⁰Halila 1942, s. 207; ks. myös s. 208-209.

huomattavasti, kun taas muut ryhmät kasvoivat ja uusia syntyi.⁵¹

2.2. Kaupunginlaki ja privilegit hallinnon perustana

Tukholman oikeudenhoidon ja hallinnon muodollinen pohja oli Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki 1300-luvun puolivälistä. Se oli voimassa lähes 1700-luvun puoliväliin saakka, vaikka kehitys oli kulkenut lain ohi jo 1500-luvun kuluessa.⁵² Kaupunginlakia täydennettiin kuitenkin onnistuneesti niillä privilegioilla, joita kaupungille annettiin, sekä lukuisilla muilla kuninkaallisilla kirjeillä. Nämä eri asetukset muodostivat kaupungin hallinnon oikeudellisen pohjan, jolla koko Tukholma porvarillisine elinkeinoineen lepäsi.⁵³

Vuonna 1594 Tukholmalle annettiin Sigismundin privilegiokirje, joka oli voimassa ainakin hallitsijan vuoden 1598 vallan menetykseen saakka. Sen sisältö oli suurimmaksi osaksi sama kuin vuosien 1563 ja 1570 privilegioissa⁵⁴ sisältäen varsinaisesti vain kaksi uutta käskyä; uusista määräyksistä toinen koski tiilitehtaan saamista kaupungin haltuun rakennustoiminnan helpottamiseksi, toinen määräsi, että raatimiehet ja kämnerit eivät ilman pormestarin lupaa saa matkustaa kaupungista. Raatimiesten lukuisat poissaolot olivat ilmeisesti ainakin jonkinlainen ongelma Tukholmassa. Nämäkään privilegit eivät kuitenkaan tuoneet suurta muutosta 1400- ja 1500-lukuihin verrattuna, pääasiassa määräykset vain toistivat ja vahvistivat vanhoja käskyjä kaupungin tuloista ja kaupungin viranhaltijoiden tehtävistä. Kaarlen tultua valtaan

⁵¹Ericson 1988, s. 43-45.

⁵²Maunu Eerikinpojan kaupunginlaista lisää ks. esim. Ericson 1988, s. 23; Lindström 1988, s. 25-29; Hildebrand 1896, s. 156-157; Sandberg 1991, s. 62-63, 80, 187; Odhner 1860, s. 23-34, 44; Ahnlund 1953, 168-169, 178-191; Andersson Hans, Sverige - En forskningsöversikt. Teoksessa Urbaniseringsprosessen i Norden I. Middelaldersteder. Det XVII. nordiske historikermöte Trondheim 1977. Redigert av Grethe Authén Blom. Trondheim 1977, s. 123; Lindberg 1941, s. 8-16. Kaupunginlain pohjana olivat maanlaki, tietyt maakunta- ja kaupunkilait, erityisesti vanha Bjärköarätten, ja se laadittiin ensisijaisesti Tukholmaa varten, mutta myös sovellettaviksi valtakunnan muihin kaupunkeihin. Vrt. Schück Adolf, Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling. Akademisk avhandling. Uppsala 1926, s. 297. Schück esittää, että Tukholman vanhat privilegit olivat todennäköisesti pohja Bjärköarättenille ja Maunu Eerikinpojan kaupunginlaille.

⁵³Ericson 1988, s. 82, 101; ks. myös Hildebrand 1896, s. 161.

⁵⁴Privilegioissa määrättiin pääasiassa Tukholman kaupungin omaisuudesta ja tuloista, rakentamisesta kaupungissa, porvariston oikeuksista ja sen kaupanharjoituksesta, sekä pormestarin ja raadin vallasta ja tuomio-oikeudesta. Vaikka melko suuri osa privilegioiden määräyksistä toistui kerta toisensa jälkeen, oli jokaisella asiakirjalla myös yksilölliset piirteensä. Tämä johtui kaupungin kehittymisestä, mutta myös muuttuvasta roolista valtakunnan politiikassa. Näitä kolmea privilegioasiakirjaa leimasi uudennainen, hyvin yksityiskohtainen sääätely, jonka toivottiin vähentävän sekä sattumanvaraisuutta että kaupungin itsemääräämisoikeutta. Ero Kustaa Vaasan privilegioihin oli suuri. - Sandberg 1991, s. 62, 67-79.

kaupunki ilmeisesti pyysi privilegoidensa vahvistamista, mutta Kaarle vetosi valtakunnallisesti tärkeisiin asioihin ja antoi Tukholmalle vain 'suojelukirjeen' (*försuarelse bref*), joka luettiin raatihuoneella 22.1.1599. Uusia privilegioita saatiin odottaa aina vuoteen 1636 saakka.⁵⁵

Aikaa Kaarlen valtaantulosta uusien privilegioiden saamiseen, vuosia 1599-1637, on usein kutsuttu Tukholman privilegiottomaksi kaudeksi⁵⁶. Kuninkaallisia kirjeitä tarkasteltaessa on huomiota herättävää hallinnon työtä suoraan ohjaavien määräysten lähes totaalinen puuttuminen ja toisaalta kaupungin tuloja koskevien määräysten runsaus - lähes kaikki kruunun taholta tulleet määräykset koskivat taloutta.⁵⁷ Kaikkiaan valtiomahti osoitti 1400- ja 1500-luvulla huomattavan vähän kiinnostusta sekaantua kaupungin hallinnon toimintaan ja säädellä sitä⁵⁸. Lars Ericson esittääkin, että kaupunginlaki vastasi odotuksia hallinnon rakenteen ja työmuotojen osalta "vähäpätöisessä" ja suurelta osin keskiaikaisessa Tukholmassa juuri ennen 1600-lukua. Kaarle IX:n hallinnolle oli etenkin herttua-aikana kuitenkin tyypillistä olla antamatta tarkkoja ja yksityiskohtaisia ohjeita, jotta käskynhaltijoiden ja muiden hallinnon toimijoiden piirissä olisi luotu pelkoa toimia itsenäisesti. Vaikka ohjeiden puutteen olisi voinut olettaa antavan tilaa omille aloitteille, ne tosiasiaassa toimivat täysin päinvastaisesti, sillä pieninkin toimenpide ilman herttuan hyväksymistä johti rangaistukseen. Kustaa II Aadolf ja valtakunnankansleri Axel Oxenstierna sen sijaan viivytt-

⁵⁵PRFSS IV (7.8.1594), s. 74-89; URSH (12.4.1563, 10.3.1570, 7.8.1594), s. 56-63, 64-70, 118-129; ST 1599 (22.1), s. 215; Ericson 1988, s. 89-91.

⁵⁶Ericson 1988, s. 101. Ericson esittää, että kaupunki menetti perusturvallisuutensa, kun taas kruunu sai enemmän liikkumatilaa, vaikka vuoden 1594 privilegioita ei voitukaan unohtaa. Toisin kuin Sandberg ei Ericson kiinnitä mitään huomiota Kaarlen tietoiseen politiikkaan lannistaa hallintomiesten omatoimisuus juuri määräysten vähäisyydellä. Kaarle ei halunnut privilegioida entisiä vihollisiaan liian monilla vapauksilla ja näki edulliseksi pitää kaupungin ikään kuin 'piinapenkissä'. Uudistussuunnitelmiansa vuoksi hän ei myöskään halunnut sitoa itseään liiaksi. - Sandberg 1991, s. 93.

⁵⁷Ericson 1988, s. 86-88. Ericson ei kuitenkaan kiinnitä huomiota siihen, kuinka moni määräyksistä enemmän tai vähemmän suorasti koitui kruunulle hyödyksi, ks. esim kysymykset apuverosta ja sotaväen leirityksestä ym. avustuksesta, ST 1599-1602. Luonnollisesti useat määräykset koskivat tulonlähteitä, jotka valjastettiin palvelemaan kaupungin rakennustoimintaa. Vrt. PRFSS IV (8.1.1599, 13.6.1600, 3.8.1600, 6.8.1602, 7.8.1602, 26.11.1602), s. 214-215, 256-257, 264-266, 290-297, 302-303; URSH (26.11.1602), s. 139-140.

⁵⁸Tältä kannalta on mielenkiintoinen Juhanan kirje vuodelta 1573 (URSH, s. 84-86; 18.2.1573) jossa hän antaa Tukholman pormestarille ja raadille täydet oikeudet panna tuomiot täytäntöön, lukuunottamatta valtionpetosjuttuja ja myös muita törkeiden asioiden kaareen kaupunginlaissa kuuluvia juttuja, jotka vaaditaan lähetettäväksi kuninkaalle. "...och ther um schole the sigh hos oss förvette, för änn the med straffet fullföllie"; URSH, s. 86. Tällä määräyksellä raadin lainkäyttöä tarkennettiin, mutta ei ole tarkkaa tietoa sen merkityksestä tai voimassaoloajasta, lähinnä kirjeessä määritellään kaupungin suhde malmeihin ja vahvistetaan privilegit. Vrt. Ericson 1988, s. 86.

livät uusien privilegioiden antamista kaupungille, jotta he olisivat säilyttäneet toimintavautensa ajaa läpi ne uudistussuunnitelmat, joita 1610-luvulla oli laadittu ja alettu toteuttaa.⁵⁹

2.3. Pormestari ja raati

Kaupungin hallinnon ylimmän elimen muodostivat pormestari ja raati⁶⁰, joille 1600-luvulla vakiintui yhteisnimitys maistraatti. Mukana oli kahdesta neljään pormestaria ja vaihteleva määrä raatimiehiä, yleensä noin 10-13⁶¹, vaikka 1568 oli annettu määräys, että raadin tulee koostua neljästä pormestarista ja kahdestakymmenestä raatimiehestä. Raati muodosti kaupungin poliittisen johdon ja oli samalla tuomioistuin, raastuvanoikeus.⁶²

Raadin kokoontuminen tapahtui kaupunginlain mukaan kruunun edustajien, joiden tuli osallistua maistraatin tärkeimpiin hallinnollisiin ja oikeudenhoidollisiin tehtäviin, läsnäollessa. Vaikka raadin istuntoihin yleensä osallistuivat paikalliseen esivaltaan kuuluvat linnanvoudit tai käskynhaltijat, olivat he kuitenkin kruunun edustajina raadin yläpuolella ja toimivat näin valtiovallan kontrolloivana silmänä. Tukholmassa ei kuitenkaan ennen Kaarlen valtionhoitajakautta ole nähtävissä tuomiokirja-aineiston pohjalta kruunun edustajien välitöntä vaikutusta raadin toimintaan⁶³, tämän jälkeenkin aktiivisuus rajoittuu useissa

⁵⁹Ericson 1988, s. 88, 91. Ericsonin ajatus kaupungin hallinnon kehittämistarpeiden ilmaantumisesta kuin tyhjästä 1600-luvulla tuntuu melko oudolta, ja myös tuomiokirjat tukevat toisenlaista kuvaa raadin työstä jo 1500-luvun lopulla. Kaarle-herttuasta ks. Hedberg Lennart, *Företagarfursten och framväxten av den starka staten. Hertig Karls resursexploatering i Närke 1581-1602*. Örebro Studies 11. Örebro 1995, s. 71-72, 332-333; Sandberg 1991, s. 208.

⁶⁰Tässä esityksessä pormestareista ja raadista käytetään myös yhteisnimitystä raati, erikseen puhuttaessa käytetään käsitteitä pormestarit ja raatimiehet.

⁶¹Kaupunginlaki määräsi, että pormestareita piti olla kuusi ja raatimiehiä kolmekymmentä, joista ainoastaan kolmannes muodosti nk. istuvan raadin. Raatimiehistä ja pormestareista tuli puolet olla saksalaisia, puolet ruotsalaisia. Vuonna 1471 kumottiin määräys raadin saksalaisesta puoliskosta. - Ericson 1988, s. 86, 120; ks. myös Lindberg 1941, s. 8-9.

⁶²MEKL, Kuninkaankaari II. - Samling af Sweriges gamla lagar XI. Konung Magnus Erikssons stadslag. Utgifven af C. J. G. Schlyter. Lund 1865, s. 7-10; Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning. Av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Rättshistoriskt bibliotek. Sjunde bandet. Lund 1966, s. 3-4. Ks myös Ericson 1988, s. 49, 86; Sandberg 1991, s. 213.

⁶³Tässä mielessä on mielenkiintoinen vuonna 1580 linnasta tuleva käsky antaa tuomitulle pienempi rangaistus kuin mihin raastuvanoikeus oli päätynt. - ST 1580 (harjoitelma 5.12), s. 226-227. Vrt. Bucht Gösta, *Härnösands historia. Del I. Tiden 1585-1721*. Utgiven på uppdrag av Härnösands stadsfullmäktige vid stadens 350-årsjubileum år 1935. Uppsala 1935, s. 442.

tapauksissa lähinnä taloudellisiin kysymyksiin, joissa pyrittiin ajamaan kruunun tahto läpi.⁶⁴

Raati täydensi itse itsensä, uudet jäsenet vain esiteltiin porvaristolle ja nämä vanhoivat valansa yleisessä raastuvankokouksessa Pyhän Valpurin päivänä toukokuussa. Tukholmassa uuden raadin virkaanastuminen vaihteli huomattavasti, mutta tapahtui yleensä toukokuussa tai viimeistään kesäkuun alussa⁶⁵. Pöytäkirjasta löytyy useita mainintoja Tukholman Valpurinpäivän yleisestä raastuvankokouksesta, jossa "*Samme dagen sattes embeterne i staden efther gammel sedwane, efther såsom i embetzboken finnes*"⁶⁶ ja yleensä luettiin kaupungin privilegit ja statuutit porvaristolle. Samana päivänä vannottiin usein myös lukuisia porvarisvaloja. Vaikka porvareiksi otetut merkittiin tuomiokirjaan yleensä takaajiensa kanssa, ei uusia raatimiehiä yleensä mainittu, pormestariinkin vain kerran poikkeustapauksessa.⁶⁷

Tukholmassa oli vuosina 1580-1627 yleensä kolmesta neljään pormestaria, kaikkiaan pormestareita esiintyi ajanjaksolla 17. Raatimiesten määrä vaihteli hiukan vuodesta toiseen, tavallisesti lukumäärä oli kymmenen ja kuudentoista välillä⁶⁸. Kaikkiaan vuosina 1580-1627 raadissa esiintyi 75 miestä⁶⁹, joista peräti 56 oli ollut, tai tuli olemaan, mukana viisi vuotta tai

⁶⁴MEKL, Raastuvankaari II. - Schlyter 1865, s. 247-248; Holmbäck - Wessén 1966, s. 170-171; Halila 1942, s. 35; Ericson 1988, s. 49; ST 1580-1627. Etenkin Kaarlen valtionhoitajakausi muodosti tässä suhteessa selkeän poikkeuksen herttuan pyrkiessä kontrolloimaan kaikkea, mitä Tukholman hallintokoneistossa tapahtui.

⁶⁵MEKL, Kuninkaankaari I. - Schlyter 1865, s. 5-6; Holmbäck - Wessén 1966, s. 3. Pormestari- ja raatimiesmatrikelissa päiväykset, jolloin raatimiehet astuivat toimeensa, on merkitty vain aivan 1500-luvun loppuvuosista saakka, tätä ennemmin raadissa istuttu aika on merkitty koko vuosina. - Matrikel 1915-1918, s. 24-39, 145-175.

⁶⁶ST 1581 (29.5), s. 443.

⁶⁷MEKL, Kuninkaankaari XV, XXIII. - Schlyter 1865, s. 22-28, 46-47; Holmbäck - Wessén 1966, s. 8-10, 15. Ks. esim. ST 1587 (15.5), s. 334; ST 1582 (harjoitelma 28.5), s. 315; ST 1583 (harjoitelma 13.5), s. 371; ST 1589 (26.5), s. 52; Ericson 1988, s. 111, 119-120; Halila 1942, s. 211. Porvariksi tulemisesta ks. tämän työn luku 4.4. Pormestarien valinta mainittiin, kun nämä asetettiin virkoihinsa kuninkaan käskystä vuonna 1590. - ST 1590 (4.5), s. 162. Vrt. vuoden 1619 konseptiin. - ST 1619 (konsepti 24.5), s. 49. Kaupungin viranhaltijat oli merkitty joka vuoden osalta erilliseen virkaluetteloon (ämbetsbok).

⁶⁸Vuosittaisten raatimiesten lukumäärien vertailua hankaloittaa jo aikaisemmin mainittu matrikelissa käytetty, ilmeisesti lähdemateriaalin aiheuttama, merkitsemistapa. Vuoteen 1596 saakka raatimiesten istuminen raadissa on merkitty koko vuosina, kun taas tämän jälkeen tulleiden uusien raatimiesten virka-aika raadin palveluksessa on ilmoitettu virkavuoden mukaan. Vuosina 1597-1617 on siis matrikelin mukaan mukana sekä koko vuosia istuneita raatimiehiä, että toukokuussa virkaansa astuneita raatimiehiä, joten raatimiesten tarkkaa määrää on mahdoton ilmoittaa. Vuoden 1617 jälkeen virka-ajat on ilmoitettu järjestelmällisesti varsinaisen virkavuoden mukaan. - Matrikel 1915-1918, s. 22-36, 145-174.

⁶⁹Tähän lukuun on laskettu mukaan raatimiehet, joista myöhemmin tuli pormestareita yleisen käytännön mukaan. Tukholman 17 pormestaria vuosina 1580-1627 10 oli ollut ensin raatimiehenä, kaksi tullut virkaan

yli sen⁷⁰. Esimerkiksi Hans Andersson teki raatimiehenä mittavan uran istuen raadissa vuodet 1575, 1576 ja 1578-1597. Kaikkiaan neljätoista raatimiestä istui raadissa 20 vuotta tai kauemmin, joten kokemusta ja jatkuvuutta hallinnossa ainakin löytyi. Pitkien virkaikien lisäksi suurimmalla osalla raatiin valituista oli jo aikaisempaa kokemusta kaupungin toimista, hyvin usein raatimieheksi tultiin kämnerin viran kautta.⁷¹

Raadin alapuolella toimi laaja-alainen verkosto erilaisia virkamiehiä, jotka hoitivat hallinnon päivittäisen toiminnan. Näistä toimenhaltijoista tärkeimpiä olivat kämnerit ja kaupunginkirjurit. Kahden kämnerin viranhoitoon kuului toimiminen "poliiseina" ja raadin yleisenä apuna, sekä alioikeuden kokousten pitäminen. Kaupunginkirjuri puolestaan oli kaupungin sihteeri, joka piti pöytäkirjaa raadin istunnoissa ja vastasi muistakin paperitöistä. Tosiasiassa pöytäkirjanpitäjän merkitys oli huomattavasti suurempi: prosessijärjestysten ja kaupunginkirjurille annettun erityistaksan avulla kaupunki saatiin entistä tiiviimmin kruunun valvontaan. Nimenomaan sihtereihin kiinnitettiinkin runsaasti huomiota valtakunnan

kaupunginkirjurin toimen kautta (näistä molemmat olivat tätä ennen toimineet kruunun palveluksessa) ja kaksi suoraan kämnerin virasta (näistä toinen oli kuitenkin aikaisemmin toiminut Köpingissä raatimiehenä ja pormestarina, toinen taas Tukholmassa kaupungin ja porvariston luottamustehtävissä). Kaksi pormestareista nimitettiin lähinnä kruunun toimesta ilman aikaisempia meriittejä kaupungissa. Yhden taustasta ei ole tietoa, mutta hänkin on ilmeisesti ollut aiemmin kruunun palkollinen. - Matrikel 1915-1918, s. 22-36; Ericson 1988, s. 144. Mielenkiintoista on, että kaksi pormestareista siirtyi pormestarivuosiensa jälkeen kruunun palvelukseen, toinen kamreeriksi, toinen Svean hovioikeuden asessoriksi. - Matrikel 1915-1918, s. 26, 29.

⁷⁰Tähän lukuun, kuten myös raatimiesten kokonaismäärään, on laskettu mukaan pormestarit, jotka toimivat ensin raatimiehinä. Virkaikää laskettaessa on otettu huomioon koko raadissa istuttu aika huolimatta tämän tutkimuksen aikarajauksesta. Kämnerinä vietettyjä virkavuotia ei ole laskettu mukaan. - Vrt. Matrikel 1915-1918, s. 22-36, 145-174; Svalenius Ivan, II. Tiden från 1523 till 1718. Teoksessa Borg Harald - Svalenius Ivan, Växjö stads historia. Tiden fram till 1718. Växjö 1956, s. 125. Useat raatimiehet ja pormestarit istuivat raadissa kunnes kuolivat, tai kunnes heidät pakotettiin lopettamaan vanhuuden vuoksi. - Ericson 1988, s. 148-149; Svalenius 1956, s. 121.

⁷¹Tämän ajanjakson raatimiehistä peräti 59 tuli virkaansa kämnerin toimen kautta ja suurimmalla osalla muistakin oli takanaan jonkinlainen kaupungin luottamustoimi tai toiminta porvariston edustuselimestä, vanhimpain neuvostossa. Kun uusi raatimies valittiin, hän yleensä toimi valintaa seuraavan vuoden kämnerinä siirtyen vasta tämän jälkeen varsinaisesti raadin palvelukseen. Toinen kämneristä oli usein kokenut, jo muutaman vuoden istunut raatimies. - Matrikel 1915-1918, s. 22-36, 145-174. Vrt. Ericson 1988, s. 141-142; Lindberg Folke, Linköpings historia 2. 1567-1862. Näringsliv och förvaltning. Linköping 1976 (a), s. 167; Svalenius 1956, s. 128. Huomiota herättävää on kuitenkin raatimiesten, jotka eivät aluksi toimineet kämnerinä, keskittyminen pääsääntöisesti tiettyihin vuosiin. Vuonna 1599 nimitettiin näin neljä raatimiestä kuukausi tavallisen virkaanasetuksen jälkeen kesäkuussa, jolloin voidaan esittää teoria, että virkajärjestys poikkesi tavallisesta kaavasta, koska oli kiire saada uusia raatimiehiä Kaarlen erottamien tilalle. Samanlaisia tapauksia oli viisi vuosina 1616-1617 raatimiehinä aloittaneista. Tällöin oli taustalla todennäköisesti työn määrän kasvaminen ja raatimiesten vähyys, mutta kenties myös kuninkaallinen kirje (21.6.1616), jossa esitettiin epäjärjestystä ja kaupunginlaista piittaamattomuutta kauppiaiden alamäen syyksi. Tällöin nimitettiin suoraan raatiin mm. kaksi kokenutta, ulkomailla oleskellutta kestikievarinpitäjää, joista vain toisella oli kokemusta porvariston edustuselimestä. - Matrikel 1915-1918, s. 161-162, 166-168; URSH (21.6.1616), s. 165-169; Ericson 1988, s. 114, 142. Esim. Linköpingsissä kämnerin siirtyminen raatimieheksi oli harvinaista, sen sijaan pormestarin ja raatimiehen virat olivat tehtäviltään ja arvostukseltaan hyvin lähellä toisiaan. - Lindberg 1976a, s. 168, 206.

johtavissa kaupungeissa. Tukholmassa käytännössä katsoen kaikki kaupunginkirjurit olivat kruunun luottomiehiä viimeistään 1500-luvun lopulla.⁷²

Raadin tärkein tehtävä oli tuomioistuimena käsitellä siviili- ja rikosasioita, mutta merkittävän tehtäväkentän muodosti myös elinkeinoelämän ja rakennustoiminnan valvominen. Näiden perusalojen ohella raadin tuli pitää huolta monista muista tehtävistä, kuten koulutuksesta, puhtaanapidosta, köyhäinhoidosta, sairaanhoidosta ja kirkkokysymyksistä. Pormestari ja raati muodostivat johtavan instanssin, jolla oli oikeus ja velvollisuus tehdä ratkaisevat päätökset. Hallinnon muiden osien työnä oli toteuttaa nämä päätökset.⁷³

⁷²Ericson 1988, s. 49; Karonen Petri, Viipurin raastuvanoikeudessa vuonna 1634 tehdyt oikeudenkäyntiuudistukset ja niiden vaikutus kaupungin oikeudenhoitoon. Lakimies 6/1994. Vammala 1994(b), s. 816.

⁷³Ericson 1988, s. 49-50; ks. myös Halila Aimo, Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla II. Historiallisia tutkimuksia 28, 2. Helsinki 1943.

3. TUKHOLMAN HALLINTOMIEHET

Tässä kappaleessa tarkastellaan kolmen tukholmalaisen virkamiehen taustaa, toimintaa ja uraa raadissa. Jakob Eriksson oli raatimies, josta myöhemmin tuli pormestari, Knut Nilsson Kråka oli raatimies ja Hans Nilsson Benick toinen raatiin nimitetyistä kuninkaallisista pormestareista. Huomio keskittyy hallintouran edellytyksiin ja toimintaan raadissa, sekä näihin viranhaltijoihin suhtautumiseen.

3.1. Virkamieheksi pääseminen ja uran taloudellinen merkitys

Pormestarit ja raatimiehet valittiin kaupungin taloudellisesti ylemmistä ryhmistä, tosin vauraimmat porvarit jäivät yleensä raadin ulkopuolelle. Vaikka raati ei koostunut suurporvareista, sen jäsenet sijoittuivat kuitenkin hierarkiassa selvästi tavallisen porvariston yläpuolelle. Kaikkein suurimmat kauppiat asettivat yleensä taloudellisen toimintansa etusijalle suhteessa kunnallisiin toimiin ja erityisesti 1600-luvulla myös kruunu piti huolta siitä, että hyvin menestyvät kauppiat pysyivät esivaltaa hyödyttävän kaupan parissa.⁷⁴ Raadin työmäärä nousi Tukholmassa merkittävästi jo 1500-luvun lopulla, mikä entisestään vaikeutti "vähävaraisten" porvarien osallistumista kaupunkihallintoon raatimiehenä: työ vaati runsaasti aikaa, minkä vuoksi henkilökohtaisen talouden piti olla vankalla pohjalla. Luottamustoimi kaupungin hallinnossa verotti elinkeinonharjoitukseen käytettyä aikaa ja samalla tulonhankintaa. Tämä osaltaan vaikutti siihen, että hallinnossa oli niin vähän käsityöläisiä. Kauppiaille oli huomattavasti helpompaa irrottaa aikaa raadissa istumiseen kuin käsityöläisille, joiden toimeentulo riippui suuremmin omasta työstä.⁷⁵ Vuonna 1601 kannun-

⁷⁴Ericsson 1988, s. 125-126; Karonen 1995a, s. 38-39; Lager-Kromnow 1992, s. 295; Ericson Lars, Från köpmannaoligarki till ämbetsmannastyre. Nyare forskning kring de europeiska städernas magistrater under 1500- och 1600-talen. Historisk Tidskrift 1987:4. Vaikka Ericsonin tulokset ajoittuvat varsinaisesti vuosille 1599-1637, voidaan ne yleistää koskemaan myös kahta aikaisempaa vuosikymmentä Lager-Kromnowin tulosten osoittaessa samaa. Vuonna 1597 kerättiin tukholmalaisilta kolme apuveroa erilaisiin kruunun tarpeisiin, mutta luetteloiden pohjalta on raadin jäsenten taloudellista asemaa vaikea verrata, sillä maksut suoritettiin osin tuotteina ja osin rahana. Luettelot ovat myös osin puutteellisia. ST 1597 (Spridda protokoll 18.7, 30.7, 1.8), s. 403-445. Vrt. myös vuoden 1602 manttaaliluettelon. - ST 1602 (Mantalslängd), s. 337-341. Pienemmissä kaupungeissa myös vauraimmat porvarit olivat usein hallintotehtävissä. - Ks. esim. Lindberg 1976a, s. 168; Bucht 1935, s. 40, 273.

⁷⁵Karonen 1995a, s. 38-39; vrt. esim. Växjö, jossa 1500-luvulla yhdeksästä pormestarista neljä ja vielä 1600-luvulla lähes 1/3 raatimiehistä oli varmasti käsityöläisiä. - Svalenius 1956, s. 125. Tämä johtui varmasti kaupungin pienuudesta: 1500-luvun jälkipuoliskolla siellä oli vain noin 400-500 asukasta. - Svalenius 1956, s.

valaja Henrik Jönsson (*Hinrich kannegiuthere*) valitti, että hänen pitäisi elättää käsityöllä itsensä lisäksi vaimonsa ja lapsensa, mutta raatimiehentyön vuoksi hän joutui laiminlyömään ammattinsa. Tämän johdosta hänelle myönnettiin pyynnöstä ero raadista. Kultaseppä Hans Andersson sen sijaan istui raadissa yli kaksikymmentä vuotta.⁷⁶ Toisaalta kauppias oli monissa kaupungin oikeudenhoitoon ja hallintoon liittyvissä asioissa paras asiantuntija; etenkin raastuvanoikeuden käsitellessä talousjuttuja kauppatavoista perillä ollut kauppias oli käytännössä juristia parempi tuomari.⁷⁷ Björn Helmfrid on esittänyt, että etenkin Norrköpingsissä oli ilmeistä, että kaupungin radin valinnassa pyrittiin välttämään käsityöläisiä ja muita huonommin toimeentulevia porvareita, koska haluttiin sulkea tietyt ammattiryhmät vallasta tai turvata tietyille ammateille mahdollisimman suuri vaikutusvalta. Helmfrid tosin myöntää, että kauppiaat 'ja muut hallinnollista koulutusta saaneet miehet' sopivat paremmin luku- ja kirjoitustaitoa vaativaan työhön, mutta ei ota syvemmin kantaa toimeentulo- tai pätevyyskysymyksiin. Hän näkee kuitenkin useat käsityöammatinharjoittajat ilmeisesti melko kurittomina ja epäkelvöllisinä raatimiehentoimeen syyttäessään näitä heikosta muodollisuudentajusta perustellen tätä lukuisilla ammatinvaihdolla porvarillisissa piireissä.⁷⁸

Henkilökohtaisen elinkeinonharjoituksen hoitaminen raatimiestoimen ohella oli usein tärkeää myös vauraammille porvareille, sillä varsinaista palkkaa ei kunnallisesta luottamustoimesta

54-55. Gösta Buchtin mukaan Härnösandissa, jossa raatimiehet valittiin vauraista kauppiaista nähtiin raatimiestoimi vaivalloisena velvollisuutena, joka haittasi ammatin hoitoa. - Bucht 1935, s. 273-274.

⁷⁶ST 1601 (17.8), s. 88; Matrikel 1915-1918, s. 162; vrt. Almquist Helge, Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. Första delen. Från grundläggningen till enväldet (1619-1680). Göteborg 1929, s. 394; Sylvander G. Volm., Kalmar slots och stads historia i tre afdelningar. Andra afdelningen. Kalmar stads enskilda häfder. Andra delen. Kalmar stads-rätt. Från 1520 till närvarande tid. Kalmar 1865, s. 115. "Köyhäksi käsityöläiseksi" kyseisellä Henrik Jönssonilla oli merkittäviä luottamustoimia. Ennen raatiin valintaa hän toimi palo- ja korttelimestarina, avaimenhaltijana ja kaupunginvahdin johdossa (mästare för stadsvakten). Raatikaudellaan hän toimi vuoden tynnyrinsitojien, murarieren ja kannunvalajien ammattikuntien esimiehenä (föreståndare). Raatimiesuran loputtua Jönssonista tuli porvariston vanhimpien jäsen ja hän toimi luostarikirkon esimiehenä ja avaimenhaltijana, '48':aan hän kuului kuolemaansa saakka. - Matrikel 1915-1918, s. 153, 162. Kultaseppät kuuluivat usein kaupungin vauraimpien porvarien joukkoon.

⁷⁷Ericson 1988, s. 157-158; Karonen 1995a, s. 38-39; vrt. Bucht 1935, s. 271. Vrt. myös Folke Lindbergiin, jonka mukaan kauppiaiden oli huomattavasti käsityöläistä helpompi tehdä aikaa luottamustoimelle ammatinharjoituksen kärsimättä. Toisaalla Lindberg kuitenkin esittää, että käsityöläiset olivat raadissa merkityksetön vähemmistö, mutta tämä tuskin johtui taloudellisista seikoista. - Lindberg 1989, s. 62-63. Torsten Petré sen sijaan väittää, että raatiin valittiin miehiä johtavasta porvaristosta kiinnittämättä huomiota siihen kuinka he sopivat tehtävään. - Petré Torsten, Uppsala stads historia III. Uppsala under merkantilismens och statskontrollens tidsskede 1619-1789. Uppsala 1958, s. 240.

⁷⁸Helmfrid Björn, Norrköpings historia 5. Tiden 1568-1655. Stockholm 1965, s. 259-260.

maksettu. Kunnallisesta verosta ylimmät luottamusmiehet oli vapautettu, mutta erilaiset apuverot he joutuivat maksamaan. Tutkimusajanjakson puolimaissa, vuosina 1600-1603 saivat pormestarit palkkaa 35 talaria ja raatimiehet puolet tästä, minkä lisäksi vaateraha oli 20 talaria.⁷⁹ Mitä palkalla sai? Suora vertaaminen 1600-luvun tilanteeseen on mahdotonta hintojen voimakkaan nousun vuoksi, mutta jos oletetaan 1500-luvun lopun elinkustannusten olleen vuosisadan vaihteen tasolla eli noin 20% 1660-luvun elinkustannuksista⁸⁰, voidaan tehdä karkeita vertailuja. Jos päivätyöläisen lasketut elinkustannukset olivat 1660-1665 keskimäärin 230-275 kuparitalaria, merkitsisi se vuoden 1600 elinkustannusten olleen noin 46-55 kuparitalaria, mikä oli talareina 23-27.5 talaria.⁸¹ Jos taas lasketaan, että ihmiset kuluttivat vuodessa noin 600-720 kiloa kasvisruoka-aineita, mikä viljamääränä olisi merkinnyt keskimäärin 4.5 tynnyriä vuotta ja henkeä kohti, päästään lähelle edellämainittuja lukuja. Elinkustannuksista nämä menot muodostivat lähes puolet eli 45%, ja koska ruistynnyri maksoi 1580-luvulla noin 6 markkaa eli 1.5 talaria, ohra ja maltaat hiukan vähemmän, voidaan vuotuisten elinkustannusten 1580-luvulla olettaa olleen henkeä kohti noin 20 talaria.⁸² Tämä merkitsee sitä, että 1500-luvun lopun pormestari olisi palkallaan kyllä ruokkinut itsensä, mutta varsinaiset tulonsa hänen täytyi saada muualta. Raatimies sen sijaan ei olisi saanut ruokaa edes itselleen, perheestä puhumattakaan. Vuonna 1626 raatimiesten palkka nousi 56 talariin. Pormestarien palkka puolestaan oli jo 1605 noussut 50 talariin, josta se vuonna 1621 nousi kuninkaallisen pormestarin myötä 250 talariin ja jatkoi kasvamistaan.

⁷⁹Ericsson 1988, s. 156-157; Lager-Kromnow 1992, s. 260; Almquist 1929, s. 367; ks. myös Sandström Åke, Stockholms stads finanser 1608-1621. Historisk tidskrift 1983:3, s. 258-296; Ljung Sven, Enköpings stads historia I. Tiden till och med 1718. Lund 1963, s. 248.

⁸⁰Arne Jansson ja Johan Söderberg ovat tutkineet 1600-luvun osalta hintoja ja palkkoja Tukholmassa. Jos tarkastellaan heidän laskemiaan elinkustannuksia suhteessa palkkoihin, voidaan todeta, että palkat ja hinnat nousivat samaa tahtia, mutta ero vuosisadan vaihteen ja 1600-luvun jälkipuoliskon välillä on valtava. - Ks. Jansson Arne - Söderberg Johan, Priser och löner i Stockholm 1600-1719. Teoksessa Jansson Arne - Palm Lennart Andersson - Söderberg Johan, Dagligt bröd i onda tider. Priser och löner i Stockholm och Västsverige 1500-1770. Institutet för lokalthistorisk forskning, skriftserie nr 3. Götene 1991, s. 8. Söderberg on erillisessä artikkelissa tarkastellu myös 1500-luvun tilannetta Tukholmassa, mutta tiedot eivät ole yhtä kattavia kuin 1600-luvun osalta. - Söderberg Johan, Hade Heckscher rätt? Priser och reallöner i 1500-talets Stockholm. Historisk tidskrift 1987:3.

⁸¹Vuonna 1631 1 talari (4 markkaa) = 2 kuparitalaria (8 markkaa). - Lagerqvist Lars O. - Nathorst-Böös Ernst, Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar. Borås 1985, s. 20; Jansson - Söderberg 1991, s. 28-29.

⁸²Lagerqvist - Nathorst-Böös 1985, s. 30; Jansson - Söderberg 1991, s. 5, 27, 39. Kun samanlainen vertailu tehdään voilla, saadaan voinkulutuksen vuosittaisiksi kustannuksiksi noin 1.9 talaria. Jos voin katsotaan muodostavan 7.5% kokonaiselinkustannuksista, päästään myös tällä tavoin noin 20 talarin vuosikustannuksiin. - Jansson - Söderberg 1991, s. 5, 29, 39.

Vuonna 1626 pormestari ansaitsi jo yli 370 talaria.⁸³

Raatimies, myöhemmin pormestari Jakob Erikssonin vanhemmat olivat raatimies Erik Jakobsson ja Elin Larsdotter. Jakob Eriksson oli suorittanut kaupungin koulun ja opetellut koulun jälkeen kauppaa. Hänet nimitettiin kämneriksi vuonna 1593, minkä jälkeen hän toimi kaupunkihallinnossa kuolemaansa, maaliskuuhun 1620 saakka.⁸⁴ Toimiessaan toisen polven raatimiehenä Jakob Eriksson muodosti lähes poikkeuksen raadin jäsenenä, sillä ainakin 1600-luvun alussa oli lähteminen isän tavoin hallinnolliselle uralle melko vähäistä. Sen sijaan avioliittoja solmittiin raatimiesperheiden kesken melko yleisesti.⁸⁵ Jakob Erikssonin taustassa oli poikkeuksellista varsinaisten kunnallisten luottamustoimien puuttuminen, vaikka kyseessä oli entisen raatimiehen poika. Sekä kirjallinen että kaupallinen oppi kuitenkin pätevöittivät raatimiehentoimeen vähintään yhtä hyvin kuin käytännön koulutus kaupunkihallinnon eri tehtävissä.⁸⁶

Pitkää perintökiistaa⁸⁷ lukuunottamatta Jakob Eriksson esiintyi raastuvassa melko harvoin yksityishenkilönä. Jakob Erikssonilla oli laajat kauppasuhteet maakaupunkeihin ja hän kävi kauppaa etenkin raudalla sekä viljalla. Ilmeisesti taloudellisten aktiviteettien suuntautuminen Tukholman ulkopuolelle selittää osaltaan sitä, että raastupaan ei tuotu yhtäkään varsinaista kauppa- tai velkajuttua, jossa Jakob Eriksson olisi ollut osallisena. Tonttikiistaan hän sen sijaan joutui kahdesti. Tavoiteltuaan toisen porvarin kanssa kaupungin tonttia Jakob Eriksson ei suostunut siihen, mitä tontista "hyvien miesten" kanssa oli sovittu, minkä vuoksi kaupunki päätti pitää tontin itsellään. Entinen heinäkirjuri (*hööskriffware*) puolestaan syytti muiden joukossa Jakob Erikssonia siitä, että tämä oli väkisin rakentanut hänen tontilleen. Jakob

⁸³Ericson 1988, s. 157.

⁸⁴ST 1593 (8.1, 21.5), s. 102, 122; Matrikel 1915-1918, s. 29.

⁸⁵Ericson 1988, s. 135.

⁸⁶Jakob Eriksson toimi takseerausmiehenä vuonna 1592 ja tuli raastuvanoikeuteen syyttämään Thomas Micheeta verottajien haukkumisesta. Vain viisi kaikista 24:stä miehestä olisi kelvannut syytetyille takseeraukseen ja Jakob Eriksson ihmetteli oikeuden edessä kaikkien puolesta ketkä eivät olleet verottajiksi tarpeeksi hyviä tai mitä miehellä oli heitä vastaan. Asialle ei kuitenkaan voitu tehdä mitään todistajien puuttuessa ja syytetyn kieltäessä kaiken. Ennen raatiin valitsemista Jakob Eriksson ehti toimia vuoden Eteläportin avainten haltijana. - ST 1589 (23.6), s. 61; ST 1592 (31.5, 7.6), s. 50, 55. Eriksson toimi takseerausmiehenä myös vuonna 1595. - ST 1595 (24.3), s. 297.

⁸⁷ST 1597 (23.4), s. 113; ST 1600 (11.8, 22.9, 24.11, 26.11, 29.11), s. 100-101, 113-114, 145-146, 147-149, 152-154; ST 1601 (28.3), s. 23; ST 1603 (21.5), s. 69; ST 1621 (15.10), s. 182; ks. myös ST 1627 (29.10), s. 134-135; ST 1627, s. 295 (nootti 362).

Eriksson pyysi tähän kiistaan sovittelumiehiä ja lupasi kärsiä lain mukaisen rangaistuksen, jos väite oli totta.⁸⁸

Vaikka Jakob Erikssonilla matrikkelin mukaan oli laajat kauppasuhteet, ei hän kuitenkaan ollut kovin varakas mies. Tähän viittaavat jo vuosisadan vaihteen perintökiistat. Kerättäessä veroja Älvsborgin lunastukseen sekä muita maksuja oli Jakob Erikssonin maksettavaksi määrätty summa huomattavasti pienempi verrattaessa esimerkiksi Knut Nilsson Kråkaan.⁸⁹ Hänellä ei varmasti ollut vaikeuksia suorittaa rasituksiaan, mutta ongelmia oli sen sijaan kerättyjen maksujen tilittämisessä kaupungille. Matrikkelin mukaan Jakob Eriksson oli ennen kuolemaansa maksanut kaupungille puuttuvat 618 talaria, mutta tuomiokirjojen mukaan tilit saatiin tasattua vasta kun Jakob Erikssonin kiinteä omaisuus myytiin vuonna 1626. Kaikkiaan kaupunki myi kolme Jakob Erikssonille kuulunutta kiinteistöä, joiden ostajat veloitettiin hoitamaan velat sekä kaupungille että muille velkojille. Pormestarin ilmoitettiin olevan kaupungille velkaa nimenomaan Älvsborgin lunastuksesta ja muista kaupungin kantamista maksuista, joiden kanssa hän oli ollut tekemisissä. Tilit osoittivat, ettei Jakob Eriksson ollut tilittänyt rahoja asianmukaisesti eteenpäin. Jakob Erikssonin velkojen arvoa ei tuomiokirjaan ole merkitty, mutta kiinteistöt myytiin yhteensä 1960 talarin arvosta.⁹⁰

Knut Nilsson Kråka oli vauras kauppias ja tyypillinen valinta raatimieheksi. Kråkan ura hallintomiehenä alkoi vuonna 1608, kun hänet valittiin porvariston luottamuselimeen, '48 vanhimpaan', jonka tehtävä oli toimia raadin apuna.⁹¹ Eriskummallista tässä valinnassa on se, että Knut Kråka teki porvarisvalansa vasta vuonna 1610. Vala ei missään nimessä ollut

⁸⁸ST 1599 (17.10), s. 374; ST 1618 (21.10), s. 133-134 (ks. myös s. 292-293); ks. myös ST 1599 (7.3, 18.4), s. 223-224, 248; ST 1601 (9.5, 15.7), s. 46, 75; ST 1603 (5.11), s. 157; ST 1606 (25.10), s. 180; ST 1610 (24.9), s. 99; ST 1615 (10.5), s. 61-62; ST 1616 (22.7, 9.10), s. 106-107, 135; ST 1618 (konsepti 21.11, 19.12), s. 323-324, 352; ST 1619 (28.8), s. 111; ST 1621 (15.10), s. 182; Matrikel 1915-1918, s. 29-30. Jakob Eriksson on henkilönä hiukan ongelmallinen, koska hänen nimeensä ei liitetty mitään varmistavaa lisänimeä. Kaupungissa asui samaan aikaan ainakin 48:aan kuulunut "nuori" Jakob Eriksson, joka ei ollut ainakaan läheistä sukua hallintomies Jakob Erikssonille. - ST 1596-1599 (Spridda protokoll), s. 414, 437. Joissakin tapauksissa on varma tunnistaminen ollut mahdotonta, minkä vuoksi jonkun muun Jakob Erikssonin juttu on saattanut tulla lasketuksi tutkitun Jakob Erikssonin tiliin. Tämä on kuitenkin melko epätodennäköistä, sillä henkilöt on yleensä merkitty tuomiokirjoihin tarkasti. Myös painettujen tuomiokirjojen henkilörekisterit on laadittu varsinkin aiemmin erittäin huolellisesti.

⁸⁹Matrikel 1915-1918, s. 30; ks. esim. ST 1607, s. 249 (Bilaga 2); ST 1613, s. 310-319 (Bilaga 12); ST 1614, s. 266-275 (Bilaga 15); ST 1615, s. 303-312 (Bilaga 18).

⁹⁰ST 1626 (27.6, 4.9), s. 77-78, 91-92 (ks. myös s. 245); Matrikel 1915-1918, s. 29-30.

⁹¹Ks. tästä esim. Ericson 1988, s. 171; Halila 1942, s. 242-243; Matrikel 1915-1918, s. 166; vrt. tämän työn luku 7.1.

pelkkä muodollisuus, vaan se oikeutti yhä harjoittamaan porvarillisia elinkeinoja kaupungissa ja takasi muutkin porvarisoikeudet; käytännössä ilman valaa ei saanut harjoittaa minkäänlaista elinkeinotoimintaa. Tässä mielessä Kråkan vilkas taloudellinen toiminta ennen vuotta 1610 herättää mielenkiintoa. Tätä selittävät todennäköisesti isä sekä appi, jotka olivat ilmeisesti molemmat olleet vauraita tukholmalaisia porvareita. Toisaalta mainitun kaltainen aktiivisuus varmasti hyväksyttiin, jos oletettiin kauppiaan jossain vaiheessa liittyvän porvaristoon. Kaupungin vanhimpiin Kråka kuului aina vuoteen 1615 saakka, jolloin hänet valittiin raatimieheksi.⁹²

Knut Nilsson Kråka esiintyi usein raadin edessä kiinteistöjen ostajana.⁹³ Vuonna 1610 hän tuli raadin eteen vaatimaan kuparivelkojaan ja etenkin vuoden 1617 jälkeen hän tuli siviilihenkilönä esiin lähinnä velkajuttujen yhteydessä. Vauraana kauppiana hän takasi useita lainoja ja joutui kahdesti itse maksumieheksi. Vuonna 1620 Kråka tuli, ilmeisesti kuolinpesän selvityksen yhteydessä, esiin yhtenä suurimpana velkojana useiden muiden joukossa vaatien maksua entisen kuninkaan kauppiaan leskeltä⁹⁴. Kyse oli 2400 talarista.⁹⁵ Rikosjutussa Knut Nilsson esiintyi vain kerran raatimiehen- tai kämnerintoimensa ulkopuolella; tällöin häntä syytettiin tervatynnyrien varastamisesta, mutta oikeuden päätös oli, että syyttäjä tuomittiin itse varkaudesta. Seuraavan kerran Kråka sai syytteen vuonna 1623. Tällöin oli kyse kannettujen rahojen jättämisestä tilittämättä, mikä johti talon takavarikoimiseen kaupungille ja eroon raatimiehentoimesta.⁹⁶

⁹²ST 1610 (4.6), s. 82; vrt. esim. tapaus vuodelta 1618. Tällöin kämnerit lähetettiin kantamaan sakkoja mieheltä, joka oli asunut kaupungissa kahdeksan vuotta ilman valaa. - ST 1618 (17.10, konsepti 17.10), s. 130, 283; vrt. myös ST 1627 (22.8), s. 115-116. Ks. myös ST 1612 (15.8), s. 195-196; ST 1615 (10.5, 13.5), s. 61-63.

⁹³ST 1606 (8.12), s. 192-193; ST 1607 (9.11, 23.11, 1.12, 14.12), s. 269, 278, 281, 286-287; ST 1609 (15.11), s. 61-62; ST 1617 (17.3), s. 210-211; Matrikel 1915-1918, s. 166; vrt. Forssell Nils, Borås stads historia. Första delen. Borås 1952, s. 214. Tässä yhteydessä on huomattava tuomiokirjojen luonne vuosina 1605-1615, minkä vuoksi esimerkiksi Knut Kråkan talokaupoista ei ole olemassa aivan varmaa tietoa; keräsi hän taloja ja tonttimaata käsiinsä, vai myikö ne myöhemmin pois parempaan hintaan. Ottaen huomioon Kråkan varallisuus ja tuomiokirjojen kohtalainen luotettavuus ajanjaksolla nimenomaan kiinteistökauppojen osalta, voidaan olettaa, että tontit ja talot myös jäivät Kråkan haltuun. Vrt. tämän työn luku 6. Ks. myös Kråkan kiista kirkonpenkistä. - ST 1606 (8.12), s. 192.

⁹⁴Anders Månssonin leski.

⁹⁵ST 1610 (28.11), s. 103-104; ST 1617 (12.7, 29.11), s. 275, 310; ST 1618 (14.11, konsepti 18.11), s. 166, 318; ST 1619 (23.8, 11.12), s. 107, 168; ST 1620 (23.9), s. 86-87; ST 1621 (8.1, 19.3, 16.4), s. 128, 151, 154-155.

⁹⁶ST 1616 (25.9), s. 128-130; Matrikel 1915-1918, s. 166. Kerran Knut Kråka esiintyi myös kantajana syyttäen kaupunginkirjurin kanssa entistä saksalaista pappia (*tyiske predikant*) kunnianloukkauksesta, mutta raastuvanoikeus totesi saarnamiehen tunnetusti hiukan edesvastuuttomaksi ja jätti tuomion antamatta. - ST 1617 (17.3), s. 210.

Kråkan oma talous oli ilmeisesti raatimiesvuosina alkanut horjua, sillä vuosina 1622-1625 hän esiintyi raadissa lähinnä vastaamassa velkasyytöksiin. Ahkerimmin oikeudessa velkoi rahojaan kuninkaan kanslian sihteerin Jonas Bureus, joka oli auttanut Knut Kråkaa lainalla (*försträcht*). Kråka oli pantannut tontin tätä lainaa vasten, mutta myynyt tontin⁹⁷. Bureukselle oli pantattu myös aitta (*kårswerkz bodh*), joka oli samaan aikaan pantattu pormestari Olof Anderssonille.⁹⁸ Norre Förstadenin pormestari Matthias Trost puolestaan velkoi Kråkalta hopeaa, jonka tämä oli saanut Trostin vaimolta ja antanut kauppiaille 'rahaa vastaan', Trost sen sijaan ei ollut saanut hopeaansa tai rahojaan takaisin.⁹⁹ Vaimo Anna Ritz huudatti Knut Kråkan ja tämän vaimon antamia pantteja 1060 talarin arvosta ja jo aikaisemmin oli kämnerinoikeudessa vaadittu Kråkan vaimoa matkustuskieltoon, ettei tämä lähde kaupungista ennen kuin on maksanut velkansa.¹⁰⁰ Osa näistä velkajutuista tuotiin oikeuteen jo Kråkan ollessa vielä raadin jäsen, ennen toukokuuta 1623, osa vasta myöhemmin, mutta kaikkiaan ne osoittavat tämän suurkauppiaan talouden romahtaneen täydellisesti.

Knut Kråkan taloudelliset vaikeudet heijastuivat luonnollisesti tehtävänhoitoon. Toimiessaan raatimiehenä vuodet 1619-1622 oli Kråka jäänyt kaupungille velkaa 621 talaria 6 äyriä toimittamattomia kantorahoja. Knut Kråka erotettiin raadista ja oikeus määräsi kesäkuussa 1623 kämnerit takavarikoimaan Kråkan talon.¹⁰¹ Vaikka raatimiesura päättyi nolosti ja toukokuussa 1623 valitettiin lisäksi Kråkan laiminlyönnistä holhoojantoimessa, nautti hän kuitenkin ilmeisesti yhä jonkinlaista luottamusta: vuosina 1623-1624 hänet mainitaan kuninkaallisena päällysmiehenä Kopperbergetissä ja vuonna 1624 eteläisen tulliportin kuninkaallisena tullarina.¹⁰²

*taloudellisten
aavastamien
epätoimista
maahan ei
mitään tullut
ihmisiä - ja
kukaan kukaan
aavastamien
kukaan myöskin*

⁹⁷ST 1622 (4.5, 8.7), s. 31, 45-46; ST 1624 (26.4, 4.12), s. 57, 204; ST 1625 (notariaattiversio 21.3, 23.3, 6.4, konsepti 9.7, 7.11, 12.11), s. 237, 244, 257, 314, 413, 417; Matrikel 1915-1918, s. 166.

⁹⁸ST 1623 (konsepti 15.1, 11.8), s. 112, 179, 181; ST 1624 (30.1), s. 13.

⁹⁹ST 1624 (17.1, 11.2, 1.3, 14.4), s. 11, 15, 21, 45.

¹⁰⁰ST 1623 (kämnerinoikeus 7.2), s. 434; ST 1625 (notariaattiversio 31.1), s. 215; ks. myös ST 1624 (5.4), s. 31; ST 1625 (konsepti 16.7, 19.9, 17.10, 23.11), s. 326, 365, 396, 426.

¹⁰¹Matrikel 1915-1918, s. 166; ST 1623 (konsepti 11.6), s. 163; ST 1624 (17.1), s. 11.

¹⁰²Matrikel 1915-1918, s. 166; ST 1623 (konsepti 17.5), s. 157; ST 1624 (4.8), s. 120; vrt. Ericson 1988, s. 150. Tuomiokirjassa nimitetään lisäksi molemmissa edellämainituissa kohdissa Kråkaa vahtimestariksi.

Sekä Knut Nilsson Kråka että Jakob Eriksson olivat selvästi porvarillisia hallintomiehiä. Raatimiesten joukossa kauppiaiden dominointi säilyikin, mutta pormestarien suhteen kauppiasvalta rikkoutui viimeistään 1620-luvulla akateemisesti koulutettujen ja aikaisemmin kruunua palvelleiden miesten tullessa voimakkaasti mukaan kaupungin hallintoon.¹⁰³ Hans Nilsson Benick edusti kruunun uutta suhtautumista Tukholman virkamiehiin: hän oli esivallan luottomies, jonka nimityksellä tavoiteltiin kaupungin tiukempaa valvontaa. Benick oli toki myös kestikievarinpitäjänä ollut arvostettu ja varakas porvari, mutta hänen tiensä hallintouralle avasi kuninkaallinen valtakirja Vaxholmissa.

Hans Nilsson Benick oli Linköpingin ja Tukholman pormestari Per Nilssonin pojanpoika ja porvari Nils Perssonin poika. Jo isoisä oli osoittautunut kyvykkääksi hallintomieheksi, sillä Kustaa Vaasa oli kutsunut hänet 1539-1540 Tukholmaan pormestariksi. Tässä virassa hän toimi jonkin aikaa. Hans Nilssonin isä sen sijaan työskenteli viinikauppiaina ja kestikievarinpitäjänä oman isäpuolensa perustamassa kellari 'Solenissa' Benickebrinkenillä. 1590-luvun lopulta lähtien pojat, Hans ja Valentin Nilsson, josta myöhemmin tuli raatimies, jatkoivat isänsä liiketoimintaa. Hans Nilssonin lisänimi Benick tuli todennäköisesti isän isäpuolelta, Jören Benickiltä.¹⁰⁴

Hans Nilsson oli vuonna 1604 kaupungin Eteläportin avainten haltija ja kuului porvariston edustuselimeen sekä esiintyi raastuvanoikeudessa mm. erilaisissa perintökiistoissa, mutta ennen kaikkea hän oli kestikievarinpitäjä. Tukholmassa olivat aivan 1600-luvun alussa paljon esillä kellareihin ja toisaalta kaupungissa käyneiden lukuisten ulkomaalaisten majoittamiseen liittyneet epäkohdat ja kysymykset, jotka kruunun ja kaupungin tuli järjestää kaupan ja privilegioitujen elinkeinojen, ja samalla omien tulojensa turvaamiseksi. Jo vuonna 1602 vahvistettiin raatihuoneella Kaarle-herttuan puolesta, asiasta muutama päivä aikaisemmin käydyn keskustelun jälkeen, että kaupungissa vanhastaan olleiden kellareiden privilegiot tuli pitää voimassa. Uusista juomantarjoilupaiakoista sen sijaan oli hankkiuduttava eroon. Samalla määrättiin, että privilegioitujen kellareiden tuli kestitä kaupunkiin tulevat vieraat (*fremmede*), niin että nämä tiesivät mistä saada majoitus korvausta vastaan. Kellarinpitäjät pyysivät herttuaa hankkiutumaan eroon laittomista kellareista ja muusta juomanlaskusta, jota taloissa

¹⁰³Ericson 1988, s. 121-123; Kråkasta ks. esim. ST 1613 (Bilaga 11., Bilaga 12.), s. 287, 310; ST 1614 (Bilaga 14., Bilaga 15.), s. 145, 266.

¹⁰⁴Matrikel 1915-1918, s. 32, 167; Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser. Utgivna av Gustav Elgenstierna. VIII Stålarms-Voltemat. Stockholm 1934, s. 185-186.

tapahtui, sekä vastasivat pyrkivänsä huolehtimaan kestityksestä mahdollisuuksiensa mukaan ja parhaansa tehden.¹⁰⁵

Ilmeisesti tilanne kaupungissa ei parantunut kuin korkeintaan hetkellisesti, sillä jo vuonna 1604 Hans Nilsson valitti runsaasta juomanlaskusta, jota kaupungissa tapahtui 'yhden ja toisen luona'. Hän toimitti samalla oikeudelle luettelon muutamista rikkureista ja pyysi toiminnan lopettamista. Jälleen kerran raastuvassa määrättiin ilmoitettavaksi rumpujen kanssa (*skall medh trummor blifua vmslagit*), että kaupungissa ei saa rangaistuksen uhalla anniskella viiniä tai muita ulkomaisia juomia muualla kuin privilegioiduissa kellareissa.¹⁰⁶

Seuraavanakin vuonna asiaan palattiin. Oluen ja viinin myynti sekä kestikievarinpito oli epäjärjestyksessä. Kruunun ensimmäinen määräys helmikuussa ei tuottanut tulosta, mutta kun asiasta määrättiin uudelleen yksityiskohtaisemmin kesällä, oli raadin pakko laittaa toimeksi. Kruunun kirjeessä nimettiin tietyt, 'viralliset' majatalot, joista eräs oli Hans Nilssonin. Tämän tuli merkitä majapaikkansa auringolla. Samassa kirjeessä annettiin myös privilegiot mainituille majatalonpitäjille.¹⁰⁷ Tämän määräyksen tuloksena saatiin olot kaupungissa ainakin tässä suhteessa todennäköisesti kaikkia tyydyttävään kuntoon, sillä valituksia ei enää tuomiokirjoista tapaa.¹⁰⁸

Oli luonnollisesti kaupan ja kaupunkielinkeinojen kannalta edullista, että Tukholmassa oli majoitus järjestetty tyydyttävällä tavalla, mutta etenkin kruunun mielenkiinnon taustalla oli varmasti nimenomaan kaupungin valvominen. Vuosina 1605-1606 kruunu kiinnitti

¹⁰⁵ST 1602 (6.10, 8.10), s. 298, 300-301. Kestikievarin pitäminen nähtiin luottamustoimena. - Lager 1962, s. 111. Samanlaisia ongelmia oli jo 1580-luvulla. Ks. ST 1586 (2.5, 20.7), s. 212, 251.

¹⁰⁶ST 1604 (13.6), s. 236. Vielä samana vuonna Hans Nilsson joutui kahdesti itse syytetyksi, ensin hänet tuotiin raadin eteen vastaamaan syytteisiin viinin hankkimisesta kaupungin privilegioiden vastaisesti. Esivallalla oli viinin etuosto-oikeus (*der dogh overheten först walett borde hafua*), tämän jälkeen valtaneuvostolla ja kaupungin kellarilla. Hans Nilsson oli kuitenkin ostanut viinin kaikkien nenän edestä ottamatta huomioon edes, että viiniä ei ollut testattu. Syytteeseen Benick vastasi viinin lojuneen laiturilla niin kauan, että kaikki olisivat hyvin voineet ostaa siitä mitä halusivat, sekä ostaneensa vain tiettyä viiniä neuvoen muille juomille toisen myyntipaikan. Vain kolme päivää myöhemmin Benick oli uudelleen syytettynä yhdessä yhdeksän muun kanssa laittomasta anniskelusta ja tällä kertaa kaikille annettiin sakot. - ST 1604 (5.12, 8.12), s. 366, 371; vrt. Kerkkonen Veikko, Etelä-Suomen kaupunkien kruununverot 1614-1650. Historiallisia tutkimuksia 30. Helsinki 1945, s. 195.

¹⁰⁷PRFSS IV (24.2.1605, 12.6.1605), s. 369-371, 389-391; URSH (12.6.1605), s. 148-150; ST 1605 (28.8), s. 50.

¹⁰⁸Tämä saattaa johtua myös vuosien 1605-1615 poikkeuksellisuudesta. - Ks. kappale tässä työssä.

poikkeuksellisen runsaasti huomiota ulkomaisiin kauppiaisiin ja muihin kulkijoihin jakaen käskynhaltijoille määräyksiä ja väittäen ulkomaalaisten joukossa olevan 'valtakunnalle vahingollisia vihollisia ja pettureita'. Varsinkin Tukholman kaltaisessa kaupungissa vieraiden kontrollointi oli yksinkertaisinta hoitaa velvoittamalla majoittajat ilmoittamaan vieraansa linnaan tai edes rajoittamalla kestitys tiettyihin majataloihin.¹⁰⁹

Hans Nilssonin eroaminen raadista tapahtui epäilyttävissä olosuhteissa. Usein hyvinmenestyneillä raadin jäsenillä oli varaa huomattaviin tonttikauppoihin ilman asemansa silmiinpistäväää hyväksikäyttöä, mutta Nilsson puolestaan teki kaikkensa hyötyäkseen asemastaan mahdollisimman paljon. Hän ei pelkästään ostanut eniten tontteja, vaan myös otti tontteja haltuunsa raadin tietämättä ja keinotteli kaupungin tonteilla ostaen ja myyden näitä omaksi hyödykseen¹¹⁰. Käyttäen vahvaa asemaansa raadissa Nilsson pakotti kirjanpitäjän ja kaupunginkirjurin tekemään mitä hän halusi. Tämän lisäksi hän ilmeisesti vei kotiinsa asiakirjoja kaupungin arkistosta, mahdollisesti kätkeäkseen toimiansa oikean luonteen. Vuosien 1630 ja 1634 yritykset saada Hans Nilsson Benick vastuuseen teoistaan epäonnistuivat ja voi esittää arvauksen, että pormestari onnistui arvovallallaan estämään pitkälle menevät tutkimukset. Vasta hänen eronsa jälkeen saatiin käyntiin tutkimukset, joissa syyllisyys vahvistui. Vähän eronsa jälkeen Nilsson sai raadilta kirjeen, jossa pyydettiin selvitystä omituisuuksista kaupungin tileistä ja käskettiin tehdä tili kaikista virkavuosista, jotta Nilssonin 'köyhä vaimo ja lapset' eivät joutuisi vastuuseen näistä. Lopputulos oli, että Nilssonin piti palauttaa kaupungille osa tonteistaan. Näin Hans Nilsson saatiin kuitenkin lopulta oikeudelliseen vastuuseen, tosin vain hetkeä ennen tämän kuolemaa vuonna 1639.¹¹¹

¹⁰⁹Kuninkaallisista määräyksistä katso Stiernman 1747, s. 496-497, 506-509 (5.6.1605, 16.3.1606). Vuoden 1605 privilegioissa kestikievarinpitäjää ei velvoitettu ilmoittamaan vieraitaan, mutta myöhemmin asiasta annettiin määräyksiä. Kestikievarinpidon järjestäminen oli selvästi Kaarlen politiikan mukaista, sillä hän oli jo aikaisemmin laittanut herttuakuntansa kestikievarijärjestelmän kuntoon osana kulkuyhteyksiä. - Westling Gustaf, Hertig Karls furstendöme under åren 1568-1592. Akademisk afhandling. Sundsvall 1883, s. 63.

¹¹⁰Vrt. ST 1624 (4.8), s. 119-120; ST 1625 (10.1, 26.3, konsepti 6.8, 22.8, 10.10), s. 211, 245, 333, 353, 387; ST 1626 (27.3, 8.5, konsepti 27.3, 29.3, 10.5, 19.6, 27.6), s. 42, 69, 166, 176, 205, 211, 217.

¹¹¹Ericson 1988, s. 225-228; Matrikel 1915-1918, s. 32.

3.2. Työtaakka ja velvoitteet

Jakob Eriksson aloitti raatimiesuransa tavalliseen tapaan kämnerinä vuonna 1593¹¹², kämnerinvalan vannominen tosin tapahtui hiukan myöhässä, sillä hän ei ollut ollut paikalla kaupungissa kun virat täytettiin Valpurinpäivänä. Tämän jälkeen Jakob Eriksson toimi seuraavan vuoden oikeusvoutina ja istui raadissa vuoteen 1596 saakka. Sitten seurasivat taas vuosi kämnerinä ja oikeusvoutina, minkä jälkeen Jakob Eriksson istui raatimiehenä aina vuoteen 1616, jolloin hänet nimitettiin pormestariksi. Jakob Eriksson toimi pormestarina kuolemaansa, maaliskuuhun 1620 saakka.¹¹³ Tuoreen hallintomiehen arvostuksesta kertoo varmasti jotain se, että hänet nimettiin jo ensimmäisenä kämnerivuonna yhdeksi kaupungin edustajista Upsalaan Juhana III:n hautajaisiin sekä Sigismundin kruunajaisiin.¹¹⁴ Herrainpäivämieheksi hänet valittiin vuonna 1599 ja 1617, sekä Kaarle IX:n kruunajaisiin vuonna 1607.¹¹⁵

Raatimiehenä Jakob Eriksson teki paljon töitä, tai ainakin hänellä teetätettiin paljon töitä. Osin vaikutelma johtuu varmasti pitkästä raatimiesurasta, mutta ainakin ammattikuntien

¹¹²Kauppiaan apulainen (*köpsvänn*) Mats Skulte tuli vuosien jälkeen raastuvanoikeuden eteen valittaen, että Jakob Eriksson tovereineen oli tällä kämnerikaudella antanut alioikeudessa epäoikeudenmukaisen tuomion. Hän syytti erityisesti Jakob Erikssonia siitä, että tämä oli antanut vangita hänet eräänä sunnuntaina, sekä liiasta veronkannosta ja sakotuksista. Skulte oli ollut Jakob Erikssonille velkaa, mutta velan suorittamisesta ei oltu saatu sovittua hyvien miesten läsnäollessa. Kun Skulte oli sitten lähdössä kaupungista, oli Jakob Erikssonin omien sanojensa mukaan pakko laittaa mies vankilaan. Myös muut ilmoittivat Skulten olevan heille velkaa ja lopulta tämä ei voinut osoittaa valituksessaan mitään todeksi. Mielenkiintoisinta on kuitenkin, että valitus tuli raastuvanoikeuteen Kaarle-herttuan kautta. - ST 1597 (20.6, 12.12), s. 136, 211-213. Herttuan vaikutukseen luottaen Mats Skulte ilmeisesti kuvitteli saavansa lisätukea täysin perusteettomille väitteilleen. On todennäköistä, että jos kyseessä ei olisi ollut nimenomaan Jakob Erikssonin velka, olisi Skulte päässyt velkojiaan pakoon ainakin tilapäisesti. Padanvalajan varastettua Erikssonilta viljaa vuonna 1603 oli tämä toimittanut varkaan vankeuteen yhtä nopeasti. - ST 1603 (5.11), s. 140.

¹¹³ST 1593 (21.5), s. 124; Matrikel 1915-1918, s. 29; ST 1597 (8.1), s. 97. Virat oli täytetty jo 7.5. - ST 1593 (7.5), s. 122. Tuomiokirjan vuoden alkuun merkittyyn viranhaltijoiden listaan on merkitty poikkeuksellisesti kolme kämneriä: Erik Björnsson, Per Larsson ja Jakob Eriksson. - ST 1593 (8.1), s. 102. Näin tapahtui kenties sen vuoksi, että sekä Larsson että Eriksson oli vasta valittu raatiin. Kokenut, sekä kämnerinä että raatimiehenä jo muutamia vuosia toiminut Björnsson nimettiin heitä ohjaamaan. - Vrt. Matrikel 1915-1918, s. 156-157, 159.

¹¹⁴Tässä yhteydessä sekä Eriksson että Björnsson mainittiin raatimiehinä, joita kaikkiaan nimettiin viisi. Edustustoon kuului myös kolme pormestaria, kaupunginkirjuri ja kuusi porvariston edustajaa. - ST 1594 (9.1), s. 189.

¹¹⁵ST 1599 (7.7), s. 313; ST 1607 (6.1), s. 198-199; ST 1617 (11.8), s. 283. Vrt. matrikkeli, joka ei mainitse toista herrainpäiväedustusta. - Matrikel 1915-1918, s. 29-30.

esimiehenä Jakob Eriksson teki vertaa vailla olevan työn. Seppien johdossa hän toimi vuoden (1595-1596), Danvikenin köyhien holhoojana samoin vuoden (1599)¹¹⁶, minkä jälkeen hän toimi peräti 17 vuotta (7.5.1599-5.5.1616) viiden ammattiryhmän johdossa: kannun- ja padanvalajien, kynttilänjalantekijöiden (stakmakare), kupariseppien ja seppien. Tämän lisäksi hän toimi vuoden viinin ja ulkomaisten juomien tarkastajana (16.5.1603-14.5.1604), sekä pormestari Olof Pedersson Humblan kanssa vuoden 1614 kauppaordinantian valvojana. Pormestarintoimen ohella hän toimi rakennusmestarina vuonna 1617.¹¹⁷

Kaupunkien raadit olivat tärkeimpiä ammattikuntien valvontaelimiä. Jo keskiajalla oli kaupunkihallinto valinnut delegaatteja, jotka olivat paikalla joidenkin käsityöläisammattien pitäessä tärkeimpiä kokouksiaan ja mestarikokeita. Tämänkaltainen valvonta laajeni Tukholmassa koskemaan useimpia käsityöläisammattikuntia 1500-luvun alkupuolella. Jokaiselle ammatille nimettiin kaksi esimiestä raadista, mikä johti siihen, että saman henkilön täytyi valvoa useampia ammattiryhmiä. Jo 1500-luvulla siirryttiinkin järjestelmään, jossa ammattia kohti oli normaalisti vain yksi esimies.¹¹⁸ Jakob Eriksson toimi valvottavinaan olevien ammattikuntien johdossa siis lähes aina yksin. Poikkeuksen muodostaa vain padanvalajien ammattikunta, jossa hänellä oli toinen raatimies apunaan toukokuusta 1605 alkaen. Kahdessa muussa käsityöammattissa oli toinen raatimies mukana vuoden ajan.¹¹⁹ Mitään selitystä tälle poikkeavalle järjestelylle ei ole.¹²⁰ Vuonna 1612 Jakob Eriksson teki tiettäväksi, että samaan aikaan kun kannunvalajien ammattikunnasta puuttui yksi ammatinharjoittaja, oli rikkuri asettunut kaupunkiin. Tämä ei ollut tehnyt mestarityötään, vaan haukkunut radin ja ammattikunnan edustajia sekä heilutellut nyrkkejään. Kyseinen Jöns oli yrittänyt myös ostaa kättä pidempää kurittaakseen niitä, jotka eivät halunneet ottaa häntä

¹¹⁶Matrikel 1915-1918, s. 29. Eriksson esiintyi raadissa holhoojana yhdessä toisen raatimiehen kanssa huhtikuussa 1600, eli hänet ilmeisesti nimettiin toimeensa toukokuussa 1599. - ST 1600 (9.4), s. 34-35 (ks. myös s. 166).

¹¹⁷Matrikel 1915-1918, s. 29. Jakob Eriksson oli mahdollisesti käynyt kauppaa juuri näillä tuotteilla, tai hänellä oli muuten erikoisosaamista alalta, mikä johti hänen valitsemiseensa juuri näiden ammattikuntien johtoon. Väitettä on kuitenkin mahdoton todistaa lähteiden puuttuessa.

¹¹⁸Lindberg 1989, s. 104-105, 132-133.

¹¹⁹Matrikel 1915-1918, s. 22-36, 145-174.

¹²⁰Yleensä vain koemaistajina, rahtimiehinä ja kaupunginkellarin esimiehinä oli useampia, yleensä 2-3 miestä. Täsmällisesti määriä on kuitenkin mahdoton ilmoittaa, sillä matrikkeliin on etenkin 1500-luvun lopun jaksot ammattien esimiehinä merkitty kokonaisina vuosina. Myöhemmät toimikaudet tukevat väitettä useammasta esimiehestä juuri näillä aloilla. Koemaistajina oli joskus myös radin ulkopuolisia porvareita. - Ibid.

ammattikuntaan. Kannunvalajaa kehoitettiin etsimään tilaisuutta ammatinharjoitukseen muista kaupungeista.¹²¹

Raatimiehenä Jakob Eriksson hoiti yleiseen tapaan useita sovitteluja ja selvittelyjä, jotka kasvattivat hänen työmääräänsä varsinaisten raadin istuntojen ulkopuolella. Näihin on laskettu myös raastuvassa esitetyt todistukset, joita varten raatimiehet usein lähetettiin selvittelemään juttuja asianosaisilta.¹²² Tuomiokirjoista löytyy yli 40 mainintaa erilaisista verotuksista ja selvittelyistä, sekä vastaavista säännöllisten kokoontumisaikojen ulkopuolella hoidettavista tehtävistä, joihin Jakob Eriksson nimettiin.¹²³ Tätä voidaan pitää kyseisten töiden minimimääränä. Esimerkiksi lain mukaisia perinnönjakoja voi olettaa tehdyn huomattavasti enemmän kuin tuomiokirjaan on merkitty. Usein myös holhoojuus saattoi tuoda raatimiehelle huomattavastikin lisätyötä, varsinkin jos kyse oli suurta kauppatoimintaa harjoittaneen porvarin lapsista.¹²⁴ Jos verrataan Jakob Erikssonille delegoituja selvittelytöitä Knut Nilsson Kråkan suorittamiin tehtäviin, on luku lähes hämmästyttävän sama, Kråkalla tosin hivenen suurempi. Jos otetaan huomioon, että Kråka kuitenkin toimi raatimiehenä huomattavasti vähemmän aikaa, voidaan hänelle määrättyjen tehtävien määrää pitää suurempana. Tämän puolestaan voidaan nähdä yhtenä oireena raadin kasvaneesta työmäärästä. Hans Nilsson Benick sen sijaan välttyi istuntojen ulkopuolisilta tehtäviltä lähes täysin, vaikka olikin tärkeä mies keskusteltaessa kaikenlaisista talouskysymyksistä. Kuninkaallista pormestaria ei lähetetty raastuvan ulkopuolelle selvittelemään asioita, vaan hänen kannanottonsa kuultiin raadin istunnoissa.¹²⁵

¹²¹ST 1612 (15.8), s. 196. Numerus clausus -periaatteesta ks. Lindberg 1989, s. 130.

¹²²Jakob Eriksson todisti Södermalmin saarnamiehen ja toisen raatimiehen kanssa esimerkiksi sairaan piian kertomusta tämän isännän väkivaltaisuudesta. - ST 1596 (15.3), s. 20. Eriksson lähetettiin saman saarnamiehen ja toisen raatimiehen kanssa käskemään aviottoman lapsen synnyttänyttä naista kertomaan totuus tämän maatessa kotonaan sairaana. - ST 1595 (17.9), s. 344. Samoin hän todisti myös talouskiistan sovittelusta, jossa oli ollut mukana. - ST 1616 (3.6, 5.6), s. 70-71, 74. Vuonna 1604 oikeus puolestaan päätti lähettää Erikssonin yhdessä kahden muun miehen ja kämnerin kanssa tutkimaan henkirikoksen tapahtumapaikkaa. - ST 1604 (15.12), s. 376 (ks. myös laajemmin s. 372-377).

¹²³Näissä luvuissa on kaikki vastaavat tehtävät laskettu huomioimatta sitä, tapahtuiko työ esim. kämnerivuonna tai pormestarikaudella.

¹²⁴Sekä Jakob Eriksson että Hans Nilsson Benick joutuivat esiintymään oikeudessa useampaan otteeseen holhoojina selvittelemässä Hans Hillen perintöä. - ST 1603 (28.3, 6.4, 18.9, 8.10), s. 20, 32, 116-117, 126-127; ST 1604 (15.10, 20.10), s. 327-329, 332-334; ST 1605 (7.10), s. 69.

¹²⁵Ks. esim. ST 1605 (2.12), s. 92-95; ST 1612 (28.3, 25.5), s. 158, 173-174; ST 1613 (12.6, 1.12), s. 241-242, 272-274; ST 1615 (4.11), s. 153-154; ST 1616 (16.3, 20.4, 3.6, 17.6, 16.11), s. 25, 45, 72, 85, 165; ST 1617 (26.3, 18.6, 12.11), s. 221, 263, 297; ST 1618 (15.4, 16.5, konsepti 23.9, 9.11), s. 33-34, 66, 263, 313; ST 1619 (konsepti 7.4, 8.5), s. 24, 47; ST 1622 (15.5), s. 36; ST 1625 (25.5, 22.10, 16.11), s. 283, 402, 420; ST

Jakob Erikssonin valitseminen kuninkaallisen ohjeen mukaan pormestari Olof Pedersson Humblan ohella valvomaan vuoden 1614 kauppaordinantian toteutumista oli varmasti ainakin osin seurausta nimenomaan hänen ansiokkaasta työstään ammattikuntien esimiehenä.¹²⁶ Kauppasäännössä terävöitettiin kaupunkien ammatinharjoituksen kannalta tärkeää kieltoa, joka määräsi, että kruunun palkolliset eivät saaneet harjoittaa porvarisammattia kauppakaupungissa. Samalla kiello kohdistui aatelisten palkollisina toimiviin käsityöläisiin.¹²⁷ Tukholmassa tähän määräykseen pyrittiin varmasti tarttumaan tehokkaasti, mikä johti ammattikunnat tuntevan miehen nimittämiseen valvomaan säännön toteutumista. Nämä molemmat tekijät olivat puolestaan vaikuttamassa myöhempään pormestarinimitykseen. Toisaalta kaupunkiin oli kiire saada uusia pormestareita, sillä jäljelle jäi enää Olof Pedersson Humbla, kun pormestari Olof Nilsson nimitettiin vuonna 1615 Svean hovioikeuden asessoriksi ja Herman Andersson kuoli vuonna 1616. Samaan aikaan Jakob Erikssonin kanssa nimitettiin toinen uusi pormestari, Erik Ingemundsson.¹²⁸ Pormestarikaudella Jakob Erikssonin työnkuva säilyi ainakin tuomiokirjojen perusteella pitkälti samanlaisena kuin aikaisemmin raatimiehenä.

Knut Nilsson Kråka istui raadissa toukokuusta 1616 toukokuuhun 1618 ja samoin vuosina 1619-1623. Kahta valtiopäiväedustusta voisi kenties pitää tunnustuksena hyvin tehdystä työstä ja arvostuksesta kaupungissa¹²⁹.

1626 (8.5, konsepti 16.9), s. 69, 243; ST 1627 (konsepti 5.5, 4.7), s. 48, 88.

¹²⁶Eriksson oli vuonna 1595 ollut niiden kuuden miehen joukossa, jotka nimettiin vartioimaan, ettei yksikään laiva purjehdi Söderströmin läpi ilman, että se on tarjonnut tuotteitaan myytäväksi. - ST 1595 (15.9), s. 343. Muita meriittejä hänellä ei, oman kauppatoimintansa lisäksi, alalta ollut. Vrt. Folke Lindbergin kommentti pormestari Erik Ingemundssonista. - Lindberg 1989, s. 193.

¹²⁷Lindberg 1989, s. 121. Suunnitelmat yleisen käsityösäätelyn toteuttamisesta sisällytettiin vuosien 1619-1620 valtakunnalliseen kaupunkilaitoksen uudistusohjelmaan. - Lindberg 1989, s. 187, ks. myös esim. s. 119.

¹²⁸Matrikel 1915-1918, s. 27, 29-30. Vuonna 1618 määrättiin samaan aikaan virkojen jaon kanssa pormestareista Jakob Eriksson ja Olof Andersson johtamaan puhetta raadissa, kun taas pormestari Olof Pedersson Humbla ja raatimies Olof Eriksson saivat vastuulleen tullin (*skulle sittia på tollen*). - ST 1618 (6.5, konsepti 6.5), s. 58, 180. Pormestari Erik Ingemundssonista ei mainittu mitään.

¹²⁹Knut Kråka oli valtiopäivämies ja kaupungin edustaja yhdessä kahden pormestarin, toisen raatimiehen, kahden porvarin ja kaupunginkirjurin kanssa vuosina 1617 ja 1622. Vuonna 1620 hän sai myös luottamustehtävän yhdessä kaupunginkirjurin, toisen raatimiehen ja kauppiaan kanssa: heidän piti toimittaa kaupungin lahja marraskuussa häitään viettävälle tulevalle kuningattarelle, Maria Eleonoralle. - Matrikel 1915-1918, s. 166; Ahnlund Nils, Gustav Adolf den Store. Andra upplagan. Uppsala 1932, s. 93, ks. myös laajemmin; ST 1617 (11.8), s. 283; ST 1620 (30.10), s. 102; ST 1622 (1.4), s. 23.

Raatimiesaikanaan Knut Kråka esiintyi raastuvassa useimmiten raatimiehenä suorittaen kaikenlaisia nimenomaan raatimiehille kuuluvia tehtäviä, erilaisista viestin toimittamisista holhoojana toimimiseen saakka.¹³⁰ Pääasiallisesti hän kuitenkin toimi omimmalla alallaan eli talousjutuissa ja työskenteli usein varsinaisten raadin istuntojen ulkopuolella: verotuksessa, selvittelymiehenä ja sovittelijana.¹³¹ Virkavuonna 1619-1620 Kråka oli nimetty oikeusvoudiksi ja tämän lisäksi hänellä oli useita muita tehtäviä raadin ulkopuolella: 1616-1618 hän toimi raadin edustajana leipuri- ja nylkijäammattikunnissa, kantoi tonttiäyriä 1619-1620, toimi raatimiehenä 1619-1622¹³², sekä edusti raatia kultaseppäammattikunnassa 1619-1623 ja parturiammattikunnassa 1622-1623.¹³³ Kun kaikki nämä, varmasti usein hyvin runsaasti aikaa vievät selvittely- ja lisätyöt, lisätään useisiin viikottain raastuvassa vietettyihin tunteihin, ei työmäärää voida pitää pienenä.¹³⁴

Knut Nilsson Kråkan uran työteliäin jakso oli virkavuosi 1618-1619, jolloin hän toimi kämnerinä. Toukokuusta 1618 lähtien Kråka oli siis raastuvanoikeuden alaisen tuomioistuimen jäsen, mutta tästä huolimatta hän oli hyvin usein mukana raadin istunnoissa ja hoiti useita samantapaisia sovittelujuttuja kuin aikaisemmin.¹³⁵ Kämnerinoikeus kokoontui yleensä huomattavasti useammin kuin noin kerran viikossa istunut raastuvanoikeus¹³⁶. Knut Nilsson ilmeisesti tiesi jo etukäteen työn määrän rajusta kasvusta, sillä 6.5.1618 hän nimenomaan pyysi suuren kauppatoimintansa vuoksi, ettei joutuisi kämneriksi paikan tyhjentyessä Hans

¹³⁰Ks. esim. ST 1616 (10.8, 20.11), s. 108, 176; ST 1617 (30.4), s. 227.

¹³¹Esim. ST 1616 (3.6), s. 72; ST 1617 (26.3), s. 221; ST 1618 (16.5), s. 66; ST 1620 (9.10), s. 90; ST 1622 (15.5), s. 36. Vertaa Karosen käsitykseen, että sovitteluihin, pesänjakoihin ja laskelmien tutkimiseen valitut porvariston edustajat olivat lähes aina taloudellisesti katsoen "parhaasta päästä". - Karonen 1995a, s. 67. Tukholmassa kaikki tämän kaltaiset työt kuuluivat yleensä raadin hoidettaviksi, joten asiantuntevuudesta ei varmasti ole epäilystäkään. Tavallisesti vielä raadin sisältä valittiin taloudellisesti menestyksekkäimmät raatimiehet juttuja hoitamaan.

¹³²"Frachtman" - ST 1618 (konsepti 26.8), s. 249. Raatimies toimi kaupan valvojana. - Ericson 1988, s. 264-267.

¹³³Matrikel 1915-1918, s. 166.

¹³⁴Vrt. tämän työn luku 7.2. ja tiukentunut suhtautuminen raatimiesten poissaoloihin. Vuonna 1619 Knut Kråka joutui ainakin kahdesti tilille myöhästymisestään ja maksamaan sakot, ensimmäisellä kertaa kaksi talaria ja toisella kahdeksan äyriä. - MEKL, Raastuvankaari II. - Schlyter 1865, s. 247-250; Holmbäck - Wessén 1966, s. 170-171. Ks. esim. ST 1619 (22.9, konsepti 9.10, 11.10), s. 124, 127, 129. Rahti- ja esimiestoimista ks. Matrikel 1915-1918, s. 22-36, 145-174.

¹³⁵Ks. esim. ST 1618 (konsepti 16.5, 13.6, 31.8), s. 193, 213, 255, 259.

¹³⁶Ks. tästä esim. ST 1619, joka sisältää fragmentteja kämnerinoikeuden pöytäkirjoista.

Nilsson Benickin veljen, Valentinin, siirtyessä kestikievarinpitäjäksi.¹³⁷

Tukholmassa oli vuoden 1624 alussa vain kaksi pormestaria ja 1620-luvun alussa raati kirjoitti ainakin kolmesti hallitsijalle ja kanslerille pyytäen, että koulutettuja ja hyväpalkkaisia lainoppineita asetettaisiin kaupungin hallinnon johtoon, sillä raadin työmäärä oli kasvanut huomattavasti. Yhdessä kirjeessä tuotiin esiin myös Hans Nilsson Benickin nimi. Vaikka porvaristo vastusti Nilssonia, tai kenties juuri tämän vuoksi, kruunu nimitti hänet Tukholman pormestariksi vuonna 1624.¹³⁸

Hans Nilssonista tuli raadissa tullin päällysmies jo vuonna 1625, rakennustoiminnan tarkastusmies vuonna 1631 ja valtiopäivämies vuonna 1632. Hän toimi jonkin aikaa myös köyhäinhoidon tarkastajana¹³⁹. Nilsson erosi pormestariuudesta vuonna 1636 vanhuuden vuoksi.¹⁴⁰

Pormestarina Hans Nilsson Benick oli melko näkymätön, mikä johtui varmasti osin lukuisista poissaoloista¹⁴¹. Nilsson oli 9.7.-13.12.1625 poissa 44 istunnosta seitsemäntoista kertaa ja saman verran vuoden 1626 61 istunnosta, mutta vuonna 1627 poissaoloja oli merkitty vain yhdeksän¹⁴². Silmiinpistävintä pormestariuran alkuaikoina oli raadin kyvyttömyys tehdä

¹³⁷"*Cnuth Kråka för sin stora handels skuld begärer umkomma kemmere kallet.*" - ST 1618 (konsepti 6.5), s. 180. Vrt. Olof Anderssonin tilanne vuonna 1616. Kun tätä käskettiin ottamaan vastaan kämnerin toimi, johon hänet oli valittu, vetosi Olof Andersson toimineensa entisessä asuinpaikassaan (Köping) kämnerinä välttääkseen virkaan "joutumisen". Hän esitti myös, ettei tuntenut alkuunkaan porvaristoa ja pyysi mietintäaikaa. Lopulta hän kuitenkin toimi vuoden kämnerinä ja siirtyi seuraavana vuonna suoraan pormestariksi. - ST 1616 (27.5), s. 64; Matrikel 1915-1918; s. 30-31. Myös esim. Växjössä oli ongelmia saada miehiä kämnerintöimeen, myöhemmin jouduttiin jopa käyttämään raatimiehevirkaa houkuttimena. Eräs porvari yritti 1690-luvulla jopa irtisanoa porvariutensa, kun hänet nimitettiin kämneriksi, mutta turhaan. - Svalenius 1956, s. 128; Sylvander 1865, s. 123. Sven Ljung esittää, että kämnerillä oli suurin työtaakka raadin piirissä. - Ljung Sven, Uppsala stads historia II. Uppsala under yngre medeltid och vasatid. Uppsala 1954, s. 120.

¹³⁸Ericson 1988, s. 145; Matrikel 1915-1918, s. 30-33; ST 1624 (tuomiokirjan alkulehti), s. 9; vrt. Olsson 1995, s. 125; Karonen 1995a, s. 73, 75.

¹³⁹Vuonna 1626 päätettiin raadissa Danvikenin sairaalan kunnostamisesta, mikä annettiin Hans Nilssonin tehtäväksi. Seuraavana vuonna hän esiintyi kahdesti raadissa valvoen köyhien etuja. - ST 1626 (konsepti 8.5), s. 202; ST 1627 (11.6, 6.8), s. 77, 107.

¹⁴⁰Matrikel 1915-1918, s. 32.

¹⁴¹Vuosien 1625-1626 konsepteihin on poikkeuksellisesti merkitty pormestarien ja raatimiesten poissaolot. Tätä käytäntöä oli kokeiltu aikaisemminkin, mutta se yleensä unohtui pian, eikä koko vuosia kattavia sarjoja ole muita.

¹⁴²ST 1625 (konsepti 9.7.-13.12), s. 313-439; ST 1626 (konsepti 7.1-9.12), s. 125-278; ST 1627 (konsepti 10.1-8.12), s. 1-163.

päätöksiä, kun Hans Nilsson ei ollut paikalla. Tämä johtui varmasti enemmän miehen kuninkaallisesta mandaatista kuin hänen ylivertaisesta pätevyydestään, sillä aivan rutiinijuttuja, esimerkiksi testamenttikiistaa ja velkajuttua, siirrettiin. Tässä yhteydessä on mielenkiintoista, että Olaus Bureus ei tuomiokirjojen perusteella vaikuttanut läheskään yhtä korvaamattomalta mieheltä hallinnossa.¹⁴³ Toisaalta on huomattavaa, että Hans Nilsson ei kovin yleisesti saanut ainakin vielä aiemmin myös pormestareille tavallisia sovittelu- ja tarkastustehtäviä, vuosina 1624-1627 hän kävi kerran tarkastamassa mitä tiilitehtaalla oli rakennettu ja tarkasti kerran mittoja omasta aloitteestaan, mutta tontin mittaus- ja takseeraustehtävissä, sekä maksua kantamassa hänet mainitaan vain kerran.¹⁴⁴ Kuninkaan valtuutettuna hän esiintyi raadissa kerran ja toimitti neljästi kaupungin hallinnolle päätöksen ylemmältä taholta.¹⁴⁵ Todennäköisesti Benick oli kuitenkin muiden kuninkaallisten pormestareiden tavoin keskeinen ja aktiivinen Tukholman hallinnossa, vaikka tuomiokirjoista ei hänen työtään ja sen merkitystä voi lukea.

Tuomiokirjojen perusteella vaikuttaa, että Hans Nilsson Benickin asema oli huomattavasti vahvempi kuin Olaus Bureuksella, vaikka myös Bureus oli pätevä, kuninkaallisella valtakirjalla varustettu mies. Tätä selittää varmasti Bureuksen ilmestyminen pormestariksi täysin kaupunkiyhteisön ulkopuolelta. Ilmeisesti Benickin siteet kruunuun olivat hyvät ja hän myös käytti tätä hyväkseen. Uhkaus kruunulle kertomisesta tai viittaus rankaisuun kuninkaan palatessa kotiin saattoi kaikua muidenkin kuin Benickistä ja tämän palkollisista valittaneen raatimies Anders Hendrichsonin korvissa. Jo ennen pormestariaikaa Hans Nilsson Benickin vahvasta asemasta kertonut ylimielisyys olisi saanut sopivan jatkon koko kaupungin hallintokoneiston pitämisestä varuillaan. Tuomiokirjat antavat kuvan, että raadissa todella varottiin Benickiä, tai ainakin yritettiin hoitaa asiat kuunnellen ensin tämän mielipidettä, sillä konfliktia hänen kanssaan ei haluttu. Näiden kolmen miehen elinkeinonharjoituksesta viran ohella ei tuomiokirjoista löydy montaakaan mainintaa. Todennäköisesti Hans Nilsson Benick pystyi elättämään itsensä palkallaan ja tullinvuokraajana. Pormestariaikanaan hän kuitenkin -

¹⁴³ST 1625 (konsepti 22.10), s. 402; ST 1626 (konsepti 21.6), s. 215; ks. myös ST 1627 (konsepti 5.5, 4.7), s. 48, 88; myös valitus koskien laiduntavalle karjalle asetettuja uusia maksuja siirrettiin Nilssonin puuttumisen vuoksi, mutta tämän kaltaisissa asioissa hän oli varmasti paras asiantuntija, joka kaupungin hallinnon piiristä löytyi. - ST 1625 (konsepti 9.7), s. 314.

¹⁴⁴ST 1624 (kämnerinoikeus 24.1), s. 457; ST 1625 (notariaattiversio 25.5), s. 283; ST 1626 (8.5), s. 69; ST 1627 (konsepti 4.10), s. 125; vrt. Ericson 1988, s. 184.

¹⁴⁵ST 1625 (konsepti 8.8, 20.8), s. 335, 349; ST 1626 (22.2), s. 29; ST 1627 (konsepti 27.10, 19.11). - Yksi näistä oli kannanotto kuningattarelta.

keinotteli kaupungin tonteilla niin, että joutui raadista erottuaan selvittämään tilinsä kaupungin kanssa ja luovuttamaan tontteja takaisin. Vaikka hänen vaimonsa ja lapsensa mainitaan tässä yhteydessä käyhinä, selvisi Benick ilmeisesti voittajana hämäristä liiketoimistaan, sillä perheen arvostus säilyi.

3.3. Etuoikeutetut ja ansioituneet sekä hallintotyön käänöpuoli

Tuomiokirjojen perusteella Jakob Erikssonista, Knut Nilsson Kråkasta ja Hans Nilsson Benickistä saa jokaisesta kuvan ylimielisestä ja joustamattomasta miehestä. Kuitenkin näistä kolmesta Kråka erotettiin taloussotkujen vuoksi, mutta kahdesta muusta tehtiin pormestareita. Myös Knut Nilsson Kråka palkittiin ottamalla hänet kruunun palkolliseksi. Virkauralla näiden miesten ominaisuuksia siis arvostettiin, mutta kaupunkilaisten suhtautuminen edusmiehiinsä ei ollut aina yhtä suoraviivaisen myönteistä ja konflikteilta ei vältytty. Jo Hans Nilsson Benickin tausta kruunun miehenä ja verovuokraajana teki hänestä vihatun, mutta lokaa kaadettiin myös Jakob Erikssonin ja Kråkan ylle.

Hans Nilsson Benick nimettiin Tukholman puolustuksen kannalta olennaisen Vaxholmin linnoitussaaren käskynhaltijaksi, eräänlaiseksi 'maaherraksi', helmikuussa 1614¹⁴⁶. Samalla annettiin määräys meriliikenteen valvomisesta Tukholmassa. Valtuuksien antaminen Hans Nilssonille ajoittuu mielenkiintoisesti, sillä vain kaksi päivää ennen hänen nimitystään annettiin uusi tullijärjestys. Saman vuoden toukokuun alussa kamari lähetti Vaxholmiin uudet ohjeet merenkulun kontrollista ja hiukan myöhemmin kruunu antoi valtuudet kirjurille määräten tämän merkitsemään ylös kaikki Vaxholmin ohi kulkevat laivat ja näiden tavarat. Nämä rullat oli määrä lähettää myöhemmin kamariin kontrollia varten.¹⁴⁷

Hans Nilsson Benickin nimitys Vaxholmiin oli kruunun kannalta hyödyllinen. Koska Hans Nilssonilla ei ollut ainakaan kotimaassa hankittuja akateemisia tai hallinnollisia meriittejä, voidaan ainoana nimityksen motiivina esittää kruunun 1700 talarin suuruinen velka Hans Nilssonille. Helmikuussa 1614 Kustaa II Aadolf kirjoitti kamarineuvokselle tästä velasta,

¹⁴⁶Matrikel 1915-1918, s. 32; PRFSS V (18.2.1614), s. 615.

¹⁴⁷Råberg 1987, s. 129; Stiernman 1747, s. 602-611 (14.2.1614); PRFSS V (Bihang 18.2.1614, 7.5.1614), s. 615-616.

joka oli syntynyt Benickin toimitettua sotaväelle tavaroita. Kirjeen mukaan Hans Nilsson sai nyt 'maksaa itse itselleen' Vaxholmissa takavarikoiduilla tuotteilla. Kruunu siis jätti velan takaisinmaksun velallisen hoidettavaksi. Mitä useammasta laivasta Benick onnistui osoittamaan rikkomuksia ja mitä useamman kauppasääntöjen rikkomuksen hän paljasti, sitä nopeammin hän sai rahansa takaisin. Toimesta saatu palkka oli sidottu Hans Nilsson Benickin tehokkuuteen kauppasääntöjen valvojana. Näin tarkasta valvonnasta hyötyivät molemmat osapuolet. Benickin viranhoidon kestosta Vaxholmissa ei ole tietoa, mutta mahdollisesti hän toimi siellä lähes pormestariksi tuloonsa saakka.¹⁴⁸ Myöhemmin pikkutullikysymyksen yhteydessä avoimiksi vihollisuuksiksi yltyneet ristiriidat Hans Nilsson Benickin ja Tukholman porvariston välillä alkoivat todennäköisesti juuri Benickin toimista Vaxholmissa. Kauppaa valvottaessa oli usein tulkintakysymys, rikottiinko määräyksiä vastaan vai eikö. Koska Hans Nilsson palkkansa ja velkansa hankkiakseen varmasti tulkitsi tilanteita ankarimman mukaan, ei kaupunkilaisten suhtautuminen häneen voinut olla kovinkaan suopeaa.

Hans Nilsson Benickistä oli tullut kruunun luottomies, joka sai 1620-luvun alussa tehtäväkseen Tukholman pikkutullin kannon järjestämisen.¹⁴⁹ Vuonna 1622 hyväksyttiin kaupunkien kannettavaksi vero, jonka mukaan kaikesta torille ja markkinoille tuotavasta syötävästä ja kulutettavasta tavarasta oli suoritettava tullia. Tätä ruvettiin kutsumaan pikkutulliksi tai maatulliksi erotukseksi isosta meritullista. Pikkutullin täydennyksinä hyväksyttiin samaan aikaan aksiisit ja leivinuunirahat; aksiiseja kannettiin juomien valmistuksesta ja myynnistä, eläimien teurastuksesta ja lihan myynnistä, leivinuuneista ja kaupustelusta.¹⁵⁰

¹⁴⁸Sekä kirjeessä kamarineuvokselle että käskyssä Hans Nilssonille on sama päiväys. Kustaa II Aadolf ymmärsi järjestelyn arveluttavuuden ja Benickin aseman arkaluontoisuuden, sillä käskykirjeessä ei velasta mainittu mitään. Sen sijaan siinä myönnettiin Hans Nilssonille eräänlaisena palkkaetuna oikeus kantaa 1/4 laittomista tavaroista. - Sandström Åke, Mellan Torneå och Amsterdam. En undersökning av Stockholms roll som förmedlare av varor i regional- och utrikeshandel 1600-1650. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 102. Borås 1990, s. 105.

¹⁴⁹Kruunu pyrki siihen, että 'alamaiset' kantoivat vastuun ja saivat samalla syyn niskoilleen, kun oli kyse vihatuista tullimääräyksistä. - Sandström 1990, s. 69, 105. Toisaalta kaupunkilaisten epäsuosiossa olevan miehen määrääminen toimeenpanemaan vastustettuja maksuja oli kruunulle ainakin jossain määrin riski, sillä porvariston reaktio oli täysin mahdoton ennustaa. Toisaalta taas näin saatiin varmasti huomio kiinnitettyä Hans Nilssonin persoonaan ja kruunun osuus uusien rasitusten määräämisessä saatiin ohitettua melko huomaamattomasti. Tässä myös onnistuttiin, sillä Tukholman osalta kysymys pikkutulleista ja etenkin niiden vastustus henkilöityi Hans Nilssonin. Ennen kaikkea vähemmän sivistyneen porvariston joukossa tämä tullinvuokraaja tunnuttiin näkevän ikään kuin syntipukkina, jonka ansiota oli koko tullin säätäminen, puhumattakaan asetuksen pikkutarkasta toteuttamisesta. Toimiminen tullinvuokraajana varmasti moninkertaisti kaupunkilaisten kaunan. Vrt. Karonen 1995, s. 69-71, 83.

¹⁵⁰Kerkkonen 1945, s. 163, 165, 192, 201; Stiernman 1747 (20.11.1622, 6.12.1622), s. 822-834, 841-886;

Vuoden 1623 alussa ruvettiin järjestelemään tullin kantoa. Tukholman raatihuoneella luettiin helmikuun alussa Hans Nilsson Benickin laatima asiaa koskeva muistio, jossa pyrittiin lähinnä kartoittamaan ketkä harjoittivat pikkutullin, aksiisin ja leivinuunirahan alaista toimintaa sekä pyydettiin näitä porvareita ilmoittautumaan. Muistiota oli kuitenkin tuskin luettu, kun muutama porvari astui esiin yleisön joukosta huutaen "täältä ulos, täältä ulos", ja kun Hans Nilsson poistui raatihuoneelta muutama kaupunkilainen hyökkäsi hänen kimppuunsa huutaen ja haukkuen: "*Du schellm, du skallt få din löhn, du Pölse Hans, sylte och kärfulle månglare, brenwidz krämare.*".¹⁵¹ Pormestarien lähettäessä kaupunginpalvelijan ottamaan kiinni muutaman huutajista kaupunkilaiset uhkasivat Hansin ja mahdollisesti muidenkin henkeä, jos yhteenkään heistä kajottaisiin. Lopulta vasta illan suussa, kun ihmiset olivat menneet kotiin, Hans Nilsson tuli esiin vahingoittumattomana ja muutamia miehiä vangittiin. Samalla kertaa oli hyökätty Benickin rengin kimppuun ja Hans teurastaja oli varoittanut tullikirjuria menemästä ulos, jos halusi pysyä hengissä. Juttua puitiin myöhemmin oikeudessa, mutta rangaistuksista ei ainakaan tuomiokirjassa ole mainintaa.¹⁵²

Otollisessa tilanteessa vanhat kaunat purkautuivat voimakkaasti esiin. Porvariston suoran reaktion jäätyä tehottomaksi yritettiin Hans Nilsson Benick saada vastuuseen toisella tavalla ja valitettiin tämän käyttäneen asemaansa Vaxholmissa laittoman kaupan harjoittamiseen. - Vuonna 1623 Hans Stru valitti Tukholman kämnerinoikeudessa, ettei saanut Vaxholmissa rauhaa Benickiltä. Tämä antoi tuon tuostakin jotain toimeksi ja melkein pakotti seisontapäivien vuoksi (*för liggedagarna schull*)¹⁵³ töihin Vaxholmiin ostamaan tulevaa tavaraa ja luovuttamaan se ulkomaalaisille Nilssonin puolesta. Hans Nilssonin kerrottiin myös puhuneen miehen palkkaamisesta omaksi palkolliseksi ostamaan tervaa, voita, puuta ja muuta, mistä hänelle olisi eniten hyötyä. Palkaksi oli luvattu 100 talaria vuodessa ja kauppaan 3000

PRFSS VI (20.11.1622, 12/1622, 6.12.1622, 1623), s. 157-158, 162-174, 175-179, 180-184.

¹⁵¹ST 1623 (5.2), s. 122-123; Stiernman 1747 (6.12.1622), s. 841-886.

¹⁵²ST 1623 (5.2, 10.2), s. 122-125; Sandström 1990, s. 105. Vrt. Hans Andersson, joka esittää, että protestit uusia määräyksiä vastaan olivat Tukholmassa tavallisia rikoksia ja ottaa esimerkiksi juuri Nilssonin tapauksen. Hänen mukaansa viranomaisten karkea loukkaaminen ja velvollisuuksien laiminlyönti oli yleistä. - Andersson 1994, s. 66. On luonnollista, että Tukholman kokoisessa kaupungissa oli mahdotonta saada kaikki porvarit hoitamaan rasituksensa moitteettomasti, ja toisaalta sanaharkkaa syntyi helposti esimerkiksi kaupunginkellarilla. Nilssonin jutun kaltaisia, karkeina pidettäviä viranomaisten loukkauksia, ei tällä tutkimusajanjaksolla kuitenkaan esiintynyt tätä yhtä ainoaa tapausta useampaa. Se osoittaa oikeusistuimen auktoriteettia.

¹⁵³*Liggedag* tarkoittaa aikaa, jonka tavara oli paikan päällä, sekä maksua, jonka vieras kauppias suoritti oikeudesta oleskella ja harjoittaa kauppaa tietyssä paikassa.

talaria puhdasta rahaa sekä 2000 talaria tuotteina.¹⁵⁴ Benick väitettiin näin käyttäneen asemansa hyväksi taloudellisten etujen hankkimiseen laittomasti. Vaikka useampi mies esiintyi todistamassa, ei vihattua Hans Nilsson Benickiä saatu horjutettua. Ei myöskään ole tietoa siitä, oliko kyseessä 'salaliitto' tai oliko edes olemassa todisteita Benickiä vastaan. Todennäköisesti kruunun olisi ollut pakko ummistaa silmänsä väärinkäytöksiltä, jos niitä olisikin tapahtunut, sillä muuten se olisi saattanut oman toimintansa melko epäedulliseen valoon. Hans Nilsson Benickin asema tuli joka tapauksessa entistä tukalammaksi ja käskynhaltija ehdotti levottomuuksien pelossa Axel Oxenstiernalle hänen korvaamistaan toisella miehellä.¹⁵⁵ Kruunu kuitenkin valitsi päinvastaisen taktiikan ja nimitti miehen kuninkaalliseksi pormestariksi.

Vastalauseista huolimatta pikkutulli oli säädetty ja pysyi voimassa. Porvariston vastarinta oli Tukholmassa erityisen voimakasta, pikkutullin kantajien kimppuun käytiin usein aseina haukkumasanat, mutta yleistä oli myös nyrkkien ottaminen avuksi keskustelussa. Norrmalmilla eräs leivinuunirahojen kerääjä jopa lyötiin hengiltä marraskuussa 1623.¹⁵⁶ Ilmeisesti tämä kuolemantapaus oli kruunullekin viimeinen pisara, sillä jo saman kuukauden lopulla säädettiin tullivirkailijoiden turvaamiseksi, että jo heidän haukkumisestaan saattoi saada kuolemantuomion.¹⁵⁷

¹⁵⁴ST 1623 (14.4), s. 439.

¹⁵⁵Sandström 1990, s. 105-106. Vrt. Halmstadiin myöhemmin kuninkaalliseksi pormestariksi nimitetty tukholmalainen porvari, joka oli ilmeisesti kruunun aloitteesta harjoittanut raudanvalmistajien kanssa laajamittaista kauppaa lain ulkopuolella. Hänet nimitettiin kruunun virkaan nimenomaan reformoimaan kauppaa. Kruunu saattoi myös muulloin katsoa läpi sormien alaistensa aseman hyväksikäyttöä. - Olsson Anders, Borgmästare, bastioner och tullbommar: Göteborg och Halmstad under statligt inflytande 1630-1660. Bibliotheca Historica Lundensis 84. Lund 1995, s. 109, 164, 205.

¹⁵⁶ST 1623 (Norra Förstadenin raastuvanoikeus 3.11, 7.11), s. 370-373, 375. Sama juttu tulee esiin myös Tukholman kämnerinoikeudessa, josta lähetetään miehiä tarkastamaan kuolleen ruumis. Murhattu tullimies (*kärffue tienere*) Håkon Svensson oli Hans Nilssonin palkollinen, joten ilmeisesti Benick toimi tullinvuokraajana myös Norrmalmilla. Jo saman vuoden syyskuussa molemmat miehet olivat olleet Norra Förstadenin tuomioistuimessa käräjöimässä leskeä vastaan, toinen syyttäen tätä ja muita naisia hyökkäyksestä kimppuun, toinen haukkumasanoina. Tämän lisäksi Håkon teki ilmiantoja ja valitti myös toisesta vaimosta. - ST 1623 (Norra Förstadenin raastuvanoikeus 9.9, kämnerinoikeus 4.11), s. 365-367, 490.

¹⁵⁷Stiernman 1747 (26.11.1623), s. 900-902; ks. myös Andersson Hans, Heder och civilisering. Historisk Tidskrift 1996:2, s. 284; vrt. Söderberg Johan, Heder och civilisering: gemäle till Hans Andersson. Historisk Tidskrift 1996:2. Andersson hyökkää Söderbergin sivilisoitumisteoriaa vastaan hyvin yksipuolisin ja perusteettomin väittein. Aksiisipalkollisille annettujen kuolemantuomioiden yhteydessä hän viittaa vain tuomiokirjaan ottamatta huomioon tilanteen kehitystä tai kruunun puuttumista asiaan, ja esittää mm. tämän argumenttina sivilisoitumista vastaan.

Yhtä aikaa pikkutulliasetusken toimeenpanon kanssa aloitettiin Ruotsi-Suomessa merkittävä uusi käytäntö tullien keräämisessä kruunun antaessa koko valtakunnan tullinkannon vuokralle. Tämä tarkoitti sitä, että tullinkannosta vastasivat yksityiset vuokraajat, jotka maksoivat valtiolle sovittun vuokrasumman sovittuina aikoina. Kruunu sai näin varman ja säännöllisen rahantulon ja säästyi käytännön järjestelyiltä. Vuokraajina olivat yksityiset ja vieläpä usein ulkomaalaiset kauppiat. Tämän järjestelyn taustalla oli sotaikäyvän valtion pohjaton rahan tarve.¹⁵⁸ Tukholmassa tullivuokraus otettiin pikkutullien osalta ilmeisesti käyttöön, ellei jo järjestelyvaiheessa, niin ainakin hyvin pian tämän jälkeen. Kruunun kannalta olisi tietysti ollut edullista, jos pikkutullin suunnittelussa mukana olleen miehen kanssa olisi sovittu vuokraamisesta jo ennen tulliasetuksen antamista, näin kruunu olisi välttynyt hankalilta ja vastustetuilta käytännön järjestelyiltä. Sen seikan, että nimenomaan Hans Nilsson Benick toi ensimmäisenä raastuvassa esiin pikkutullin järjestämiseen liittyviä määräyksiä, voitaisiin nähdä viittaavan juuri tähän.

Hans Nilssonin tehtävänä olikin ilmeisesti nimenomaan järjestää pikkutullin kanto Tukholmassa. Vuonna 1623 hän palkollisineen esiintyi tuomiokirjoissa melko usein, milloin porvariston syyttämänä erilaisissa pikkutullia koskevissa kiistoissa, milloin syyttämässä itse kiistojen aiheiden pysytellessä kuitenkin yleensä samoina. Jo toukokuussa 1623 porvaristo valitti Benickin tovereineen keränneen aksiisia enemmän kuin oli määrätty. Valitus oli kuitenkin turha. Vaikka Nilsson ei todennäköisesti ollut itse mukana veroja kantamassa, hän toimi aktiivisesti mukana veronkannon saamisessa käyntiin ja piti tiukasti kaikki ohjat käsissään. Syyskuussa 1623 hän sai jopa aiheen pyytää erään lesken syyttämistä, sillä tämä oli soittanut suutaan Hans Nilssonille ja näyttänyt tälle häpynsä pyytäen ottamaan uunirahat sieltä.¹⁵⁹

Jos seurataan Hans Nilssonin ylimielistä esiintymistä kämnerinoikeudessa ja myöhemmin myös raastuvanoikeudessa esillä ollessa jutussa jo vuoden 1623 huhtikuussa, porvariston raivo miestä kohtaan on entistä ymmärrettävämpää, sillä käytös heitä kohtaan on tuskin ollut sovittelevampaa. Kun alioikeus lähetti miehen pyytämään puolestaan (*bedia*), että Nilsson tulisi vastaamaan syytteeseen lyönnistä, hän vastasi vähät välittävänsä kämnerereistä tai

¹⁵⁸Heikkinen Sakari, Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia. Helsinki 1994, s. 51.

¹⁵⁹ST 1623 (10.9), s. 194; Lindström 1988a, s. 100; ks. myös esim. ST 1623 (5.5, 15.12, Norra Förstadenin raastuvanoikeus 9.9), s. 154, 196, 365-367.

oikeudesta, jota nämä istuivat, ja jos joku halusi hänestä jotain, niin valittakoon linnassa.¹⁶⁰ Hans joutui ilmeisesti antamaan periksi, sillä seuraavassa kuussa kämnerinoikeus lähetti kaupunginpalvelijan tulliin muistuttamaan, että kämnerintuvalla saadut säköt piti maksaa. Vastauksen sävy ei kuitenkaan ollut muuttunut. Jos kämnerit halusivat häneltä jotain, he eivät olleet liian 'hyviä' tulemaan itse hänen luokseen.¹⁶¹ Hans Nilsson oli kruunun tuesta ja suojeluksesta niin varma, että hänellä oli varaa asettua kaupungin hallinto- ja oikeusjärjestelmän yläpuolelle.

Kun pikkutulliasetuksen mukainen veronkanto oli saatu järjestykseen ja ainakin paikoin myös toimimaan tehokkaasti, voidaan vuosia 1629-1636 pitää toisena vaiheena pikkutullin kehityksessä. Kaupunkien pikkutullien sekä aksiisi- ja leivinuunirahojen hoidon, järjestelyn ja veronkannon tehostamiseksi määrättiin 29.4.1629 näitä veroja hoitamaan ja veronkantoa johtamaan Tukholman pormestari Hans Nilsson Benick ja tullivuokraaja Kristian Wiltzhusen. Heillä oli valtuudet antaa pikkutullit vuokralle harkintansa mukaan. Tavoitteena oli monin tavoin tehostaa veron kantoa. Tullimiehille luvattiin työnnon kohottamiseksi puolet kaikesta takavarikoidusta tavarasta. Uudet tullijohtajat ryhtyivätkin heti järjestämään pikkutullin vuokrausta. He valvoivat tarkasti koko maan vuokrausta, sillä heille oli esitettävä maksettujen tullivuokrien kuitit. Vuodesta 1637 alkaen pyrittiin jälleen luopumaan verojen vuokrausjärjestelmästä ja hoitamaan veronkantoa kruunun virkamiesten välityksellä.¹⁶²

Ilmeisesti Hans Nilsson Benick toimi yhä vuonna 1625 Tukholman tullivuokraajana, sillä marraskuussa raatimies Anders Hendrichson valitti Nilssonista ja tämän palkollisista. Aiemmin samana päivänä oli syytetty aksiisivirkailijaa (*accistiänare*) hyökkäyksestä porvarin kimppuun ja väkivallasta. Kun porvaristo alkoi tämän jälkeen tulla kärsimättömäksi ja nurista aksiisin kerääjistä ja siitä, että he tällä tavoin saattoivat hyökätä porvariston kimppuun ilman rangaistusta, nousi Anders Hendrichson valituksen kasvaessa varoittamaan

¹⁶⁰"...han achtar intet kembnärrena eller den retten uthan then som will honom nogot må klaga honom an på slätten." - ST 1623 (kämnerinoikeus 4.4), s. 438; vrt. ST 1623 (28.6, 19.7, 11.8, 27.8, 30.8), s. 170, 174, 179, 187-188. Vrt. Kristian Wiltzhusenin käytökseen tämän ollessa Västervikin porvari ja tullivuokraaja. - Lindberg Folke, Västerviks historia 1275-1718. Akademisk avhandling. Stockholm 1933, s. 178, 181-182, 184; ks. myös Karonen 1995a, s. 63. Vrt. myös Turun kaupantarkastaja Hans Boggeen. - Karonen Petri, Turun ensimmäinen kaupantarkastaja Hans (John) Bogge. Painamaton esitelmä, s. 4-9.

¹⁶¹"Om kembnererna willia mig nogot, tå ähre thee intet för goda att komma sielfue till migh." - ST 1623 (kämnerinoikeus 20.5), s. 442.

¹⁶²Kerkkonen 1945, s. 181-182, 184, 186; Stiernman 1747 (29.4.1629), s. 982-985; vrt. ST 1624 (19.7, kämnerinoikeus 24.1), s. 111, 457.

heitä. Samalla Hendrichson pyysi, että Nilsson lopettaisi väkivallan ja esittäisi moittivaan sävyyn palkollisilleen, että kahakoita ei saa aiheuttaa. Hän sanoi myös, että Hans Nilssonin tulisi rangaista heitä laittoman toiminnan hyväksymisen sijaan, etenkin, kun syytteessä ollut mies oli jo kerran ollut oikeudessa syytettynä väärästä valasta ja selvinnyt ilman rangaistusta, vaikka hänet oli saatu kiinni 'itse teosta'. Kuullessaan tämän Nilsson totesi Hendrichsonille käyvän huonosti, kun kuningas palaa kotiin.¹⁶³ Tämänkään jutun osalta ei tuomiosta tai mahdollisesta jatkokäsittelystä ole minkäänlaista merkintää.

Myös Jakob Eriksson joutui haukkumisen kohteeksi yksityishenkilönä ja etenkin raatimiehenä. Jo vuonna 1599 raatimies Per Larsson valitti erään perämiehen haukkuneen häntä, Jakob Erikssonia ja raatimies Mårten Perssonia kelmeiksi. Jakob Eriksson puolestaan ilmestyi pian oikeuden eteen valittaen tällä kertaa, että hänen ollessaan kämnerinä oli eräs nainen tuomittu huoruudesta, mutta kun hän nyt vaati 14 talarin sakkoja niin sai vain haukkuja osakseen. Tämän vuoksi raati myönsi Jakob Erikssonille oikeuden ottaa naiselta pantin siksi aikaa, että tämä toimittaa sakkorahansa. Vuonna 1603 Jakob Eriksson tuli yhdessä kolmen muun raatimiehen kanssa¹⁶⁴ raastupaan valittamaan maaherran (*häradshövding*) palkollisen haukkuneen heitä kadulla. Mies oli vangittu oikeudenkäyntiä varten, mutta hän oli päässyt karkaamaan. Nyt jouduttiin pyytämään käskynhaltijoilta apua, *'jotta köyhät miehet olisivat lain ja oikeuden suojaamia, ja myös heidän kunniansa ja kelpoisuutensa olisivat turvatut'*.¹⁶⁵

Vuonna 1606 Jakob Eriksson pyysi oikeutta ja syytti hänen talossaan asuvaa vaimoa sanoen tämän haukkuneen häntä kelmeiksi. Vaimo vastasi Jakob Erikssonin haukkuneen ensin häntä ja hänen miestänsä valittaen heidän asuneen siinä talossa kuin kelmit ja varkaat, sekä sanoneen, että heidän pitäisi asua pyövelintuvalla. Vaimoa kehoitettiin hillitsemään kielensä, mikäli hän haluaa välttyä rangaistukselta.¹⁶⁶ Marraskuussa 1618 pormestari Jakob Eriksson valitti oikeudessa, että kun hän edellisenä talvena oli ollut menossa Enköpingsin markkinoille, oli talonpoika Rasmus hyökännyt haukkuen hänen kimppuunsa. Talonpoika oli pysäyttänyt

¹⁶³"*Guudh hiällpe H. K. M: theem, då skall du Anders Hendrichsonn få ett tusende dieflar.*" - ST 1625 (viite 318, rt 7/11), s. 524-526; ST 1625 (konsepti 12.11), s. 418-419.

¹⁶⁴Mårten Jönsson, Lasse Pedersson ja Hans Olsson.

¹⁶⁵ST 1599 (23.4, 7.5), s. 258, 269; ST 1603 (30.5), s. 80.

¹⁶⁶ST 1606 (25.10), s. 180.

Jakob Erikssonin asettamalla puolet reestä tielle ja kohdellut pormestaria halveksien. Kun Jakob Eriksson oli ajanut pois paikalta, oli Rasmus lähtenyt perään solvaten ja varustautuneena paksulla pihlajasauvalla. Talonpojan renki todisti Rasmuksen haukkuneen pormestaria ennenkin samalla tapaa. Muut matkalaiset todistivat tapahtumien kulun. Juttu siirrettiin malmin käräjille, mutta annettiin ohjeet, että talonpoika voi yrittää sovittelua tai puhdistautua valalla, mutta muuten hänelle tulee antaa sakot kuninkaankaaren 12 pykälän mukaan.¹⁶⁷ Vaikka Jakob Eriksson oli porvarina matkalla markkinoille, oli hyökkäyksen takana hänen asemansa pormestarina, kuten esimerkiksi rengin todistuksesta käy ilmi. Jakob Eriksson osallistui myös pääasiassa Knut Nilsson Kråkan ja Henrik Danitzin väliseen kiistaan valittaen kahden muun pormestarin puolesta, että Lunttenkröger oli haukkunut heitä ryökäleiksi kysyen onko tällä todisteita väitteensä tueksi. Lunttenkröger vastasi tietävänsä pormestareista sekä raadista vain rehellistä ja hyvää, ja sanoi, että olisi toiminut kuin kelmi, jos olisi moista väittänyt.¹⁶⁸

Knut Nilsson Kråka joutui kämnerivuotenaan tekemisiin useiden vakavien, raatiin ja sen jäseniin kohdistuneiden kunnianloukkausten kanssa. Lokakuussa 1618 Kråka ja Jöns Hendrichson valittivat Kristian Wiltzhusenista¹⁶⁹, että tämä oli ivallisesti halveksinut (*hånligt förachtad*) oikeuden juttua selvittämään määräämiä miehiä ja sanonut, että nämä eivät ymmärrä kauppiaiden liiketoimintaa (*comiss*) ja tilejä. Wiltzhusen määrättiin vastaamaan kirjallisesti seuraavana päivänä, mutta selityksestä ei ole mainintaa, sen sijaan Wiltzhusen pyytää juttunsa ratkaisemista heti matkan vuoksi. Käsittely kuitenkin siirrettiin jälleen seuraavaan kokoontumiseen, mutta juttu ilmeisesti hautautui saman tien.¹⁷⁰ On myös mahdollista, että selvitysmiehet hoitivat jutun saman tien ja asia oli loppuun käsitelty.

Seuraavan kerran kiistaa oli pormestarin ja raadin antamasta tuomiosta. Asiaa selvittämään asetettiin 16 miestä, joista osa kuului käsityöläisiin. Knut Nilsson Kråka oli nimitettyjen joukossa, mutta tuomittu ei hyväksynyt Kråkan valintaa todeten: "*Cnut är migh inthet god*".

¹⁶⁷ST 1618 (konsepti 21.11), s. 323-324. Normaalmin pöytäkirjoista ei jutusta kuitenkaan löydy mainintaa.

¹⁶⁸ST 1619 (3.5), s. 42-43.

¹⁶⁹Kristian Wiltzhusen oli vuodesta 1629 lähtien yhdessä Hans Nilsson Benickin kanssa tullijohtajana valvomassa pikkutullien sekä aksii- ja leivinuunirahojen hoitoa, järjestelyä ja veronkantoa. - Kerkkonen 1945, s. 181-182; Stiernman And. Anton von, Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar angående Sweriges rikets commerce, politie och oeconomie. Första del. Stockholm 1747 (29.4.1629), s. 982-985.

¹⁷⁰ST 1618 (konsepti 5.10, 14.10, 17.10), s. 269, 282, 284.

Tämän jälkeen sovitteluun merkittiin kaksi muuta miestä ja asia saatiin hoidettua.¹⁷¹

Vuoden 1619 toukokuussa Knut Kråka tuli jälleen raastuvanoikeuteen, tällä kertaa syyttäen kestikievarinpitäjä Henrik Danitzia (Lunttenkröger) pormestarin ja raadin haukkumisesta 'ryökäleiksi' (*bänglar*).¹⁷² Kaupunginpalvelijan mennessä hakemaan miestä kämnerintuvalle oli tämä kysynyt ketä on paikalla. Kaupunginpalvelijan vastattua, että neljä pormestaria, oli Lunttenkrögerin vuodatus alkanut, "*Äre de där så går iag dijt, och fast Oluf. P. allene wore där. Män äre kiemnerene där så wet iagh wäl at de bänglarne ähre drunkna, då går iagh inthet dijt. Män Cnut är min afundzmann. Seger och att Michell Hanson war en gångh så full att han inthet kune skaffa en huarken rätt eller justitia*".¹⁷³ Lunttenkrögerin sanat kohdistuivat lähinnä kolmeen pormestariin ja kämnereihin, minkä lisäksi hän haukkui Kråkan erikseen. Juttu siirrettiin kuitenkin myöhempään ajankohtaan nimenomaan Lunttenkrögerin ja Kråkan välisenä riitana. Näin vaikuttaa siltä, että kestikievarinpitäjän raastuvanoikeuden jäseniin kohdistama herjaus unohdettiin tai ainakin käsiteltiin suljettujen ovien takana ilman julkisia toimenpiteitä. On tietenkin mahdollista, että Lunttenkröger oli oikeassa ja raati halusi haudata jutun nopeasti ja hiljaisesti. Jatkossa juttu jäikin vain Knut Nilsson Kråkan ja Lunttenkrögerin väliseksi; Kråka haastoi vastapuolensa oikeuteen toisen kerran, mutta tämä ei ilmestynyt paikalle, ja vielä toukokuun lopulla pyysi, että oikeus vastaisi kämnerien kirjelmään Lunttenkrögerin haukkumasanoista tämän kotona ja kämnerintuvalla. Syytetty kielsi muun herjaamisen, mutta myönsi kutsuneensa Kråkaa vihamiehekseen. Oikeus katsoi, että tapahtuman oli näin selvitetty ja sovitelu, mutta määräsi 40 talarin uhkasakon vastaisen varalle.¹⁷⁴

¹⁷¹ST 1618 (konsepti 25.11), s. 328.

¹⁷²Sama juttu oli ollut kämnerinoikeudessa esillä jo huhtikuussa. "*Den ssamma dagh ssade Luntekröger at Knut Krååka hafver luget på honom och förförd honom för borgmestar och at han hafver giordt mott honom ssom han inte will göra mott nogon annan. Luntekröger sseger om han hade wist att intte borgemestarna hade wart der på kembnerstufvun schulle han intte komet på kembnerstufvun ty Knut Krååka ähr en oretwiss karll. Wittnar stadztienaren Jöns at Luntekröger frågat honom om Oluf Perss. ärhr der, tå ssade han ja, ssvarade han, elliest vill iag inte gåå tiht, the andra benglerna achtar iagh inte*". - ST 1619 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 30.4), s. 191.

¹⁷³ST 1619 (konsepti 3.5), s. 42-43. Mickel Hanson oli toiminut kämnerinä toukokuusta 1600 vuoden eteenpäin, samoin vuosina 1605-1606. Raadissa hän istui, kämnerivuosia lukuunottamatta, vuodet 1600-1619. - Matrikel 1915-1918, s. 162.

¹⁷⁴ST 1619 (konsepti 3.5, 26.5, 29.5), s. 42-43, 53, 56. Kaupungin hallintomiesten esiintymisestä humalassa virantoimituksessa ei Tukholmasta löydy ainakaan tältä ajanjaksolta muita syytöksiä, mutta esimerkiksi Västervikissä kuvasi Kristian Wiltzhusen kaupungin pormestareita, että nämä juovat ja riehuvat kohdellen ihmisiä ilman kunnioituksen häivää. - Lindberg 1933, s. 217-218. Wiltzhusenin kuvaus on kaikkea muuta kuin imarteleva, mutta taustalla saattoivat olla henkilökohtaiset riidat.

Vielä kesäkuun 1619 alussa Knut Kråka syytti oikeudessa sotilasta, Mårten Krumia, että tämä oli Mårten Weiwiserin kellarissa halunnut lyödä häntä ja sanonut "*der kompt der teuffell*" heilutellen miekkaa nenän edessä. Raati ei antanut tästäkään jutusta varsinaista tuomiota, vaan määräsi Krumin muutamaksi päiväksi vankeuteen vanhaan raastupaan rauhoittumaan ja suorittamaan köyhille jonkinlaisen maksun, ilmeisesti sakkojen sijaan, sekä kysyi vielä jutussa käskynhaltijan mielipidettä.¹⁷⁵

Kämnerintuvalla tapahtui myös pienempiä kahnauksia, joista kaikista ei todennäköisesti ole edes säilynyt merkintää. Ainakin joulukuussa 1618 lähetettiin raastuvanoikeudesta mies kämneri Kråkan luo keskustelemaan syytöksistä pormestarien haukkumisesta kämnerinoikeudessa ja reilua viikkoa myöhemmin molemmat kämnerit esiintyivät raastuvassa syyttäen Enköpingin voutia riehumisesta ja oikeuden halventamisesta kämnerintuvalla.¹⁷⁶ Knut Nilsson Kråkan kämneriaikana esiintyi syytteitä oikeuden halventamisesta poikkeuksellisen paljon, mistä voisi olettaa, että Kråka tai esimerkiksi Måns Torstensson, toinen kämneri¹⁷⁷, suhtautuivat lain määräyksiin hyvin kirjaimellisesti. Toisaalta henkilökohtaiset kaunat saattoivat kasvaa laajempiin mittasuhteisiin ja keskinäinen riitely muuttua oikeuden halventamiseksi.

Huomiota herättävää on, että yhteenkään edellämainituista kunnianloukkauksista ja vastaavista ei sisälly tuomiota. On tietenkin mahdollista, että päätökset ovat olleet niin lain kirjaimen mukaisia, että ne on jätetty mainitsematta, mutta tämä olisi yleisestä käytännöstä poikkeavaa. Ottaen huomioon tuomioiden harvinaisuuden myös pidemmällä aikavälillä kaikissa pormestariin ja raatiin kohdistetuissa kunnianloukkauksissa ja silloin tällöin tapahtuneissa väkivallanteoissa, on mahdollista, että syytteet siirtyivät automaattisesti kruunun, vuoden 1614 jälkeen Svean hovioikeuden, ratkaistaviksi. Kaupungin viranomaisiin kohdistuneet syytteet katsottiin tavallista raskaammiksi. Todennäköisemmin juttujen käsittelytapa juontaa juurensa syvälle kaupungin hallintoon juurtuneeseen patriarkaalisuuteen. Kaupungin hallintomiehet eivät olleet tehokkaita "hallintokoneita", jotka tuomitsivat pelkästään lain kirjaimen mukaan, vaan porvareita, jotka oli periaatteessa valittu

¹⁷⁵ST 1619 (konsepti 19.6), s. 80-81.

¹⁷⁶ST 1618 (19.12, konsepti 9.12, 19.12), s. 172-173, 350.

¹⁷⁷Matrikel 1915-1918, s. 167.

kollektiivisesti johtamaan kaupunkia; porvariston parhaimmista, jolle oli annettu tehtäväksi toimia kaupungin ja sen asukkaiden parhaaksi. Olisi ollut yhteisön moraalinen ja varmasti myös turvallisuuden kannalta haitallista lähteä osoittamaan isällistä, lempeän ohjaavaa otetta selvästi vaarallisten yksilöiden tai esimerkiksi rikoksenuusijoiden ollessa kyseessä, mutta esimerkiksi nuorten ensikertalaisten voitiin olettaa pystyvän 'parannukseen', joten armoa voitiin osoittaa. Ajan oikeudellisilla auktoriteeteilla oli kyky havaita vakavimmat jutut ja toimia tämän ymmärryksen mukaan.¹⁷⁸

Raastuvanoikeuden toimintamahdollisuudet ja -velvollisuudet olivat suurimmat luonnollisesti silloin, kun rikos kohdistui kaupungin hallintoon tai sen jäseniin. Koska tällöin oli siis kyse tavallista raskaammista rikoksista, voitaisiin myös tämä nähdä motiivina patriarkaalisten ratkaisujen taustalla. Miksi muutamasta kiivaasta sanasta olisi rangaistu ankarimmalla mahdollisella tavalla? Isällisellä nuhtelulla ja asian hautaamisella varoitusten kera voitiin osoittaa, että auktoriteetti oli hallinnolla ja sen toimijoilla, ei pelkällä lailla, jolla hallinto lepäsi. Koska yleensä oli kyse äkkipikaisista haukkumasanoista tai vastaavista, osoitti raati tuomitsematta jättämisellä vain olevansa tällaisen yläpuolella ja vihjasi samalla omaan kaikkivoipaisuuteensa. Samalla luotiin porvareiden ammatinharjoituksessa ja yksityiselämässä kaikkialle ulottuva tunne holhoojuudesta, joka jo ennalta nosti kynnystä ryhtyä tuomittavaksi tiedettyyn tekoon.¹⁷⁹ Edellisten kaltaisissa jutuissa syytteet varmasti tutkittiin ja luettiin asianosaisille, mutta unohdettiin tämän jälkeen varoittavien sanojen kera.

Minkä vuoksi raatimiehiksi kuitenkin haluttiin, vaikka palkka oli olematon lähes koko ajanjakson ja luottamustoimi häytti elinkeinonharjoitusta? Vaikka virkaura saattoi tuhota vauraankin hallintomiehen talouden? Ja vaikka suhtautuminen virkamiehiin saattoi olla hyvinkin kovasanaista? Raadin vahva, patriarkaalinen asema kaupungissa antoi kaikille sen jäsenille arvon, jota rahalla oli mahdoton mitata. Raadin jäsenyys herätti luottamusta ja

¹⁷⁸Lyndal Roper esittää, että tuomiovalta oli kehittänyt tällaisen tajun 1500-luvun loppuun mennessä. - Roper Lyndal, *Oedipus and the Devil. Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe*. Cornwall 1994, s. 57, 181. Roper käsittelee tutkimuksessaan lähinnä noituutta, mutta hänen käsityksensä kaupunkien hallinnosta ovat yleistettävissä laajemminkin. On luontevaa olettaa, että jatkuvuus ja kokemus, sekä toisaalta paikallisten olojen ja ihmisten tunteminen mahdollistivat hallinnossa tilanteiden perinpohjaisen arvioinnin ja määrittelyn yhteisön turvallisuuden kannalta. Vrt. Lindström 1988a, s. 99-101, 104-105, 109.

¹⁷⁹Lindberg 1933, s. 219; vrt. Roper 1994, s. 57; Bucht 1935, s. 437; PRFSS IV (5.1.1598), s. 195-198; URSH (5.1.1598), s. 135-137; Lindström Dag, *Oärliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden*. Historisk Tidskrift 1994:4, s. 530-532, 545, 549; vrt. Brun Sven, *Hudiksvalls historia*. Del I. Tiden 1582-1800. Hudiksvall 1932, s. 70.

kunnioitusta, joka ei varmasti ollut ainakaan haitaksi elinkeinonharjoituksessa. Toisaalta se avasi mahdollisuudet muihin toimiin, kuten Kråkalle kävi, vaikka ura raadissa loppuikin nolosti. Kruunu piti huolta kokeneista hallintomiehistä.

4. RAADIN TYÖ VAKIINTUNEISSA UOMISSAAN 1580-1591

Raadin työ koostui kolmesta osa-alueesta: rikos- ja siviilijuttujen käsittelystä oikeusistuimena, sekä hallintojutuista. Vaikka työn ulkoisissa puitteissa ja juttujen määrissä tapahtui huomattavia muutoksia ajan kuluessa, olivat jutut kuitenkin hyvin samanlaisia sekä vuonna 1580 että vuonna 1627. Tämä oli ymmärrettävää, sillä laki oli sama, ihmisten ongelmat eivät olleet muuttuneet ja raadin jäsenistä valtaosa omasi porvarillisen taustan vielä 1620-luvulla-kin. Koska ajanjaksolla 1580-1591 raadin koostumuksessa tai organisaatiossa ei tapahtunut muutoksia ja esivalta ei ollut kiinnostunut puuttumaan hallinnon toimintaan, sai raati hallita kaupunkia järkähtämättömän isähahmon lailla. Tämän vuoksi tässä luvussa on esitelty juttutyypit ja -ryhmät, jotka kertovat etenkin siviili- ja hallintoasioiden osalta samalla myös myöhemmästä tutkimusajanjaksosta aina 1620-luvulle saakka.

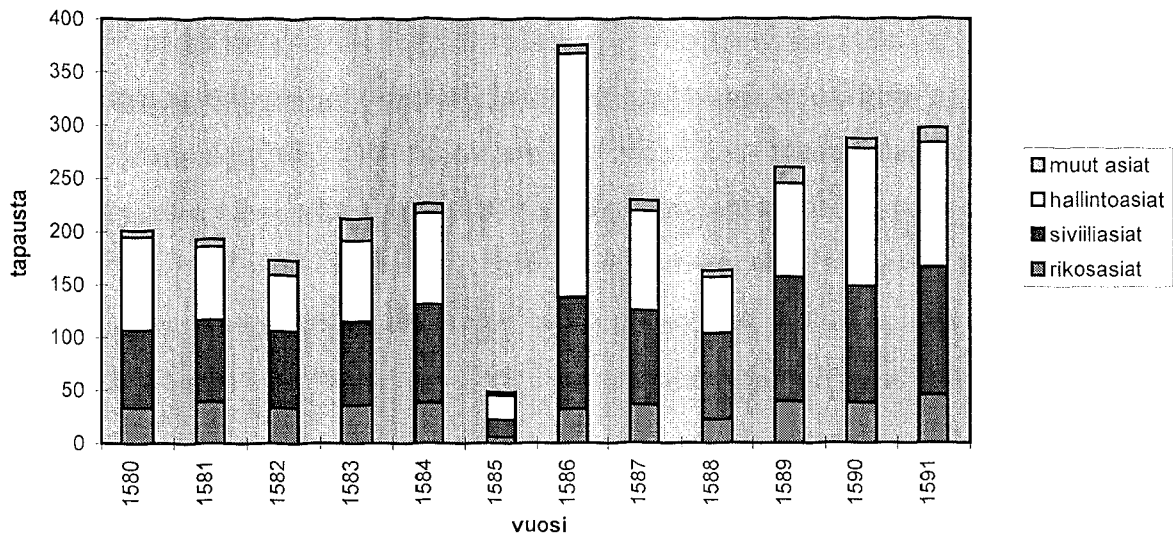
4.1. Valtakunnan työllistetyin kaupunkihallinto

Vuosina 1580-1591 raadin kokonaistyömäärä kasvoi melko tasaisesti. Vuonna 1580 oikeuteen tuotiin 201 tapausta, mutta seuraavina vuosina juttujen määrä putosi alle kahden sadan. Tämän jälkeen työmäärä kääntyi jälleen nousuun kahta poikkeavaa vuotta lukuunottamatta, ja oli vuonna 1591 jo 297 tapausta. Poikkeuksina olivat vuodet 1586, jolloin käsiteltyjä juttuja oli lähes valtavat 375, ja toisena ääripäänä vuosi 1588, jolloin juttuja oli vain 163.¹⁸⁰ Jos verrataan Tukholmaa Enköpingiin vuosina 1580-1591 jäi kaupungin raastuvanoikeuden eteen tuotujen juttujen lukumäärä siellä murto-osaan Tukholman raadin työmäärästä. Enköpingissä raadin työmäärä yli kaksinkertaistui, mutta tapausten määrä oli vuonna 1591 vain hiukan yli 30. Näistä rikosasiat muodostivat selvästi suurimman ryhmän.¹⁸¹

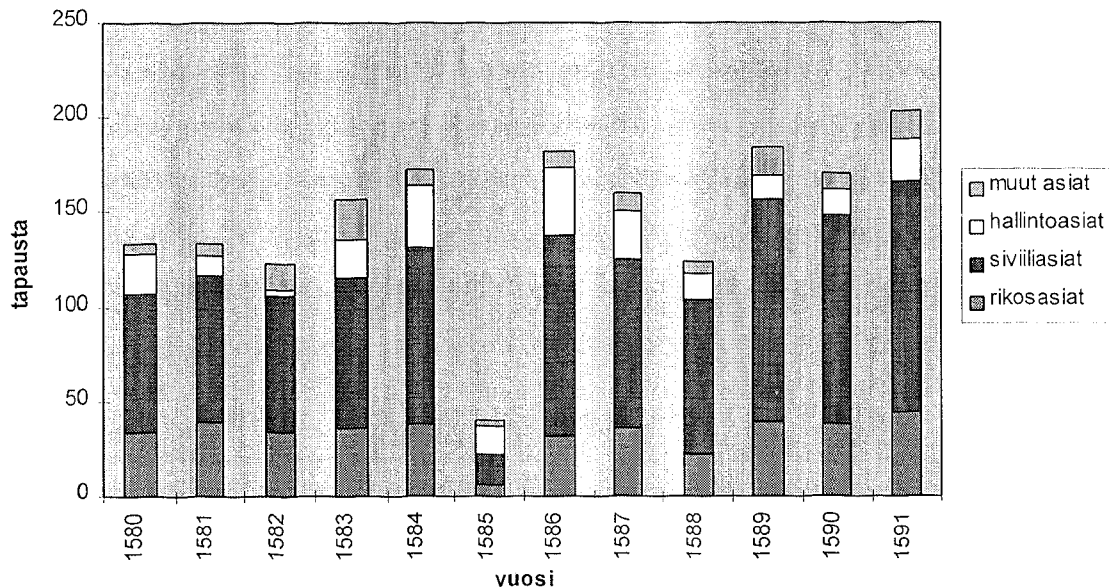
¹⁸⁰ST 1580-1591; ks. liitetaulukot. Vuodelta 1585 on säilynyt pöytäkirja vain kymmenestä kokouksesta, joten se on jätetty tässä tarkastelussa kokonaan huomiotta. Tämän vuoden juttujen suhteelliset osuudet ovat kuitenkin hyvin yhtäpitäviä muiden vuosien kanssa, joskin puhdistettaessa ne lainhuudoista ja porvarisvaloista, kasvaa hallintojuttujen osuus huomattavan suureksi verrattuna muihin aikajakson vuosiin. Mitattaessa kummalla tavalla tahansa on työmäärä suhteessa kokousten määrään aivan vuosisadanvaihteen tasolla. Vrt. Karonen 1994a, s. 27.

¹⁸¹Yliassistentti Petri Karosen hallussa oleva painamaton aineisto.

Kuvio 1. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1580 - 1591. Lähteet: ST 1580-91.

Kuvio 2. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1580 - 91 ilman lainhuutoja ja porvarisvaloja. Lähteet: ST 1580-91.

Vuoden 1586 huippuluvut selittyvät porvarisvalojen ja lainhuutojen valtavalla määrällä, sekä myös erilaisten määräysten ja tiedoksiantojen melko suurella lukumäärällä, jolloin rikosjuttujen ja erilaisten raadissa käsiteltyjen siviiliasioiden suhteellinen osuus jää merkittävän paljon muiden vuosien tason alapuolelle. Puhdistettaessa juttujen lukumäärät melko pikaisesti raadin käsittelyssä etenevistä lainhuudoista, sekä porvarisvaloista, jotka

usein hoidettiin keskitetysti, mielellään yhdessä kokouksessa¹⁸², putoavat luvut juttujen kokonaismäärästä lähtien normaalille tasolle. Vain hallintoasiat pysyvät yhä melko korkealla puhdistetuissa suhteellisissa luvuissa, mikä johtuu edellämainittujen määräysten ja ilmoitusten runsaudesta¹⁸³. Kaupungin hallinto- ja oikeuslaitokselle melko runsaasti työtä tuonut vuosi johtui todennäköisesti vain vilkkaasta elinkeinonharjoituksesta, etenkin kaupasta. Tukholmaan oli ilmeisesti saapunut runsaasti kaupunkilaiselinkeinoja harjoittavia ihmisiä, jotka halusivat porvarisoikeudet, tai jotka porvariston taholta painostettiin hankkimaan porvarisoikeudet. Olihan edullista, että porvarisrasitukset jakaantuivat mahdollisimman monelle. Myös kaupunkiyhteisön kehitykselle porvariston laatu ja lukumäärä merkitsi paljon.¹⁸⁴

Raadin kokousten määrä kasvoi vähitellen vuosina 1580-1591. Kaupunginlain määräysten mukaan raadin olisi tullut kokoontua kolmesti viikossa, maanantaisin, keskiviikkoisin ja lauantaisin, mikä olisi merkinnyt vähintään runsasta sataa kokoontumista vuodessa, tietenkin lukuunottamatta erilaisia pyhäpäiviä. Käytännössä raadin istuntojen määrä jäi huomattavasti vähäisemmäksi ajanjaksolla 1580-1627: noin kahdestakymmenestä kokouksesta vuodessa kahdeksaankymmeneen kokoukseen.¹⁸⁵ Keskimäärin kokouksia oli noin 55-75, vaikka huomattavia vaihteluita esiintyi. Vaikka juttujen lukumäärässä tapahtui runsasta kasvua etenkin 1620-luvulla, pysyi raadin kokoontumisten lukumäärä aivan entisellään. Tämän täytyi merkitä istuntojen venymistä ja raadin jäsenten raadin istuntojen ulkopuolella tekemän työn lisääntymistä, sillä ainakaan tuomiokirjoista löytyvät merkinnät eivät viittaa töiden lisääntyneeseen siirtämiseen kämnerinoikeuteen. Sen sijaan juttujen lykkäysten määrä kasvoi samaa tahtia juttumäärän kanssa ja merkitsi varmasti osin raatimiesten erilaisten selvittelytoi-

¹⁸²Samana päivänä tehtiin kaikkiaan 83 porvarisvalaa. - ST 1586 (5.12), s. 297-298.

¹⁸³ST 1586 (5.1-10.12), s. 166-307. Määräykset toistavat tuttuja asioita aikaisemmilta vuosilta.

¹⁸⁴Liitetaulukot; Halila 1942, s. 211.

¹⁸⁵Vrt. MEKL, Raastuvankaari II. - Schlyter 1865, s. 247-250; Holmbäck - Wessén 1966, s. 170-171. Tässä suhteessa ongelman muodostavat vuodet 1605-1615, jolloin raadin kokoontumisten ja myös juttujen määrä suorastaan romahti verrattuna vuosiin ennen ja jälkeen tämän ajanjakson. Tätä selkeästi erottuvaa periodia ja syitä raadin työn ainakin näennäisen lamaan taustalla tarkastellaan myöhemmin kappaleessa. Tällöin myös otetaan kantaa siihen oliko muutos todellinen vai kenties pelkkä tekninen muutos merkintätavassa. On myös huomattava, että vuoden 1619 jälkeen on käytetty konseptia, jos se on ollut mahdollista. Tämä johtuu painettujen tuomiokirjojen jo edellä mainituista toimitusperiaatteista, mutta myös tuomiokirjojen luonteesta. Konseptituomiokirjat sisältävät keskimäärin kaksinkertaisen määrän kokouksia ja juttuja verrattaessa eri vuosia keskenään, sekä konsepteja ja puhtaaksikirjoitettuja tuomiokirjoja niinä vuosina, kun se on mahdollista. Näin ollen konseptituomiokirjojen voidaan myös katsoa antavan todellisemmän kuvan raadin työn määrästä.

den lisääntymistä.¹⁸⁶

Mikä oli raadin kokousten lukumäärän kasvun taustalla? Verrattaessa kokoontumisten määrää kasvaneeseen käsiteltyjen juttujen määrään, on yhteys selvä. Etenkin erilaisia riitajuttuja ja asioiden selvittelyä delegoitiin jatkuvasti jonkin verran kämnerinoikeuden ja kämnerien tehtäväksi¹⁸⁷ ja näin helpotettiin raadin työtaakkaa. Silloin tällöin nimettiin selvittelymiehiä raadista, yleensä erilaisiin talouskiistoihin, mutta joskus myös rikosjuttuihin¹⁸⁸. Tästä huolimatta raadin eteen tuotujen syytösten ja juttujen lukumäärä kasvoi niin paljon, että kokouskertoja oli pakko lisätä, jotta työt ehdittäisiin hoitaa. Tähän viittaa raadin istuntoa kohden laskettu juttujen määrä, joka säilyy koko periodin ajan suurinpiirtein noin kolmen ja neljän tapauksen välillä muutamaa poikkeusta lukuunottamatta. Myös lainhuudoista ja porvarisvaloista puhdistetuissa luvuissa juttujen määrä suhteessa raadin kokousten määrään jää melko suureksi.¹⁸⁹

Minkälaista raadin istuntojen määrää ja kokonaistyömäärää voidaan pitää suurena? On pidettävä jatkuvasti mielessä, että raadin jäsenet olivat lähes kaikki suurkauppiaita tai muita porvareita, eivät oikeudenhoitoon erikoistuneita tuomareita tai kaupungin johtoon koulutuksen kautta pätevöityneitä hallintomiehiä. Heille raastuvassa kulutettu aika oli todennäköisesti ainakin joskus varsinaista elinkeinonharjoitusta haittaavaa ja raskasta, etenkin kun työstä maksettava korvaus oli pieni. Jo neljä pidemmänpuoleista juttua kirjallisine syytekirjelmineen saattoi olla heille melkoinen työtaakka. Kun tähän vielä lisätään omalla ajalla hoidettavat raatimiehille delegoidut tehtävät, oli työtä varmasti

¹⁸⁶Tässä yhteydessä on kuitenkin mahdotonta selvittää esimerkiksi sitä, kuinka moni lykätystä jutuista ratkaistiin lopulta kämnerinoikeudessa. Yleensäkin voidaan todeta, että pelkkien tuomiokirjojen avulla on raastuvanoikeuden suhteita kämnerinoikeuteen melko mahdotonta selvittää, sillä mainintoja juttujen kämnerille siirtämisestä on suhteellisen vähän, samoin mainintoja tapausten tulosta raastupaan kämnerinoikeuden kautta. - Liitetaulukot; Ericson 1988, s. 174.

¹⁸⁷Kämnerit todistavat esim. siveellisyysrikosasiassa raastuvanoikeudessa ja vaikuttaa siltä, että ovat myös tutkineet asiaa. - ST 1583 (harjoitelma 6.4), s. 365. Raastuvanoikeuteen tuodaan jo aikaisemmin esillä ollut noituusjuttu, jota on välillä käsitelty kämnerinoikeudessa. - ST 1583 (harjoitelma 27.7, 5.8), s. 388, 392. Taloudellinen kiista, jonka käsittely on tapahtunut "*i nedre rätten*", mutta juttu on kuitenkin mukana raastuvanoikeuden pöytäkirjassa ikään kuin käsittelykin olisi tapahtunut siellä. - ST 1584 (28.9), s. 73. Ks. myös ST 1582 (harjoitelma 11.8), s. 324.

¹⁸⁸Kaksi 'hyvää miestä' asetettiin selvittämään perintöä. - ST 1583 (harjoitelma 13.7), s. 381. Ks. myös esim. ST 1586 (12.2, 5.3, 8.6, 11.7), s. 189, 195, 229-230, 245. Myös väkivaltajuttuun nimettiin sovittelijoita. Tämä johtui kuitenkin linnanvoudista, joka pyysi rauhaa osapuolten välille, kunnes tapaus on paremmin selvitetty. - ST 1584 (7.10), s. 77; ks. myös ST 1582 (harjoitelma 28.4), s. 310.

¹⁸⁹Liitetaulukot.

luottamustoimeksi tarpeeksi.¹⁹⁰

Verrattaessa Tukholman tilannetta jo 1500-luvun lopulla Suomen merkittävimpään ja valtakunnallisestikin tärkeään kaupunkiin, Turkuun, jossa raastuvanoikeus oli työllistetyin itäisessä valtakunnanosassa, saadaan mielenkiintoisia tuloksia. Turussa raastuvanoikeus kokoontui 1620-luvulla 20-50 kertaa vuodessa ja juttuja oli 1.5-4 kokousta kohti, mitä Petri Karosen mukaan ei voi pitää vähäisenä. Hänen mukaansa Turussa oli jo tämän työmäärän perusteella tarvetta kämnerinoikeudelle, mutta Tukholmassa alempi oikeusistuin oli jo olemassa ja se toimi ilmeisesti melko työllistettynä. Silti raadin työmäärä ja istuntojen määrä pääkaupungissa oli usein 1500-luvun loppuvuosina moninkertainen verrattuna 1620-luvun Turkuun. Voidaan siis varmasti sanoa, että Tukholmassa työ raadissa muodostui joskus taakaksi.¹⁹¹

4.2. Tuomioistuimeen tuodut rikossyytteet

Vuosina 1580-1591 rikosasioiden osuus raastuvanoikeudessa käsitellyistä jutuista pysyi melko samanlaisena vain pienin vaihteluin. Rikosasioiden määrässä voidaan kenties nähdä jopa hieman laskua vuotta 1591 kohti. Huomattavin muutos rikosten rakenteellisessa koostumuksessa on varkauksien määrän vakiintuminen noin 15-20 varkaussyytökseen vuodessa, sekä vastaavasti muiden rikosten suhteellisen osuuden väheneminen. Muiden syytösten tuomisesta oikeuden eteen ei ole erotettavissa mitään selvää linjaa, vaan tapauksia esiintyy melkoisin vaihteluin vuodesta toiseen.¹⁹² Jos kuitenkin tarkastellaan "todellista" rikollisuutta, eikä pelkästään syytteitä, jotka tuomiokirjoista on laskettu jutuiksi, voidaan todeta kunnianloukkausjuttujen määrän kasvavan huomattavasti 1580-luvulta lähtien. Myös siveellisyys- ja omaisuusrikoksia on jonkin verran enemmän kuin aikaisemmin.¹⁹³

¹⁹⁰Ks. Karonen 1994a, s. 67-68, 285 (liite 2.9).

¹⁹¹Karonen 1994a, s. 66-68, 285 (liite 2.9); vrt. MEKL, raastuvankaari II. - Schlyter 1865, s. 247; Hombäck - Wessén 1966, s. 170. Folke Lindbergin mukaan Tukholma ei ollut vielä 1500-luvun lopulla suuri kaupunki, mutta tarpeeksi suuri tehdäkseen raatimiehentoimesta melko aikaavievän. - Lindberg 1989, s. 63.

¹⁹²Liitetaulukot.

¹⁹³Lindström 1988b, s. 84-87. Rikosjuttujen suhteen mielenkiintoisia ovat talousrikokset, joita tuomiokirjoissa esiintyy harvoin, mutta jotka sakkoluetteloissa muodostavat yhdessä väkivallan kanssa ylivoimaisesti suurimman ryhmän. Todennäköisesti tuomiot annettiin usein kämnerintuvalla, mikä selittäisi juttujen puuttumisen raadin pöytäkirjasta. Alioikeus kokoontui ainakin 1600-luvulla raastuvanoikeutta

Rikosasioista mielenkiintoisin on jo johdannossa mainittu isänmurha, josta tuomiona oli polttaminen esimerkin ja varoituksen vuoksi: lasten tulee muistaa olla vanhemmilleen kuuliaisina. Johan Johansson, jonka hänen poikansa Hans tappoi, ei ollut kuka tahansa Tukholman porvari, vaan jo 1550-luvulla porvariston vanhimpiin kuulunut ja kaupungin luottamustoimia hoitanut, ilmeisesti melko vauras ja kunnioitettu henkilö. Johan Johansson oli valittu raatiin vuonna 1568 ja hän oli toiminut sen vuoden kämnerinä, sekä seuraavan vuoden oikeusvoutina yleisen käytännön mukaan. Raadissa Johansson istui varsinaisesti vuodet 1569 ja 1571 toimien vielä tämänkin jälkeen kaupungin tehtävissä. Vuonna 1580 Hans kuitenkin tappoi isänsä selittäen sen olleen vahinko, sillä hänen tarkoituksenaan oli tappaa velipuolensa Kristoffer. Hansin puolustusta ei uskottu, vaan tuomio julistettiin 21.6.1580. Kahden vuoden päästä sama juttu tuotiin kuitenkin uudelleen esiin raastuvassa, sillä Hansin äiti oli todistanut miehensä kaatuneen itsensä hengiltä "*föll sigh sielf ihiel*"¹⁹⁴ ja todistajaksi tuotiin kaupungin kappalainen Augustinus. Tämä todisti Hansin vielä teloitettavaksi vietäessä todistaneen samaa kuin oikeudessa. Asiat tarkastettiin vuoden 1580 tuomiokirjasta ja koska kenelläkään ei silloin ollut mitään sanottavaa tuomiota vastaan, suljettiin juttu lopullisesti.¹⁹⁵

Minkä vuoksi varmasti jo unohtuneet tapahtumat kaivettiin jälleen esiin? Jos kyseessä oli yritys pelastaa Hansin maine jälkikäteen, miksi vaimo ei todistanut jo kaksi vuotta aikaisemmin pelastaakseen poikansa hengen. Tai miksi Hans olisi valehdellut tappaneensa isänsä ja mennyt tästä tuomiolle, vaikka isä oli kaatumalla loukannut itsensä ja kuollut. On kai pidettävä todennäköisenä, että Hans todella tappoi isänsä, sillä tuskin kukaan äiti pystyisi kuuntelemaan lapsensa kuolemantuomiota tietäen tämän olevan syytön. Jutun ottamista uudelleen esiin voitaisiin tällöin kenties perustella yrityksenä puhdistaa perheen maine. Isänmurha oli rikoksista pahin ja leimasi koko perheen huonontaan lesken ja lasten asemaa

useammin, minkä vuoksi myös voisi pitää luonnollisena, että juuri se sakotti runsaasti talousrikoksissa. - Vrt. ibid.

¹⁹⁴ST 1582 (harjoitelma 28.4), s. 310.

¹⁹⁵ST 1580 (harjoitelma 21.6), s. 197; ST 1582 (harjoitelma 28.4), s. 310-311; Matrikel 1915-1918, s. 150. Tapauksessa on mielenkiintoista myös jutun tarkastaminen vuoden 1580 tuomiokirjasta "*och fanz i tänckeboken*", jossa se tietenkin on rikosasiassa merkitty vain harjoitelmaan. Tästä voisi tehdä päätelmän, että 1500-luvun lopun tuomiokirjaharjoitelmat eivät kenties ole säilyneet pelkästään sattumalta, vaan niitä on myös tarvittaessa käytetty, ainakin raskaiden rikosten ollessa kyseessä. Toisaalta on tietenkin myös mahdollista, että jutun oikeuskäsittely on tarkastettu vain, koska harjoitelma on ollut helposti saatavilla.

siihen aikaan vielä melko rajatussa kaupunkiyhteisössä.¹⁹⁶

Oikeudenkäynteihin liittyi 1500-luvulla ja vielä 1600-luvullakin vanhoja muotoja, kuten syyttömyyden vannominen valalla, mikä kiellettiin vasta 1695. Kun rikos ei ollut tapahtunut julkisesti ja syytetty kielsi rikoksen, tuli tämän puolustautua valoin, joilla vannottiin syyttömyys. 'Julkisesti' merkitsi käytännössä tuomioistuimen tai väkijoukon edessä ja edellytti lisäksi rikollisen jäämistä kiinni itse teossa. Valassa oli yleensä mukana 4-11 myötävannojaa, joiden tehtävä ei ollut toimia todistajina ja vahvistaa syyttömyyttä, vaan mennä takuuseen syytetyn rehellisyydestä ja luotettavuudesta, jolloin tämä todettiin syyttömäksi. Jos ei valaa syyttömyydestä kuitenkaan tehty tai syytetyllä ei ollut tarpeeksi myötävannoja, tuomio oli langettava. Tukholmassa tämä käytäntö esiintyi usein.¹⁹⁷

Koska Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki oli laadittu nimenomaan kaupungeille, rajoittui se luonnollisesti hyvin pitkälti porvaristoon ja sen palveluskuntaan. Sosiaalisesti alempien ryhmien suhteen tilanne oli toinen. Vaikka voisi olettaa, että kaupungin alimmat ryhmät, kuten irtolaiset esiintyisivät tuomiokirjoissa usein syytettynä, on tilanne ainakin 1500- ja 1600-lukujen taitteessa toinen: näiden ryhmien edustajat esiintyvät raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa tuskin koskaan. Tämä johtui todennäköisesti juuri siitä, että virallisesti näitä ryhmiä ei ollut olemassakaan. Yksi esimerkki kuvaa hyvin suhtautumista kaupungin alimpiin väestökerrostumiin. Eräässä kunnianloukkaustapauksessa pariskuntaa syytettiin väkivallasta ja haukkumasanoina, mutta raadin mukaan todistajaa ei ollut "*the hade ingen witne vthen en löskone, then the nu för rätten framfördt hade, huilkens witnessbyrdh man i rätten icke gille kunne, vthen hon sattes i fängelse såsom och andre flere slyke löskonor skee skall, som för rätten komme...*"¹⁹⁸. Irtolaisnainen ei siis kelvannut todistajaksi, vaan joutui vankilaan. Tämän lisäksi todettiin vielä, että samalla tavalla tulee käymään muiden oikeuden eteen tulevien irtolaisnaisten. Vaikka porvariston alapuolelle sijoittuvat ryhmät eivät raastuvanoikeudessa usein esiinny, on kuitenkin todennäköistä, että heitä oli Tukholman kokoisessa kaupungissa niin runsaasti, että rikoksiakin tapahtui. Mahdollisesti ne kuitenkin käsiteltiin pääsääntöisesti

¹⁹⁶Vrt. Mäntylän käsitykseen vanhempien ja lasten suhteista. - Mäntylä Ilkka, Ja yhteinen rahvas todisti. Kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista. Porvoo 1969, s. 56-58.

¹⁹⁷Ks. esim. MEKL, Kuninkaankaari XII, Raastuvankaari XXX. - Schlyter 1865, s. 18-20, 283; Hombäck - Wessén 1966, s. 6-7, 181. Ks. myös Taussi Sjöberg Marja, Staten och tinget under 1600-talet. Historisk tidskrift 1990:2, s. 165; Lindström 1988b, s. 31.

¹⁹⁸ST 1582 (harjoitelma 26.3), s. 308; Lindström 1988b, s. 26-27.

kämnerinoikeudessa. Toisaalta säilyneet kämnerinoikeuksien pöytäkirjat eivät tue tätä väitettä.

4.3. Kiistojen selvittelyareena

Siviiliasioiden suhteellinen osuus säilyy ajanjaksolla 1580-1591 melko samana ja on lähes jatkuvasti noin 35-45%, "puhdistetussa" taulukossa noin 55-65%, tapausten ja juttujen kokonaismäärästä. Perintöasioiden ja velkajuttujen määrät vaihtelevat melko runsaasti vuosittain, mutta elinkeinoihin liittyvissä asioissa voidaan nähdä selvää kasvua. Myös oikeuden selviteltäviksi tuotujen taloudellisten kiistojen määrä lisääntyi jonkin verran.¹⁹⁹ Useina vuosina erilaiset siviilijutut muodostavat raatia eniten työllistäneen asiaryhmän porvariston tuodessa velkajuttujaan ja kiistojaan raadin eteen.

Erilaisten elinkeinoihin, tässä tapauksessa etenkin kauppaan liittyvien juttujen kasvu vuosina 1580-1591 on selvästi nähtävissä. Vaikka osa tapauksista on hyvin erilaisia elinkeinoihin kytkettyjä asioita²⁰⁰, ylivoimaisesti suurimman ryhmän muodostavat tonttikaupat, tai joissain tapauksissa tonttien vaihtokaupat. Lain mukaan perinnöksi saadun tontin myynti edellytti kolmea kuulutusta raastuvassa, minkä jälkeen tontin varsinainen kauppa tuli tehdä julkisesti voudin, pormestarien ja raatimiesten edessä. Lopuksi tiedot kaupasta kirjattiin tuomiokirjaan pienintä yksityiskohtaa myöten tulevan varalta. Käytännössä kauppa tultiin yleensä vasta jälkikäteen, kun maksut oli jo suoritettu, merkityttämään tuomiokirjaan, ja näin tavallaan haettiin vain vahvistus kaupalle.²⁰¹

Siviiliasioiden luonne säilyy hyvin samanlaisena läpi koko tutkimusajanjakson 1580-1627. Vaikka raadin työmuodoissa tapahtui jonkinasteisia muutoksia ja työn määrä kasvoi, toistuivat erilaiset siviilijutut vuodesta toiseen lähes samanlaisina. Tämä johtui epäilemättä kaupunginlain määräyksistä, jotka olivat yhä hyvin käyttökelpoisia siviiliasioiden

¹⁹⁹Liitetaulukot. Vrt. tilanteeseen esim. Jönköpingissä. Siellä suurin osa jutuista oli oikeusjuttuja ja nimenomaan rikoksia, mutta myös siviilijuttuja mainittiin esiintyneen. - Arbman Holger - Norborg Lars-Arne, Jönköpings stads historia. Del I. Från äldsta tid till stadens brand 1612. Värnamo 1963, s. 373.

²⁰⁰Ks. esim. ST 1586 (24.9), s. 266-267. - Kauppajuttu on tuotu alioikeuteen ja merkitty sitten muistiin tuomiokirjaan.

²⁰¹ST 1580-1591; ks. myös laajemmin 1580-1627. Vrt. MEKL, Maankaari I, VI. - Schlyter 1865, s. 102-105, 112-114; Holmbäck - Wessén 1966, s. 70, 73.

luonteisissa tapauksissa. Taloudelliset kiistat tuotiin oikeuteen, jotta saataisiin asiat ratkaistua ja yleensä myös rahat takaisin, kun taas muut elinkeinoihin liittyvät jutut, esimerkiksi erilaiset kaupat, varsinkin talo- ja tonttikaupat, ja perinnönjaot sekä testamentit, määrättiin laissa tuotaviksi raadin eteen. Nekin tämänkaltaiset asiat, joista ei erityisiä mainintoja ollut, oli usein molempien osapuolten etujen mukaista tuoda raadin vahvistettaviksi ja tuomiokirjaan merkittäviksi myöhempien kiistojen ja erimielisyyksien varalta.²⁰²

Taloudelliset kiistat olivat selvästi suurin raadin selviteltäväksi tuotu siviilijuttujen ryhmä. Raastuvassa kiisteltiin kiinteistö-, talo- ja tonttikysymyksistä, veloista ja niiden maksuista, kaupasta, rakentamisesta ja perinnöistä. Kiistoissa pyrittiin yleensä ensin selvittelemään asiat riitapuolten kesken. Varsinkin jos käytiin kauppaa muiden kaupunkien porvarien kanssa oli kaikille helpoin ratkaisu, jos asia saatiin sovittua ilman että toinen osapuoli tarvitsi haastaa raadin eteen. Myös raati pyrki vähitellen yhä useammin oman työmääränsä kasvaessa nimeämään kiistoihin selvittelijät, joiden oli määrä pyrkiä sopimaan riitapuolten kesken oikeuden ulkopuolella. Vuonna 1586 pormestari Olof Gregersson valitti raastuvassa Arbogan porvarista, Anders Sigfridssonista, jolla oli ollut aluksellaan lastina hänen suolaansa. Lasti oli tuhoutunut ja kun Olof Gregersson pyrki selvittämään asiaa, oli arbogalainen vain käyttänyt rumaa kieltä. Tämän vuoksi oli pakko tulla oikeuteen, jossa vahinko tuomittiin jaettavaksi miesten kesken.²⁰³ Sama pormestari harjoitti ilmeisesti laajaa kauppatoimintaa, sillä hän esiintyi usein raastuvassa talouskiistoissa valittaen mm. Tukholman porvarin pohjoisesta ostamista tavaroista, joihin hänellä olisi ollut oikeus, ja kiistellen rahakysymyksistä koskien laivoja, joissa hän oli kansavarustajana.²⁰⁴

Usein talousjutuista saatettiin kiistellä oikeudessa vuosikausia. Esimerkiksi raatimies Anders Larssonin ja raatimies Nils Erikssonin (vuodesta 1598 pormestari) kiista oli oikeudessa esillä vuodesta 1597 vuoteen 1601. Vuonna 1596 heidät mainittiin yhdessä pormestari Gynte Olofssonin kanssa Engelen-laivan varustajina ja seuraavana vuonna kiista alkoi juuri osuudesta laivaan. Anders Larsson oli väittänyt Nils Erikssonin olevan 220 talaria velkaa, mutta tämä kielsi velan. Kolmen vuoden päästä pormestari puolestaan tuli ilmoittamaan

²⁰²Ks. ST 1580-1627. Ks. myös MEKL Maankaari, Perintökaari.

²⁰³ST 1586 (5.10), s. 267.

²⁰⁴ST 1588 (10.1, 21.2), s. 405, 414; ST 1589 (17.5), s. 51; ST 1596 (19.7), s. 57; ST 1599 (24.3), s. 245; ST 1604 (10.1, 18.4), s. 169, 188.

oikeudelle, että vastapuoli oli kämnerintuvalla tunnustanut, että mitään velkaa ei ollut olemassakaan ja vaati tunnustuksen toistamista laillisen oikeuden edessä ja merkintää tuomiokirjaa. Anders Larsson kielsi tunnustuksen, mutta väitti yhä omaavansa saatavia Nils Erikssonilta. Vielä seuraavana vuonna molemmat valittivat 11 vuotta kestäneiden kauppakiistojen aiheuttamista vahingoista, mutta tämän jälkeen juttu saatiin ilmeisesti sovittua, sillä tuomiokirjoissa siitä ei enää ole mainintaa.²⁰⁵

Perinnönjaon tuli tapahtua lain mukaan kuuden lähisuvun miehen sekä kuuden muun pormestarin ja raadin nimittämän "kylän miehen" eli porvarin läsnäollessa, minkä jälkeen perillisten piti mennä raadin eteen selvittämään, miten omaisuus on jaettu. Tämän jälkeen omaisuudenjako merkittiin kaupungin kirjaan, eikä perintöön voinut enää puuttua²⁰⁶. Jos perinnöstä tuli riitaa, tuli lain mukaan kuuden perintöä jakamassa olleen ja lisäksi kahden raatimiehen selvittää asiaa²⁰⁷. Yleensä sovussa suoritettut perinnönjaot ja perintökiistojen selvittelyt noudattivat pääpiirteissään tätä kaavaa.

Perintöasioihin on laskettu tässä tutkimuksessa myös testamentit ja vastaavat omaisuuden kolmasosan lahjoitukset, jotka etenkin 1580-luvulla tehtiin vielä pitkälti suullisesti raadin edessä, mutta jotka ajan kuluessa muuttuivat yhä enemmän todistajien välittämiksi kirjeiksi raadille, tai kuolinvuoteiden äärellä olleiden todistuksiksi, ja samaan aikaan paljon monisanaisemmiksi. Kaupunginlain mukaan henkilöllä, jolla oli lapsia, oli oikeus testamentata omaisuudestaan kymmenesosa, ja lapsettomalla, mutta muualla valtakunnassa perillisiä omaavalla, kolmasosa.²⁰⁸ Aviopuolisolle testamentattiinkin toimeentulon

²⁰⁵ST 1596 (19.7), s. 56-57; ST 1597 (26.10), s. 192; ST 1600 (27.10), s. 121; ST 1601 (17.6, 11.7, 13.7), s. 61, 65-66, 73; Matrikel 1915-1918, s. 27, 152-153. Vrt. Anders Larssonin kiinteistökiistaan. - ST 1596 (19.4, 24.5, 17.7, 19.7), s. 26, 41, 54-56; ST 1597 (20.8), s. 156; ST 1599 (5.3, 21.3, 24.3, 18.4), s. 222, 237-238, 240-243, 249, 250. Koska määräyksiä asiasta ei ollut, saatettiin myös nostaa esiin kuinka vanha kiista tahansa. - Vrt. Bucht 1935, s. 437.

²⁰⁶MEKL, Perintökaari X. - Schlyter 1865, s. 86-87. Ks. tästä esim. ST 1581 (21.6), s. 450-451; ST 1582 (18.6), s. 502-503. Hyvin usein ylös merkittiin kuitenkin vain, että perintö on jaettu sovussa ja perilliset luopuvat myöhemmistä vaatimuksista jo jaettuun perintöön. - Ks. esim. ST 1581 (7.1), s. 413.

²⁰⁷MEKL, Perintökaari X, § 1. - Schlyter 1865, s. 87-88; ST 1580-1627; ks. lähemmin esim. ST 1584 (27.4), s. 24-26. "...så göre wy... arfwinger therfore aldellis fry för alt ytermere tiltaal och eftermanning". - Ibid., s. 26.

²⁰⁸MEKL, Perintökaari XIX. - Schlyter 1865, s. 97-99; Holmbäck - Wessén 1966, s. 62-63. Kuten useimmissa muissakin raadin edessä tehtävissä todistuksissa, myös testamentin teossa oli kaavansa. Ks. esim. ST 1583 (harjoitelma 19.6), s. 379. "*Stode för rätten Clämet Nilson och hans hustru och gäffue huarannen huar tridie penning vith löst och fast af alle sine äger. Ther rächte the huarannen handh vpå och vplade sin fridskillingh.*" Tämä luonnollisesti nopeutti raadin työtä huomattavasti, ainakin jos kyseessä olivat ihmiset, jotka tunsivat raadin edessä eri tilanteissa käytössä olevat toimintamuodot.

takaamiseksi yleensä lain sallima kolmasosa, jos pari oli lapseton, mutta myös muita "testamenttilahjoja" annettiin.²⁰⁹

Perintöä saatettiin käyttää myös taloudellisten järjestelyjen tekemiseen. Pormestari Lars Erikssonin ilmoittaessa saaneensa riittävästi vaimonsa perinnöstä sovittiin samalla köyhän sukulaismiehen elättämisestä. Koska tämä Erik Henriksson ei ollut ottanut perintöään ja oli lisäksi niin köyhä, ettei voinut enää vastata kaupungin rasituksista, sovittiin, että Lars Eriksson voi kantaa hänen osuutensa perinnöstä, jos maksaa Erik Henrikssonin velat, sekä pitää tästä huolta kuolinpäivään saakka ja maksaa hautajaiset.²¹⁰ Samalla tapaa saatettiin lainanottajan kärsittyä suuria vahinkoja tuomita vahinko jaettavaksi. Tukholmassa myös edesmenneen porvarin velkojat luovuttivat "köyhyyden vuoksi ja kristillisestä rakkaudesta" leskelle kaiken, mitä tämän mies oli ollut heille velkaa. Lisäksi kahdessa muussa jutussa ei voitu pitävästi osoittaa velkaa, mutta kehoitettiin velallisiksi epäiltyjä maksamaan vastapuolen köyhyyden vuoksi.²¹¹ Vaikka ihmisten motivaationa on usein nähty vain hyvinvoinnin maksimointi, olivat uskonnolliset käsitykset ja kristilliset hyveet usein vielä 1500-luvun lopulla yksilöllisiä vaikuttimia voimakkaampia. Käsitykset tulivat esiin jopa oikeusjärjestelmässä antaen raadille korostetun patriarkaalisen luonteen.²¹²

4.4. Raati hallinnollisena instanssina

Hallintojuttujen suhteellinen osuus kaikista raastupaan tuoduista jutuista oli vuosina 1580-1591 noin 35-45% eli noin siviilijuttujen määrän tasolla. Hallinnon osuutta kasvattavat kuitenkin merkittävän paljon lainhuudot ja porvarisvalat koko tutkimusajanjakson ajan. Tämä on selvästi nähtävissä vähennettäessä nämä pois: hallintojuttujen määrä putoaa alle 20% ja on 1580-luvun lopulla enää noin kymmenen prosenttia käsitellyistä jutuista. Määräyksiä ja

²⁰⁹Testamenteista ks. esim. ST 1581 (harjoitelma, puhtaaksikirjoitettu 18.9), s. 278, 463-464; ST 1583 (harjoitelma 24.7), s. 384; ST 1586 (24.9), s. 265-266; ST 1592 (23.10), s. 93; ST 1594 (27.5, 10.6), s. 221-223, 227-228; ST 1602 (29.11), s. 319-321. Perinnönjaoista ks. esim. ST 1581 (puhtaaksikirjoitettu 28.1, 24.4), s. 417-423; 439; ST 1591 (6.3), s. 252-253; ST 1593 (21.7), s. 140; ST 1595 (1.10), s. 348; ST 1596 (23.2), s. 13.

²¹⁰ST 1584 (27.1), s. 4-5.

²¹¹ST 1587 (14.6), s. 325-328; ST 1588 (10.1), s. 406-407; ST 1589 (19.11), s. 116; Heckscher 1935, s. 198.

²¹²North Douglass C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. S. L. 1993, s. 12-26, 37-42, 55, 138; vrt. Roper 1994, s. 57, 181.

erilaisia tiedoksiantoja, sekä kaupungin taloudenhoitoon ja muuhun hallintoon liittyviä juttuja oli huomattavan vähän.²¹³

Jo edellä mainitut lain edellyttämät lainhuudot muodostivat huomattavan osan pormestarin ja raadin hallinnollisiksi katsottavista tehtävistä. Toinen suuri ryhmä olivat porvarisvalat, joita elinkeinonharjoittajat tekivät parhaimmillaan, vuonna 1586, lähes sata. Tavallisesti porvarisvalojen määrä vaihteli melko runsaasti vuosittain jääden yleensä, varsinkin 1500-luvun lopulla, alle kahdenkymmenen.²¹⁴ Jos tahtoi harjoittaa kaupunkilaiselinkeinoja piti olla porvari eli hankkia kaupungin esivallalta porvarisoikeudet, saada porvariuskirja (burbref) ja vanna porvarisvala. Porvariksi haluavalla tuli olla puhdas syntyperä ja maine, hänen tuli hankkia takaajat, maksaa porvariusrahat²¹⁵ ja pystyä vastaamaan porvarillisista rasituksista kuuden vuoden ajan. Halutessaan vapautua porvariudesta vapautusta piti pyytää ja maksaa tietyt korvaukset.²¹⁶ 1600-luvun vaihteen kaupunkiyhteisössä porvaristo oli tiukasti etujaan valvova, suljettu korporaatio.

Erilaisia suoraan kaupungin hallintoon liittyviä juttuja ja holhoojuusasioita²¹⁷ oli 1500-luvun lopulla melko vähän. Määräyksiä sen sijaan oli usein hieman runsaammin, mutta jos suhteutetaan kaupungin koko ja runsaimmillaan noin 20-30 erilaista määräystä tai

²¹³Liitetaulukot.

²¹⁴1580-luvun alkuvuodet ovat tässä suhteessa hieman ongelmallisia, sillä harjoitelmista löytyy mainintoja porvarisvaloista ja muista hallintojutuista, joita ei koskaan ole merkitty puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan. Esimerkiksi vanha Oluf räätäli teki torninvartijanvalansa: "*Samme dag giorde gamble Oluf schræddere sin eedh, att han will ware trogen, flytig och oförsumelig i sitt tilbetrodde thornwächterämbete*". - ST 1580 (harjoitelma 28.11), s. 223. Per Vilson puolestaan teki porvarisvalansa. - ST 1582 (harjoitelma 19.3), s. 303.

²¹⁵Burskapspenningar; porvarisvala ja -maksu (*burepenningar*) ks. esim. ST 1584 (27.4), s. 26; ST 1587 (14.8), s. 364. Valaa tekemättömien ammatinharjoittajien oleskelu kaupungissa oli jatkuva ongelma. Esimerkiksi vuonna 1619 porvarisoikeuksia ei kuitenkaan enää annettu kaikille pyytävälle. Myös vuoden 1619 sääntö tiukensi määräyksiä porvariksi pääsyn suhteen. Vuonna 1627 raati teki mielenkiintoisen päätöksen: nuoren ahvenanmaalaisen Johan Månssonin ei toistuneista pyynnöistä huolimatta annettu tehdä valaa ennen kuin useampia porvariksi haluavia ilmaantuisi. Ilman valaakin hänet silti otettiin porvariston jäseneksi. - ST 1627 (konsepti 17.9), s. 119; Karonen 1995a, s. 177 (liite 1); ks. myös esim. ST 1618 (17.10), s. 130; ST 1619 (konsepti 12.6, 14.6, 21.7), s. 69, 72-73, 92; ST 1627 (konsepti 22.8), s. 115-116. Tämä on erityisen mielenkiintoista sen vuoksi, että vaikka aikaisemminkin pyrittiin keskittämään valantekoa tiettyihin päiviin, tai porvarisvalat jostain syystä tehtiin yleensä suuremmissa ryhmissä, ei valan tekoa koskaan kielletty vetoamalla vastaaviin syihin.

²¹⁶Halila 1942, s. 211, 215; vrt. Steckzén Birger, Luleå stads historia I. 1621-1800. Uppsala 1921, s. 96.

²¹⁷Ks. holhoojuuksista esim. ST 1591 (28.8), s. 314; ST 1600 (23.4), s. 45-46; MEKL, Naimiskaari XV. - Schlyter 1865, s. 70-72; Holmbäck - Wessén 1966, 45. Ks. myös Östman 1915, s. 47. Yleensä pyydettiin tai määrättiin holhoojia lapsille ja/tai leskille, mutta joskus myös sanottiin holhoussuhde irti ja usein myös kiitettiin holhoojia etujen valvomisesta sekä asioiden hyvästä hoidosta.

tiedoksianto vuodessa²¹⁸, ja otetaan huomioon, että määräykset hyvin usein toistuivat samoina vuodesta toiseen, voidaan lukumäärää pitää huomattavan vähäisenä. Kuten jo aikaisemmin on todettu, kruunun mielenkiinto kohdistui lähinnä kauppaan, minkä lisäksi kiinnitettiin huomiota kaupungin paloturvallisuuteen ja julkisivuun: puutalot piti repiä ja rakentaa tilalle kivitaloja. Tätä toistettiin raastuvassa kerta toisensa jälkeen, mutta ilmeisesti melko huonoin tuloksin, sillä vaikka määräyksiä annettiin jo 1580-luvun alussa, vielä vuonna 1586 esitettiin lähes uhkauksia talojen purkamisesta, mutta jouduttiin yhä kerta toisensa jälkeen pidentämään määrättyä takarajaa.²¹⁹ Kruunu huolehti myös ihmisten säädynmukaisesta vaatetuksesta ja raati toisti saman porvaristolle.²²⁰

²¹⁸Tästä muodostaa poikkeuksen vuosi 1593, jolloin määräyksiksi luettavia juttuja oli 44.

²¹⁹PRFSS III (1.1.1581, 22.6.1584, 22.12.1585, 16.11.1586, 19.10.1587, 6.9.1588), s. 408-410, 511-512, 547, 583, 627-628, 643; esim. ST 1583 (6.2), s. 357; ST 1586 (30.4, 4.6, 20.7), s. 211, 226, 250-251. Lopulta uhattiin jo talojen ottamisella kruunulle ja sakoilla. - ST 1587 (24.4), s. 320.

²²⁰Ks. esim. ST 1583 (6.2), s. 357; ST 1589 (14.4), s. 3; PRFSS III (17.5.1585, 6.4.1589, "utdrag ur protokollet" 7.1.1583), s. 533-535, 662-664, 445-447.

5. TUKHOLMAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN KAVENTUMINEN 1592-1604

5.1. Kaarle-herttuan kaupunki

Kaarlen nimi mainitaan tuomiokirjoissa jo vuonna 1580²²¹, mutta vasta vuodesta 1592 lähtien alkoi Kaarle-herttuan vaikutus tuntua Tukholman raastuvassa Suurtorin laidalla vahvistuen jatkuvasti aina hallitsijaksi kruunaukseen saakka.²²² Raadille saapui runsain määrin kirjeitä herttualta, mutta vuodesta 1592 lähtien alkoivat myös muut kruunun edustajat, yleensä käskynhaltijat, esiintyä raadin istunnoissa aikaisempaa useammin varustettuina kuninkaallisin valtakirjoin ja usein hyvin käskevin ottein. Jo samana vuonna kauppaoloja pyrittiin järjestämään ja raastuvanoikeutta käskettiin voimakkain äänenpainoin hoitamaan kauppa-asiat kruunun haluamalla tavalla. Tämä ei tehonnut, mutta samaan asiaan palattiin kruunun taholta toistuvasti pyrkimyksenä suostutella raati yhteistyöhön painostuksella, joka koettiin - uhkaavaksi kaupungin hallintopiireissä. Porvariston vanhinten vastaus säilyi kuitenkin kielteisenä.²²³ Tämä kruunun taholta täysin erilainen suhtautuminen pääkaupunkiin merkitsi huomattavaa muutosta verrattuna 1580-luvun tilanteeseen ja aikaisempiin vuosikymmeniin, tuskin edes Kustaa Vaasalla oli niin tiukkaa otetta Tukholmasta kuin Kaarlella jo herttua-

²²¹ST 1580 (3.10), s. 212. Vuonna 1590 Kaarle mainitaan raadissa jo edellisenä vuonna käsitellyn toisen kaupungin (*Nylödese*) pormestarin ja porvariston välisen kiistan yhteydessä. - ST 1590 (18.8), s. 201-203; ks. myös ST 1589 (18.6), s. 58-59.

²²²Kaarle toimi valtionhoitajana vuodet 1599-1604 ja hallitsi koko valtakuntaa Kaarle IX:nä vuodet 1604-1611. Hän kuitenkin aloitti suoranaisen valtopolitiikan jo välittömästi Juhana III:n kuoleman jälkeen vuonna 1592. Kun Sigismundista tehtiin kuningas vuonna 1594, määrättiin, että kuninkaan oleskellessa Puolassa hallinnon johdossa ovat herttua ja valtaneuvosto. Kaarle ei tähän tyytynyt, vaan kävi jatkuvaa valtataistelua kuningasta ja korkeinta aatelia vastaan pyrkien keskittämään vallan omiin käsiinsä. Valtakunnan pääkaupunki oli tässä taistelussa merkittävä tekijä, mikä selittää Kaarlen mielenkiinnon kaupunkia kohtaan. Toisaalta taas Sigismundin jatkuva poissaolo mahdollisti herttuan joskus hyvinkin aggressiivisen politiikan, myös Tukholmaa kohtaan. - Lars-Olof Larsson - Eva Österberg, *Vasatiden och stormaktstiden*. Teoksessa Göran Behre - Lars-Olof Larsson - Eva Österberg, *Sveriges historia 1521-1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter*. Stockholm 1992, s. 53, 81; Rosén 1978, s. 382, 387-393.

²²³ST 1592 (10.4, 17.4, 11.5, 19.5, 20.5, 22.5), s. 17, 23-25, 27, 42, 44-45. "... och trängde hårt opå, at borgmestere och råd skulle settie köp på godzet, som fremmende före hid til staden, och huat som the tilförende hade schriffilige swaret, bleff alt illa och wrängt vdydd, med mycket hotande." - ST 1592 (11.5), s. 42. 19.5 mainitaan Klas Flemingin tulleen jälleen raastuvankokoukseen vaatimaan 'hyvien miesten' valitsemista kauppa järjestämään, "på huilke ärende han offte tilförende med mycken hoot fordret och drefuet hade." - ST 1592 (19.5), s. 43. Juttu on osuvasti otsikoitu: *Hoot til köpsetningh*. Raadin ja porvariston edustuselimen, 48 vanhimman, seuraavana päivänä antamassa vastauksessa ei kuitenkaan mainittu mitään erityisistä uhkauksista, pitäydettiin vain samassa päätöksessä ja valitettiin tilannetta, jossa toisella puolen nähtiin kruunun uhka, toisella puutteesta ja taloudellisesta ahdingosta kärsivä Tukholma. - ST 1592 (19.5, 20.5), s. 43-44. Saman asian käsittely jatkui myöhemmin samana vuonna. - Ks. esim. ST 1592 (22.6), s. 66-67.

aikanaan.²²⁴

Kaarle-herttualla oli tavoitteenaan vahvistaa valtaansa ja samalla asemaansa. Hän toteutti tätä politiikkaa jo herttuakunnassaan ja 1590-luvulla tavoitteenasetteluun lisättiin vallanotto koko kuningaskunnassa. Tällöin Kaarlen 1570-luvulla herttuakuntaansa rakennuttamasta hallintoorganisaatiosta tuli koko valtakunnan kattava. Osin herttuan toimenpiteet voidaan nähdä jatkona jo Kustaa Vaasan aloittamaan valtakunnanrakennusprosessiin, kun taas osa oli pelkästään reaalipolitiikan sanelemia ratkaisuja.²²⁵ Tarkasteltaessa pelkästään Kaarlen luomia hallinnollisia käytäntöjä, voidaan nähdä selviä yhtymäkohtia tavassa, jolla hän piti ohjaksia käsissään herttuakunnassaan ja toisaalta Tukholman alistamisessa samanlaisen vallankäytön alle 1590-luvulla. Tukholma oli keskeinen herttuan taloudellisten suunnitelmien ja poliittisten tavoitteiden vuoksi. Kaupungin lojaalisuuden ja kuuliaisuuden saavuttaminen oli elintärkeää taistelussa Sigismundia vastaan.

Kaarlen herttuakunnan hallinnon tunnusomaisin piirre oli herttuan läsnäolo kaikkialla, ohjaamassa usein pienimpiäkin yksityiskohtia. Keskus- ja paikallishallinto olivat Kaarlelle pelkkiä kuuliaisia työkaluja ja virkamiehet olivat täysin epäitsenäisiä. Paikallishallintoon pidettiin jatkuvasti yhteyttä myös herttuan ollessa poissa herttuakunnastaan, minkä ansiosta Kaarle tiesi tarkasti meneillään olevista asioista pitäen ohjat omissa käsissään. Samalla palkolliset ja virkamiehet olivat jatkuvan silmälläpidon alaisia ja Kaarlen selän takana toimimisesta seurasi rangaistus. Herttuan toiminta rakentui siis tiukan keskitetylle hallinnolle, jota hän itse johti.²²⁶ Tukholman osalta on kiinnitetty huomiota heikkoihin ohjeisiin ja

²²⁴Vuonna 1595 Kaarle kehotti käskynhaltijaa pitämään huolta kaupungin asioista. Tämä ei kuitenkaan johtunut ongelmista kaupungin vaan käskynhaltijan kanssa. Kyseinen käskynhaltija oli haluton olemaan tekemisissä raadin ja kaupunkilaisten kanssa, mikä ei tietenkään sopinut Kaarlen suunnitelmiin. - PRFSS IV (12.4.1595), s. 115-116.

²²⁵Hedberg 1995, s. 27, 46-47, 341-342; vrt. Odhner 1860, s. 47. Tässä tutkimuksessa jätetään vähemmälle huomiolle Kaarlen politiikalle keskeinen talouselämä ja sen ohjailu, sillä tämän esitelmän lähdemateriaalin pohjalta ei talouselämän organisoinnista voi Tukholman osalta tehdä minkäänlaisia johtopäätöksiä. On kuitenkin otettava huomioon, että raadin kontrollointi mahdollisti osaltaan talouselämän valvomisen ja siihen vaikuttamisen. Tässä yhteydessä keskeisiä ovat kuitenkin Kaarlen luomat uudenlaiset hallinnolliset käytännöt. - Vrt. Hedberg 1995, s. 330; vrt. myös Lindberg 1989, s. 108; Öhman Christer, Nyköping och hertigdömet 1568-1622. Teoksessa Nyköpings stads historia. Utgiven av Nyköpings kommuns stadshistoriekommitté under redaktion av Stellan Dahlgren. I. Medeltid och vasatid intill 1622. Uppsala 1973, s. 177-228, 278-281; Lundkvist Sven, Hertig Karl och kungakronan 1598-1604. Historisk Tidskrift 1965:2.

²²⁶Hedberg 1995, s. 67, 69, 70-72, 79, 159, 332-333; ks. myös Edén Nils, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation. I början af sjuttonde århundradet (1602-1634). Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. VIII. 2. Uppsala 1902, s. 24, 40, 81.

valtuuksiin, joita kaupungin käskynhaltijat saivat Kaarle-herttualta: niissä ei suinkaan ollut kyse tilasta omille aloitteille, vaan ohjeiden puutteen oli tarkoitus vaikuttaa täysin päinvastoin ja luoda pelkoa toimia itsenäisesti.²²⁷

Kaarlen käskyissä korostuivat hänelle tunnusomaisesti taloudelliset seikat, paitsi hänen ajamansa kauppapolitiikan, myös rahan huonon arvon ja sotilaiden leirittämisen sekä muun avustamisen vuoksi²²⁸. Mitä pidemmälle aikakausi kului, sitä tiukemmin Kaarle puuttui Tukholman asioihin ja sitä pienemmät asiat tulivat kysymykseen.

Olenainen piirre Kaarlen Tukholman politiikassa ja samalla taistelussa Sigismundia vastaan oli suunnitelma puhdistaa raati kuninkaalle uskollisista virkamiehistä ja korvata nämä omilla kannattajilla, luonnollisesti muodollisesti laillisin keinoin. Kaarle myös saavutti tavoitteensa vuosina 1597-1599. Raadin koostumuksen manipulointi oli Tukholman historiassa poikkeuksellista.²²⁹ Saksalaissyntyinen kaupunginkirjuri Hans Hansson Bilefelt oli toiminut Tukholman sihteerinä vuodesta 1592 saakka, mutta vuosien 1598-1599 selkkausten yhteydessä hän lähti maasta ja Kaarle asetti tilalle oman luottomiehensä, Olof Pedersson Humblan.²³⁰ Myös viisi raatimiestä²³¹ joutui eroamaan raadista kuuluttuaan Sigismundin kannattajiin ja Juhana III:n vuonna 1575 nimittämä pormestari Lars Eriksson erotettiin.²³²

Raati vastasi painostukseen ja Kaarle-herttuan vallan kasvuun omalla tavallaan. Vuosina

²²⁷Hedberg 1995, s. 71; vrt. Sandberg 1991, s. 93.

²²⁸PRFSS IV (27.2.1595, 21.4.1595, 22./23.4.1595, 30.4.1595, 30.9.1595, 19.12.1595, 2.3.1596, 28.3.1596, 14.6.1596, 10.4.1598, 13.6.1600, 3.8.1600, 15.12.1602, 9.12.1604, 24.2.1605), s. 102-111, 118-123, 129-130, 135, 148-150, 164-169, 208-209, 256-257, 264-266, 303-309, 358-359, 369-371; URSH (14.6.1596, 5.1.1598, 15.12.1602, 4.6.1603, 16.3.1604, 12.6.1605), s. 133-134, 135-137, 140-143, 143-144, 146-147, 148-150; esim. ST 1592 (22.6), s. 66-67; ST 1593 (19.3, 3.7), s. 112, 134; ST 1596 (11.2), s. 9; ST 1597 (1.7, 23.7), s. 138, 146-147.

²²⁹Ericson 1988, s. 114.

²³⁰Ks. tämän työn kappale. Kaupunginkirjurien suhteen tilanne oli poikkeuksellinen verrattuna muuhun raatiin ja sen koostumukseen, sillä ainakin jo Kustaa Vaasa oli pyrkinyt saamaan toimeen omia luottomiehiään. Vuosien 1533-1567 kolmen tukholmalaisen kaupunginkirjurin, Olof Svenssonin, Johan Stadskrifvaren ja Blasius Olsson Raskin, on mainittu kaikkien toimineen ensin kirjureina Kustaan kansliassa. Sama linja jatkui Kaarlen aikaan ja Hans Hansson Bilefeltiin sekä Olof Pedersson Humblaan saakka. - Matrikel 1915-1918, s. 24-25, 27-29, 154, 290-292. Ks. myös Ericson 1988, s. 112.

²³¹Anders Larsson, Hans Andersson, Erik Björnsson, Kasper Ihlenfelt ja Märten Persson.

²³²Matrikel 1915-1918, s. 25, 152-153, 156-158, 160; Ericson 1988, s. 113-114; vrt. Gustaf Westlingin käsitykseen, että Kaarle ei koskaan tavoitellut oikeutta nimittää pormestareita. - Westling 1883, s. 24.

1592-1604 yleisten raastupapäivien osuus kasvoi huomattavasti verrattuna aikaisempaan periodiin. Yleisessä raastuvankokouksessa porvaristo itse aktiivisesti ja tietoisesti osallistui paikallishallinnollisten kysymysten ratkaisemiseen, mutta myös otti passiivisesti vastaan määräyksiä ja tiedoksiantoja, usein käsiteltiin lisäksi rikos- ja siviiliasioita. Vaikka porvariston olisi pitänyt osallistua näihin kokouksiin sakkojen uhalla, oli osallistuminen heikkoa.²³³ Etenkin kruunulta raadille tulleiden asioiden käsittelyssä otettiin jo vuonna 1592 avuksi '48 vanhinta', jotka esiintyivät seuraavina vuosina raastuvassa melko useasti. Tämä oli osaltaan varmasti seurausta taloudellisten kysymysten runsaudesta sekä tyytymättömyydestä porvariston heikkoon osallistumiseen.²³⁴ Yleisten raastuvankokousten ja '48 vanhimman' suosimiseen vaikutti todennäköisesti kuitenkin enemmän raadin halu vahvistaa omaa asemaansa Kaarlele vastaan nostamalla porvaristo, tai ainakin sen parhaista osista koottu edustuselin tiukemmin hallinto- ja oikeuslaitoksen osaksi. Näin raati korosti asemaansa porvarillisena elimenä ja kaupunkia porvareiden asuttamana itsenäisenä toimijana. Todennäköisesti kaupungissa tiedettiin, mihin Kaarle-herttua kykeni ja mitä hän tavoitteli, ja pyrittiin näin mobilisoimaan koko asujaimisto vastarintaan. Vuonna 1597 Kaarle jopa kutsui pormestarit ja raatimiehet linnaan haukkuakseen ja syyttääkseen heitä täysin kaupunkihallintoon kuulumattomien asioiden hoidosta. Samaan aikaan kuninkaallinen sihteeri ja linnanvouti kysyivät porvaristolta oliko raati toiminut heiltä salassa. Huolimatta Kaarlen yrityksistä kylvää epäsopua porvaristo vakuutti luottamustaan raatiin.²³⁵

Vuonna 1598 tilanne Sigismundin ja Kaarle-herttuan välillä oli kärjistynyt niin, että Tukholman raadissakin katsottiin parhaaksi ryhtyä toimenpiteisiin. Sigismundin kannattajat valitsivat Anders Larssonin ja hänen lankonsa Didrik Bökmanin²³⁶, sekä muutamia muita

²³³Ericson 1988, s. 169-171; Halila 1942, s. 218, 221; ks. esim. ST 1596 (14.7, 17.7), s. 54; ST 1597 (9.2, 22.6, 1.7), s. 104, 136, 138; ST 1599 (10.10), s. 365; ST 1601 (15.8, 19.9), s. 86, 104; ST 1602 (15.4, 20.10), 216, 308. Kaikkia yleisiä raastupapäiviä ei kuitenkaan välttämättä ole merkitty otsikkoon, kuten yleensä oli tapana. - Ks. tästä esim. ST 1599 (18.4), s. 246-251. Tällöin oli otsikon mukaan tavallinen raadin istunto, jossa käskynhaltija oli läsnä, mutta silti porvaristo (*menighethenn*) esiintyi valittamassa useasta epäkohdaksi koetusta asiasta. Ks. myös Lindberg 1941, s. 27-28. Porvariston heikko kiinnostus johtui varmasti osaksi viranomaisten mahdollisuudesta saada kokouksissa tahtonsa läpi ja usein myös ajaa läpi uusia rasituksia. Toisaalta työpäiviä tuskin haluttiin tuhjata raastuvassa.

²³⁴Ks. Ericson 1988, s. 171; ST 1592 (20.5), s. 44; ST 1593 (15.8), s. 146-148; ST 1595 (21.6), s. 316; ST 1596 (13.3), s. 17.

²³⁵ST 1597 (23.5, 23.7), s. 125-126, 145-147.

²³⁶Bökman omisti panimon ja kellarin. Heckscher lukee sekä Larssonin että Bökmanin Tukholman suurimpiin kauppiaisiin. - Heckscher 1935, s. 108; ST 1597 (30.4, 15.8), s. 117, 155; ST 1599 (18.6), s. 305.

12.9.1598 raastupapäivänä sotaneuvostoksi. Neuvoston tarkoitus oli kerätä sopiva vero kaupungin puolustamiseksi Kaarlele vastaan.²³⁷ Ilmeisesti samalla hankittiin neuvostolle ja veronkannolle ainakin porvariston enemmistön suostumus, sillä muuten yritys olisi ollut tuomittu epäonnistumaan. Tähän viittaisi päätösten tekeminen raastupapäivänä.

Seuraavana vuonna herttua ryhtyi tutkimaan Tukholman raadin toimia ja valtaneuvoston ollessa paikalla järjestettiin asiasta oikeudellinen selvitys raatihuoneella. Heinäkuussa Kaarlen sihteeri Erik Jörenssoin valitti Tukholman raastuvanoikeudessa Kaarlen puolesta Anders Larssonista, että tämä oli yhdessä Didrik Bökmanin, Erik Björnssonin ja muutamien muiden, sekä edellisenä syksynä sotaneuvostoon valittujen kanssa vastuussa silloin laaditusta 'sotajärjestyksestä' (*krigzordningh*).²³⁸ Tällä määräyksellä oli tehty herttuan väestä henkিপattoja (*biltoge*) ja rauhattomia (*fridlöse*). Sama sotaneuvosto oli syyllinen Tukholman asukkaille langetettuun laittomaan veroon, josta nyt olisi pitänyt tehdä selvitys ja toimittaa rahat nopeasti käytettäviksi sotaväen palkkaukseen. Anders Larsson ja Didrik Bökman kielsivät kaiken, kun taas Erik Björnsson kertoi toimineensa raadin käskystä. Sotaneuvostoon kuulunut porvari Mats Andersson puolestaan todisti keränneensä 700 talarin veron muutaman muun kanssa ja toimittaneensa rahat kaupungille. Hänen mukaansa veron olivat käskeneet asettaa käskynhaltija Jakob Bagge ja Tukholman linnan käskynhaltija Klas Bielke. Sen sijaan pormestarien oli pitänyt määrätä osuus, mitä kunkin tuli suorittaa. Myös silloiset pormestarit todistivat, että heidän piti kerätä vero Bielken ja Baggen käskystä.²³⁹ Todistusten jälkeen jutussa määrättiin, että rahat tuli palauttaa ja vahinkoa kärsineiden tuli hakea korvausta sotaneuvostolta ja Björnssonilta, joka oli antanut neuvoja laittomasti asetetun veron keräämiseen. Matriikkelin mukaan Larsson ja Björnsson saivat sakkoja ja vangittiin joksikin aikaa, mutta sama koski ilmeisesti myös Bökmania, sillä elokuun alussa näiden kaikkien kolmen mainittiin istuvan linnassa. Lopulta Tukholman raastuvassa syytettiin lisäksi Jakob ja

²³⁷Matrikel 1915-1918, s. 152; Ericson 1988, s. 112.

²³⁸ST 1599 (30.7), s. 332-333. Tässä tapauksessa on kirjuri saattanut tulkita Jörenssoinin lausuntoa väärin, sillä on todennäköistä, että joku olisi antanut herttualle ilmi sotaneuvostoon valitut henkilöt. Oli toisaalta kaikkien sotaneuvoston kanssa tekemisissä olleiden kannalta tärkeää hävittää todisteet tämän kaltaisesta "salaliitosta" ja jättää Kaarlen edustajille mahdollisimman vähän materiaalia syyllisten saamiseksi vastuuseen. Juuri tästä syystä on esitetty, että nimenomaan Hans Bilefelt maasta lähtiessään otti mukaansa mm. vuoden 1598 tuomiokirjan, joka on yhä kadoksissa. Tämän vuoksi tiedot sotaneuvostosta perustuvat matrikkeliin, joka puolestaan ei mainitse lähteitään. Näin ollen onkin mahdollista ottaa kantaa matriikkelin tai Jörenssoinin tietojen oikeellisuuteen.

²³⁹ST 1599 (30.7, 8.10), s. 326, 332-333, 364, 469, 474; Matrikel 1915-1918, s. 152.

Johan Baggea, mutta he pyysivät jutulle lykkäystä, eikä jutusta sen jälkeen ole mainintaa.²⁴⁰

Anders Larssonin eroamiseen raadista ei sotaneuvoston perustaminen ja 'sotajärjestyksen' antaminen ainakaan näennäisesti vaikuttanut, sillä hän pyysi itse eroa jo vuoden 1599 toukokuun alussa²⁴¹. Saattoi kuitenkin olla, että edellisen vuoden tapahtumat johtivat eropäätökseen. Toisaalta eron takana saattoi olla Larssonin ikä: hän oli jo 61-vuotias ja toiminut yli kaksikymmentä vuotta sekä kruunun, että kaupungin luottamustoimissa. Ensimmäisen raatimiesperiodin jälkeen hänet oli nimitetty vuonna 1576 kuninkaan kauppiaksi tehtävänään pitää kirjaa kaikesta tietyiltä alueilta vuosittain kruunun varastoihin (*varuhus*) toimitetusta tavarasta. Larsson oli toiminut myös kuparikaupan johdossa sen siirtyessä kruunun monopoliksi vuonna 1580. Tätä tointa hän hoiti vuoteen 1592 saakka ja istui sen ohella raadissa vuodesta 1585 aina eroonsa asti.²⁴²

Hans Andersson ja Märten Persson sekä ilmeisesti myös pormestari Lars Eriksson pakotettiin eroamaan raadista, koska nämä kuuluivat Sigismundin kannattajiin, Anderssonin ero tapahtui jo vuonna 1598, Perssonin vuotta myöhemmin. Erik Björnssonin ero raadista tapahtui sen sijaan ainakin näennäisesti lahjussyytteen vuoksi, vaikka poliittinen kanta todennäköisesti oli taustalla vaikuttamassa. Jo vuoden 1597 lopulla Björnssonia syytettiin yhdessä toisen raatimiehen kanssa väärästä tuomiosta alioikeudessa. Mielenkiintoista tässä tapauksessa oli, että valituskirjeen laatinut kauppias ei ollut koskaan vaatinut raastuvassa oikeutta yhteenkään esiin tuomistaan kohdista, mutta oli nyt toimittanut kirjelmän herttualle.²⁴³ Koko juttu osoittautui täysin perättömäksi, mutta se kuvaa hyvin kaupungin muuttumassa olevia ja osin jo muuttuneita valtasuhteita. Vuoden 1599 toukokuussa Erik Björnssonia käskettiin saapumaan raastupapäivänä oikeuteen selvittämään häneen kohdistuneet lahjussyytökset 'ja muut', jotta syyttömien nimet voitaisiin puhdistaa. Elokuussa Jakob suutarin vaimo tunnusti lahjoneensa tyttärensä kanssa Björnssonin puolustamaan tytärtä, jota syytettiin varastamisesta ja huoruudesta. Björnssonin tuomiosta ei ole mainintaa, mutta jo toukokuussa hänet erotettiin

²⁴⁰ST 1599 (30.7, 4.8), s. 333, 346-351; Matrikel 1915-1918, s. 152, 157. Baggen veljeksiä syytettiin laajemminkin maanpetoksellisesta toiminnasta.

²⁴¹ST 1599 (5.5), s. 264; Matrikel 1915-1918, s. 152.

²⁴²Matrikel 1915-1918, s. 152.

²⁴³ST 1597 (12.12), s. 211-213; Matrikel 1915-1918, s. 25, 153, 156-157, 160; Ericson 1988, s. 114.

virastaan.²⁴⁴

Kasper Ihlenfelt kuului raatiin vuodesta 1591 saakka ja toimi vuodet 1591 ja 1594 kämnerinä. Ihlenfelt oli herttuan vastustaja ja suorastaan vihamies. Hänen erottamistaan edelsivät syytevyyhdit, jotka muistuttivat vuonna 1597 lähinnä vainoa. Jo vuonna 1595 Kaarle-herttuan palkollinen, Magnus laivakirjuri, syytti Ihlenfeltiä ja toista kämneriä vangitsemisesta. Kirjuri ei ollut saanut haluamaansa takausta ja haukkunut kämnerit, jotka olivat käskeneet kaupunginpalvelijan toimittaa miehen kuninkaan vankilaan. Linnanvoudin ollessa läsnä kämnerien katsottiin toimineen herttuaa vastaan ja heidät pidätettiin.²⁴⁵ Herttuan kunnian loukkauksesta Kasper Ihlenfeltiä syytettiin ensimmäisen kerran elokuussa 1597. Kaarlen sihteeri esitti raastuvassa herttuan puolesta useita kohtia käsittävän syytekirjelmän. Vakavin syyte oli, että Ihlenfeltin väitettiin sanoneen: *"meillä on kuningas, eikä herttuan kanssa mitään tekemistä"*. Tähän liittyen esitettiin hänen lisäksi uhanneen Kaarlen puolelle asettuneille käyvän huonosti kuninkaan palatessa maahan.²⁴⁶ Ihlenfelt puolustautui, mutta syytökset tulivat oikeudessa esiin kerran toisensa jälkeen ja Kaarlen miehet todistivat häntä vastaan yhä uudestaan. Kerran jopa mainittiin suoraan todistajien olevan herttuan kanssa muualla. Raatia pyydettiin saattamaan juttu loppuun, mutta ilmeisesti Ihlenfeltiä vastaan ei ollut riittäviä todisteita, sillä herttuan puolesta ehdotettiin valalla vapautumista. Ihlenfelt ei kuitenkaan vieläkään myöntänyt tarkoittaneensa puheillaan herttuaa, tai todistajien riittävän siihen, että hänen täytyisi vapautua valalla. Kun Ihlenfelt lopulta taipui sen verran, että pyysi käskynhaltijan ja raadin puhuvan puolestaan Kaarlen epäsuosiosta vapautumiseksi, vaati herttua yhä puhdistautumista syytöksistä valalla, mutta seurauksista ei ole mainintaa ja jutun käsittely päättyi. Kaarle-herttua erotti hänet virasta seuraavana vuonna.²⁴⁷

Vaikka porvaristo suhtautui hyvin vastahakoisesti uusiin rasituksiin ja jatkuvaan kuninkaallisten määräysten tulvaan, oli raati jo vuonna 1602 niin täydellisesti Kaarlen vallassa, että yhtään sivuääntä ei kuulunut raadin tuomitessa porvariston vastustuksen.

²⁴⁴Tytärtä syytettiin huoruudesta nimenomaan vuonna 1597 valituskirjelmän laatineen Mats Skulten kanssa. - ST 1599 (9.5, 9.6, 3.7), s. 275, 292-293, 312-313; Matrikel 1915-1918, s. 156-157.

²⁴⁵ST 1595 (22.3), s. 296-297.

²⁴⁶"*Wy hafue konungenn för osz, wij hafue intet göra medh furstenn.*", "*Wil Gudh konungenn kommer i landet thå skall eenn part få, eet tusendh N*". - ST 1597 (15.8), s. 153; vrt. Lindström 1988a, s. 100-101.

²⁴⁷ST 1597 (15.8, 6.10, 8.10, 7.12, 12.12), s. 152-154, 176, 208, 208-210; Matrikel 1915-1918, s. 158; Ericson 1988, s. 114; ks. myös ST 1597 (8.2, 12.12), s. 103-104, 210-211.

Yleisessä raastuvankokouksessa porvaristo saatiin taivuteltua myötämieliseksi valtionhoitajan ja pormestarien sekä raatimiesten tavoitteiden taakse.²⁴⁸

5.2. Raadin työn muuttuminen hallintovaltaisemmaksi

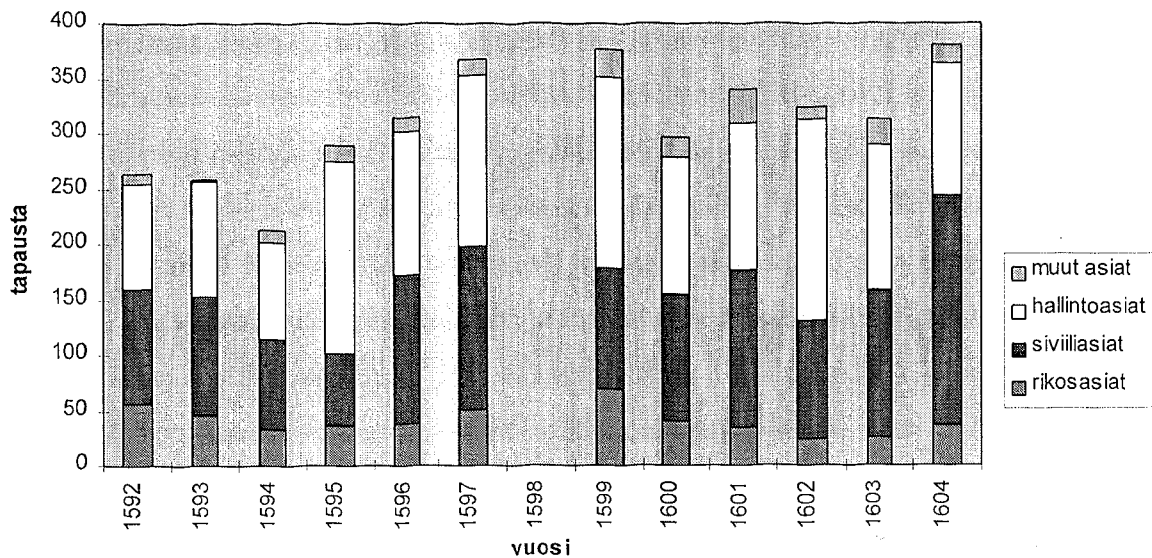
Vuosina 1592-1604 Tukholman pormestarien ja raadin työmäärä kasvoi vakiintuen vuoden 1595 jälkeen noin 300-350 juttuun vuodessa. Vuodet 1597-1598 olivat ajanjakson huippuvuodet. Kokousten määrä vuosina 1592-1604 on suurinpiirtein sama kuin 1580-luvulla eli yleensä noin 55-70 vaihdellen vuosittain osin melko runsaastikin. Poikkeuksina erottuvat vuodet 1594 ja 1595, jolloin raati kokoontui vain 48 ja 45 kertaa.²⁴⁹ Jos verrataan tällä ajanjaksolla Tukholman tilannetta Strängnäsiin, voidaan todeta sama kuin Enköpingsin osalta, eli Strängnäsissä juttuja käsiteltiin oikeudessa vuosittain yleensä noin 30. Suurimman poikkeuksen muodostaa vuosi 1597, jolloin tapauksia oli lähes 60. Strängnäsin kohdalla on merkittävää, että hallintojutut muodostivat yleensä ylivoimaisesti suurimman ryhmän käsitellyistä asioista. Pienen kaupungin ollessa kyseessä tämä oli poikkeavaa.²⁵⁰

²⁴⁸Kyse oli sotilaiden ylläpidosta. - ST 1602 (14.4, 15.4), s. 214-217. Kun ovet oli suljettu porvaristolta, keskustelivat raadin jäsenet keskenään pitäen porvariston vastustusta kysymyksessä huonona ratkaisuna. "*...tychte illa wara, att menigheten skulle så genuördeligenn hafue suaratt till wår n: furstes bref och sadhe the sigh gerne wele wara h: f: n: de hörige och lydige, och efterkomma h: f: n: dz wilie och befalningh...*". - ST 1602 (14.4), s. 215. Vuonna 1598 kruunulta tuli määräys, että kaupungin edustajia haukkuneet tuli tuomita rangaistukseen. - PRFSS IV (5.1.1598), s. 195-198; URSH (5.1.1598), s. 135-137; Andersson 1996, s. 284. Tavoite oli ilmeisesti vahvistaa raadin auktoriteettia suhtautumalla tiukemmin tämänkaltaisiin tapauksiin, mutta määräyksellä ei ainakaan tuomiokirjojen valossa ollut vaikutusta, vaan raati jatkoi vanhalla linjallaan kyseisissä kunnianloukkausjutuissa.

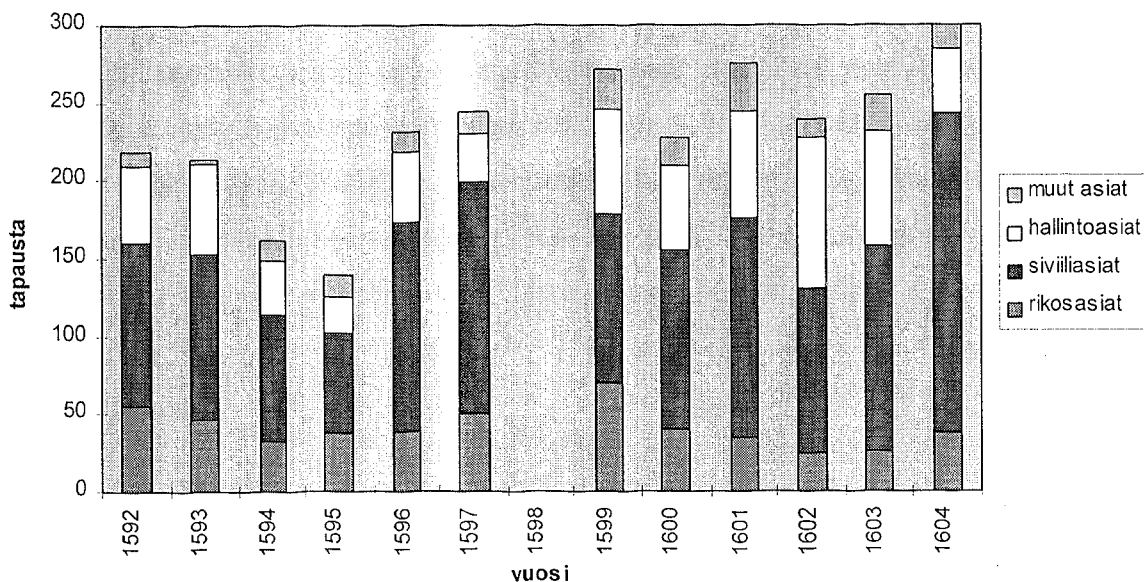
²⁴⁹Liitetaulukot.

²⁵⁰Yliassistentti Petri Karosen hallussa oleva painamaton aineisto.

Kuvio 3. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1592 - 1604. Lähteet: ST 1592-1604.

Kuvio 4. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1592 - 1604 ilman lainhuutoja ja porvarisvaloja. Lähteet: ST 1592 - 1604.

Rikos-, siviili- ja hallintojuttujen suhteellisissa osuuksissa tai luonteessa ei vuosina 1592-1604 tapahdu mitään suuria muutoksia verrattuna edelliseen ajanjaksoon. Rikossasioissa suunta on lähinnä laskeva²⁵¹ ja 1600-luvun alussa, erityisesti 1602-1603, rikossyytteiden

²⁵¹Lindströmin laskemassa rikollisuudessa ei tapahdu huomattavia muutoksia. - Lindström 1988b, s. 84-87.

määrät ovatkin lähes koko periodin 1580-1604 alhaisimmat. Ainoana poikkeuksena voidaan pitää vuotta 1604. Siviili- ja hallintoasioiden prosenttiosuuksissa kaikista jutuista ei tapahdu suuria muutoksia, mutta vuosisadanvaihdetta kohti hallintojutuista tuli suurin ryhmä raastuvassa käsitellyistä asioista, ainoastaan vuosina 1601 ja 1604 oli siviilijuttuja enemmän. Jos ei kuitenkaan porvarisvaloja eikä lainhuutoja oteta huomioon on siviilijuttujen osuus vielä selvästi hallintojuttuja suurempi. Tästä huolimatta vuosina 1592-1604 merkittävin muutos tapahtui hallintojutuissa, joiden määrän lisääntyminen varsinkin edelliseen periodiin verrattuna on valtava. Juttumäärä yli kaksinkertaistui kasvaen entisestään vuosisadanvaihteessa.²⁵² Miksi näin tapahtui? Aikaisempaa tarkemmalla pöytäkirjanpidolla voidaan kenties selittää osa lisäyksestä juuri hallintojutuissa ja kasvavassa kaupungissa erilaisten verotus- ja hallintotehtävien lisääntyminen oli luonnollista. Eniten hallinnollisten asioiden kasvuun vaikutti kuitenkin Kaarle, sekä herttuana että valtionhoitajana. Vaikka Kaarle ei suoranaisesti antanut hallintoon liittyviä määräyksiä tai ohjeita, häneltä sateli käskyjä etenkin mitä erilaisemmista talousjutuista ja sotilaidenpidosta. Toisaalta hänen ei edes ollut välttämätöntä varsinaisesti puuttua hallinnon työhön, sillä hänellä oli raadissa miehet, jotka hoitivat asiat varmasti kruunun haluamalla tavalla.²⁵³

Koska juttujen määrät kasvoivat, mutta istuntopäiviä ei lisätty kasvoi raadissa kokoontumista kohden käsiteltyjen asioiden määrä huomattavasti. Vuonna 1592 oli tapauksia kokousta kohti vain 3.7, kun vastaava luku jo 1600-luvun ensimmäisinä vuosina oli noin 6. Porvarisvaloista ja lainhuudoista puhdistetuissakin luvuissa päästään yli neljään juttuun istuntoa kohden. Näin suuri kasvu merkitsi raatimiesten työn muuttumista entistä enemmän aikaa vaativaksi ja toi mukanaan pyrkimykset raadin työmäärän vähentämiseen²⁵⁴. Yhä useammin pyrittiin pääsemään eroon asioiden selvittelystä alusta loppuun saakka pormestarien ja raadin edessä ja entistä suurempi osa jutuista määrättiin selviteltäväksi raadin ulkopuolella. Tämä toteutettiin

²⁵²Liitetaulukot.

²⁵³Vuonna 1608 pyrittiin tehostamaan rahan keruuta sekä kaupungin muurien ulkopuolelta että kaupungista ja valvomaan sen käyttöä. Tähän liittyen järjestettiin kämmerinkamarille mies, jonka tuli olla jatkuvasti paikalla alioikeudessa pitämässä rekisteriä kaikista asioista, jotka siellä otettiin esille, sekä tuomioista ja rangaistuksista. Luettelot ja puolet sakkorahoista oli toimitettava viikoittain linnaan. Tätä selitettiin sillä, että näin voidaan kaikki raatihuoneella ja alioikeudessa tapahtunut selvittää pormestarien kanssa. - PRFSS IV (2.5.1608), s. 498-501; ST 1608 (18.6), s. 4. Määräyksen soveltamisesta tai merkityksestä ei ole tietoa. Toimiessaankin se olisi todennäköisesti merkinnyt vain kruunun sakkorahojen kannon tehostumista.

²⁵⁴Kannunvalaja Henrik Jönssonin ero raadista vuonna 1601 ajoittuu juuri tähän ajanjaksoon. - ST 1601 (17.8), s. 88. Vastaavia tapauksia ei tuomiokirjasta löydy, joten voidaan olettaa, että nimenomaan rekrytoimalla raatimiehet vauraista kauppiaista saatiin miehet pysymään viroissaan myös silloin kun työmäärä kasvoi huomattavasti. Edes valituksia ei ole ainakaan kirjattu.

määrämällä juttuihin selvittelymiehet. Näiden raadin jäsenten työ tapahtui raastuvan seinien ulkopuolella eikä se näy missään lähteissä, elleivät kiistan osapuolet tulleet myöhemmin raadin kokoukseen ilmoittamaan sovinnosta. Töiden delegoinnilla saatettiinkin säästää huomattavasti ainakin joidenkin raatimiesten aikaa, kun pitkät ja polveilevat kiistat hoidettiin pääasiassa raadin istuntojen ulkopuolella. Myös kämnerille annettiin selvitettäväksi perinteisesti raadin edessä hoidettuja juttuja, kuten testamentteja.²⁵⁵ Töiden jakaminen raadin jäsenille suoritettavaksi varsinaisten istuntojen ulkopuolella osoittautui varmasti paitsi raadin aikaa säästäväksi, myös juttujen osapuolten kannalta paremmaksi ratkaisuksi. Selvittelymiehillä oli mahdollisuus perehtyä juttuun paremmin ja kuulla kaikkia osapuolia silloin kun näille sopi. Selvittelymieskäytäntö vakiintui lähinnä erilaisten talouskiistojen hoidossa.

Raati sai aikaisempina vuosina usein käsiinsä kirjallisessa muodossa erilaisia todistuksia, sopimuksia ja kirjeitä, mutta vuonna 1592 pyydettiin ensimmäistä kertaa oikeuteen tuotuja syytöksiä kirjallisina, koska syytetty ei päässyt raastupaan. Sama toistui esimerkiksi vuonna 1599, "*jnnlade någre puckter i rätten*", "*inlade i rätten en skriff*"²⁵⁶. Tätä käytäntöä pyrittiin varmasti suosimaan, sillä se olisi helpottanut raadin työtä ja selventänyt usein hyvin monimutkaisten juttujen käsittelyä, kun syytökset ja vastaukset näihin olisi saatu kirjallisina.²⁵⁷ Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tämä jäi poikkeukseksi ja oikeudenkäynnit säilyivät koko tutkimusajanjakson suullisina, lukuunottamatta todistusaineistoa. Kantajat ja vastaajat tai heidän edustajansa tulivat yhä raadin eteen selvittämään asiansa ilman kirjelmää oikeudelle.

²⁵⁵Ks. esim. ST 1592 (26.4, 12.6, 7.11, 9.12), s. 33, 60, 96, 99; ST 1596 (21.6), s. 50; ST 1597 (20.6), s. 136; ST 1601 (24.1, 24.10), s. 2, 135-136; vrt. Ericson 1988, s. 251. - Ericsonin mukaan kämnerinoikeus käsitteli "pienempiä asioita", kuten naapurikiistoja ja näpistyksiä. Kuitenkin esimerkiksi vuonna 1583 käsiteltiin vuoroin kämnerinoikeudessa ja vuoroin raastuvanoikeudessa noituusjuttua. - ST 1583 (harjoitelma 5.8), s. 392; vrt. Karonen 1994a, s. 53. Vrt. juttujen määrää kokousta kohti Vadstenaan, josta ei voida vuosina 1577-1610 erottaa tällä mittarilla tarkasteltuna kasvavaa tendenssiä raastuvanoikeuden työmäärässä. Tapausten määrä kokousta kohti vaihteli huomattavasti: kahdesta yli seitsemään. - Yliassistentti Petri Karosen hallussa oleva painamaton aineisto.

²⁵⁶ST 1599 (9.6), s. 293, 295.

²⁵⁷Raati saattoi jopa pyytää valituksia kirjallisesti, mutta tätä tapahtui harvoin. - ST 1592 (10.6), s. 56. Ks. myös Letto-Vanamo Pia, *Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenettelyyn*. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla. Teoksessa *Oikeutta ja historiaa*. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Juva 1987, s. 126-137; Letto-Vanamo Pia, *Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys*. Oikeushistoriallinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja. N:o 181. Vammala 1989, s. 223-225.

6. LÄHDEHARHA VAI TODELLINEN LAMAANTUMINEN ? - RAADIN TYÖMÄÄRÄN VÄHENEMINEN 1605-1615

Tukholman raastuvanoikeuden työstä tuomiokirjojen avulla saatava kuva muuttuu huomattavasti vuonna 1605, vain vuotta myöhemmin kuin valtionhoitajana toiminut Kaarle kruunattiin kuninkaaksi. Tähän kysymykseen ja sen taustoihin ei aikaisempi tutkimus ole kiinnittänyt huomiota. Näin jälkikäteen on mahdotonta esittää tyhjentävää selitystä tuomiokirjoihin vietyjen juttujen määrissä tapahtuneesta vähentymisestä, mutta useita mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä voidaan esittää. Olennainen ongelma on, johtuiko väheneminen todellisesta muutoksesta kaupungin hallinto- ja tuomiovallan piiriin kuuluvissa asioissa vai onko kyseessä pelkästään lähteistä johtuva harha. Todennäköisesti nämä kaksi asiaa kietoutuivat yhteen: kontrolli oli heikkoa, mikä johti koko kaupunginhallinnon aktiivisuuden heikkenemiseen ainakin jossain määrin. Kyseessä oli ekspansiivinen kaupunki ja kaikki viittaa siihen, että todellisuudessa raastuvanoikeuden vallan piiriin kuuluvien juttujen määrä tuskin laski, todennäköisempää on, että kasvu jatkui tuomiokirjojen antamasta kuvasta huolimatta.

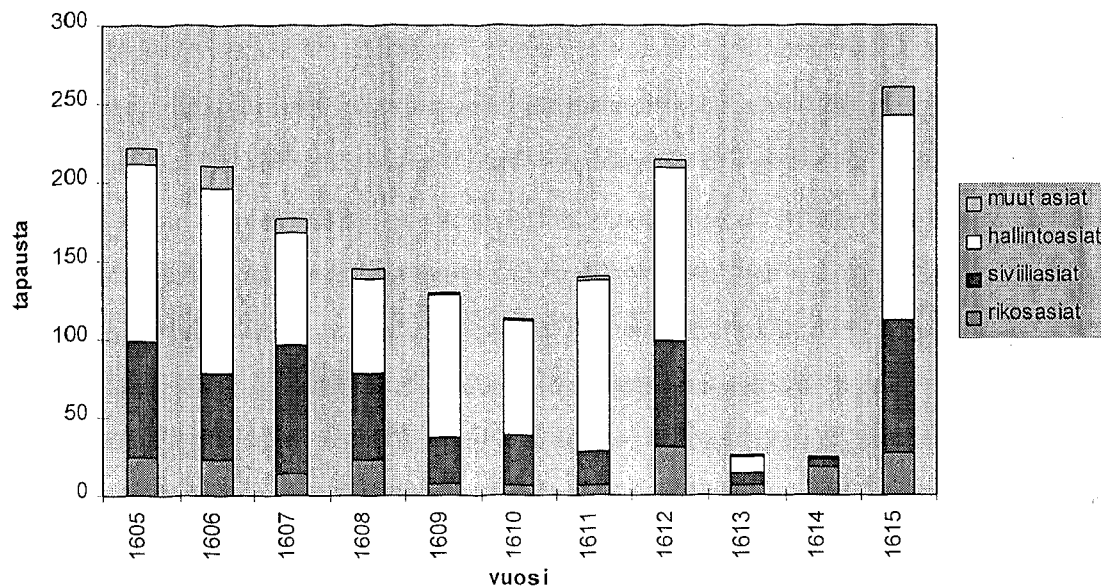
Työmäärän vähenemiseen vaikutti ulkoisena tekijänä Norre Förstadenin erottaminen Tukholmasta vuonna 1602. Norrmalm oli itsenäinen kaupunki aina vuoteen 1635, jolloin se liitettiin takaisin pääkaupunkiin.²⁵⁸ Tämän ajanjakson osalta on Norrmalmin raastuvanoikeuden työmäärästä tai yleensäkin työskentelystä lähes mahdotonta sanoa mitään, sillä ensimmäiset säilyneet tuomiokirjat ovat vasta vuosilta 1614 ja 1615²⁵⁹. On kuitenkin selvä, että aiemmin Tukholmassa käsitellyt Norrmalmilla tapahtuneet tai sen asukkaiden keskeiset asiat siirtyivät Tukholmasta erottamisen myötä Norrmalmin raatiin ja vähensivät näin työn määrää Suurtorin laidalla Tukholmassa. Käytännössä erottaminen ei varmasti tapahtunut yhtä sujuvasti kuin paperilla ja on todennäköistä, että kaupungin hallintoon ja oikeudenhoitoon liittyvät asiat siirtyivät Norrmalmille vasta jonkinlaisen siirtymäajan jälkeen, sillä tarvittava organisaatio oli ensin rakennettava. Tämä saattoi olla

²⁵⁸PRFSS IV (26.11.1602), s. 302-303; URSH (26.11.1602), s. 139-140; Östman 1915, s. 25, 29-30. Riippuvaisuus sekä Tukholmasta että linnasta oli aiheuttanut sen, että Norre Förstadenin asukkailta oli usein myös vaadittu kestinpitoa ja muita rasituksia molemmilta tahoilta. Tämä johti valituksiin ja Kaarlen päätökseen siirtää Norrmalm itsenäisenä kaupunkina vain linnan alaisuuteen. Kaupunki sai erillisen oikeuslaitoksen, mutta verot oli yhä maksettava Tukholmaan. - Östman 1915, s. 29-30; Ericson 1988, s. 47.

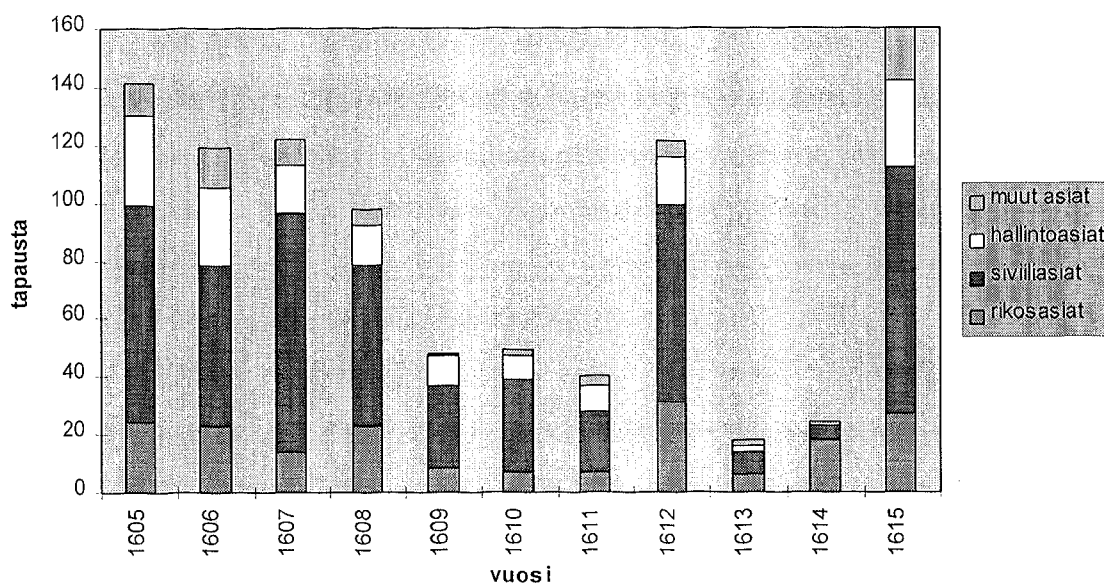
²⁵⁹ST 1614-1615, s. 183-222.

eräs tärkeimmistä syistä raadin työmäärän vähenemisen taustalla juuri vuodesta 1605 alkaen.

Kuvio 5. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1605 - 15. Lähteet: ST 1605 - 15.

Kuvio 6. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1605 - 15 ilman lainhuutoja ja porvarisvaloja. Lähteet: ST 1605 - 15.

Juttujen kokonaismäärä putosi 380 käsitellystä tapauksesta vuonna 1604 seuraavana vuonna lähes puoleen. Lasku ei välttämättä olisi niin huomattava, ellei otettaisi huomioon tutki-

musajanjakson alusta saakka jatkunutta tasaista kasvua Tukholman raastuvanoikeuden työmäärässä ja toisaalta aina vuoden 1610 reiluun sataan juttuun saakka kestänyttä säännöllistä laskua. Vuosien 1611-1612 osalta tilanne oli jo hiukan 'normaalimpi', mutta kahtena seuraavana vuonna kirjattiin vain muutama kymmenen tapausta. Juttujen määrä palautui vuoden 1604 tasolle vasta vuonna 1616, kymmenen vuotta myöhemmin.²⁶⁰

Laskettaessa juttujen määrä kokousta kohti ei lasku ole yhtä suuri. Kokousten määrä siis laski lähes samaa tahtia kuin raastuvanoikeudessa käsiteltyjen asioiden määrä, vuonna 1605 kokousten määrä romahti lähes puoleen verrattuna edelliseen vuoteen ja laski tasaisesti, ei tosin yhtä jyrkästi, myös tämän jälkeen. Siviili- ja muiden juttujen osuus pysyi lähes ennallaan vaihdellen hiukan vuodesta toiseen. Sen sijaan rikosjuttujen osuus laski, tosin vain koko tutkimusjaksolla nähtävissä olevan laskevan trendin mukaan²⁶¹. Huomattavaa oli vuoden 1614 rikosjuttujen osuus: kolme neljäsosaa raadissa käsitellyistä jutuista oli rikoksia, kun taas hallintojutut puuttuivat täysin. Kaikkiaan vuosille 1605-1615 leimaa antava piirre oli juuri hallintojuttujen osuuden voimakas kasvu.

Rikosten absoluuttisen määrän kasvu oli taittunut jo vuosisadan vaihteessa ja lasku jatkui aina vuoteen 1614 saakka. Siviilijuttujen määrän kasvu puolestaan kääntyi huomattavaan laskuun juuri vuonna 1605 jatkuen vasta vuodesta 1615 lähtien. Hallintoasioiden määrässä sen sijaan tapahtui vain pieni notkahdus vuodesta 1603 lähtien ja uuteen nousuun päästiin jo vuonna 1611, lukuunottamatta poikkeuksellisia vuosia 1613-1614.

Poistettaessa raastuvassa käsitellyistä jutuista lainhuudot ja porvarisvalat, on kuva raadin työn lamaantumisesta hiukan toinen. Siviilijuttujen osuus vaihteli jonkin verran vuosittain pysytellen kuitenkin lähes ennallaan, kun taas hallintojuttujen osuus hiukan väheni verrattaessa 1600-luvun alun tilanteeseen. Sen sijaan rikosjuttujen osuus näistä 'puhdistetuista' luvuista oli kasvava aina vuoteen 1615 saakka.

Kun porvarisvalat ja lainhuudot jätetään huomiotta, kasvaa rikosjuttujen osuus, mikä saattaa-kin kertoa paljon syistä, jotka saivat raadin työmäärän näyttämään lähes jatkuvasti vähenevältä vuosina 1605-1615. Lainhuudot ja porvarisvalat, sekä esimerkiksi talouskiistojen

²⁶⁰Vuonna 1614 tuomiokirja alkaa vasta 4.4 ja seuraavana vuonna 8.5, mikä luonnollisesti vaikuttaa juttujen määrään.

²⁶¹Sakkoluetteiloissa ei tällaista selvästi erottuvaa rikosjuttujen vähenemistä tapahdu ainakaan tämän työn ajanjaksolla. Sen sijaan vuosittaiset vaihtelut ovat suuria. - Lindström 1988b, s. 86-87.

ratkaisut²⁶² oli tärkeää merkitä tuomiokirjaan muistiin tulevien ongelmien varalle, mutta voitaisiin esittää, että rikosjuttujen merkitsemiseen ei useinkaan ollut tällaista motiivia. Laki määräsi rikoksista tietyn tuomion ja sen täytäntöönpanon jälkeen juttu oli yleensä loppuun käsitelty. Tarkasteltaessa 1500-luvun lopun tuomiokirjoja ja niiden toimitusperiaatteita näin voidaankin perustellusti sanoa, mutta 1600-luvulle tultaessa käytäntö oli ilmeisesti muuttunut ja rikosjuttujen tunnollinen kirjaaminen tuomiokirjaan nähtiin kaikkien osapuolten edun mukaisena. Toisaalta rikosjutut nähtiin varmasti jo yhteisön turvallisuuden ja oikeusjärjestelmän uskottavuuden kannalta tärkeinä merkitä muistiin, ja tiettyssä mielessä myös tärkeämpinä kuin erilaiset porvariston kiistat tai kruunulta satelevat määräykset. Jos oletetaan, että työmäärän lasku johtui pääasiassa kirjurin aikaisempaa poikkeavista perusteista pöytäkirjanpitoon tai suoranaisestä laiskuudesta merkitä tuomiokirjaan vähemmän tärkeiksi katsomiaan juttuja, tämä selittäisi juttujen suhteissa tapahtuneet muutokset. Porvarisvalojen määrä vaihteli vuosittain melko runsaastikin, kuten koko aikaisemmalla tutkimusjaksolla, kun taas lainhuutojen osuus jatkuvasti vähenevistä hallintoasioista kasvoi absoluuttisen määrän säilyessä samanlaisena koko ajanjakson. Näiden lisäksi tuomiokirjaan merkittiin muita asioita tunnollisemmin muistiin rikosasioita, vaikka niiden määrä absoluuttisesti väheni.

Rikosjuttujen ollessa kyseessä on liian yksinkertaistettua sanoa, että tuomio tuli tiukasti lain kirjaimen mukaan. Etenkin varkaustapauksissa oli yleistä, että syylliselle annettiin 'uhkatuomio'²⁶³: vaikka raadilla olisi ollut mahdollisuus antaa kuolemantuomio, syyllinen - karkotettiin kaupungista ja ilmoitettiin, että paluuta seuraisi lain mukaisen tuomion täytäntöönpano²⁶⁴. Tämän kaltaisen tuomion merkitseminen tuomiokirjaan oli tärkeää, jotta

²⁶²Karl Månsson Bure merkitsi yleensä hyvin tunnollisesti muistiin tehdyt kiinteistökaupat, mutta muiden asioiden osuus viittaa mahdollisiin laiminlyönteihin esimerkiksi juuri talouskiistojen kirjaamisessa. - ST 1608-1615.

²⁶³Arne Jarrick ja Johan Söderberg esittävät, että oikeuskäytäntö lieveni varkauksien suhteen jo 1600-luvulla. He näkivät tämän taustalla ihmisen elämän arvon kasvamisen. - Jarrick Arne - Söderberg Johan, Inledning. Teoksessa Jarrick - Söderberg (red.) 1994, s. 14. Käytännössä pyrittiin myös muulloin kuin kuolemanrangaistusten ollessa kyseessä antamaan lievempi tuomio, jos sopivat perusteet oli olemassa. Lieventäviä asianhaaroja olivat esimerkiksi ensikertalaisuus, nuoruus ja sakkojen kohdalla vähävaraisuus. Vrt. Arbman - Norborg 1963, s. 375-377.

²⁶⁴Erään varkauteen syyllistyneen naisen tapaus on hyvä esimerkki. "*Blef afsagt, at ehndogh man hadhe wäl skääl och rätt att denne tiufkännan Charin måtte blifwa straffat till lifwet..., män på det hon sigh bätra kunde, blef hon denne resan förskonat till lifwedt, doch dömpdes hon stå för stupone at slita rijs, och sedann bådhe hon och den andre råfferskann... förwises stadhenn medh mäster mannen. Komme the åftare innan stadhen eller stadzens råmärke miste hufwdet efter som lagh säger.*" - ST 1608 (9.4), s. 307-308; ks. myös esim. ST 1605 (3.3, 7.10), s. 9, 68; ST 1625 (28.11), s. 430-431. Myös talousrikoksessa annettiin 40 markan sakot anteeksi, koska kyseessä oli ensimmäinen rikkomus. - ST 1608 (19.3), s. 300. Eräs 'vanha varas' puolestaan sai valita

myöhemmin mahdollisten rikoksen uusimisten ollessa kyseessä saatettiin turvata kirjallisiin lähteisiin. Sen sijaan Karl Månsson Buren tultua kaupunginkirjuriksi vuonna 1608 tällaiset tuomiot katoavat kokonaan ja kaikki varkauksista annetut tuomiot on merkitty tuomitun tiukasti lain kirjaimen mukaan²⁶⁵. Kun taas jo seuraavana vuonna annettiin armon käydä oikeudesta²⁶⁶, voidaan esittää olettamus, että jutut, jotka päättyivät lakia lievempään tuomioon, esimerkiksi karkotukseen kaupungista, eivät ole Buren aikana koskaan päätyneet tuomiokirjan sivuille. On hyvin epätodennäköistä, että raadin linja olisi muuttunut lähes täysin juuri kirjurin vaihtuessa ja palannut entiselleen jälleen uuden kaupunginkirjurin myötä. Myös varkauksien määrän huomattava lasku tukee tätä olettamusta.

Tarkasteltaessa sakkoluetteloihin rekisteröityjä maksettuja sakkoja vuosina 1606-1611, voidaan rikosten määrässä havaita vähäistä laskua, mutta jo huomattavat vuosittaiset vaihtelut voivat selittää tämän²⁶⁷. Näin sakkoluettelot tukevat väitettä, että rikosjuttujen merkitseminen tuomiokirjaan oli puutteellista. Samalla sakotusten runsas määrä viittaisi siihen, että tuomioista suuri osa oli varmasti annettu kämnerintuvalla.

Yksi selittävä tekijä raadin työmäärän laskulle oli siis todennäköisesti kirjurin toiminta. Tätä väittämää tukevat tuomiokirjojen maininnat. Esimerkiksi vuodelta 1612 löytyy maininta raadin kokoontumisesta, mutta mitään varsinaisia pöytäkirjamainintoja ei ole tehty, lukuunottamatta yhtä marginaaliotsikkoa perinnönjakokirjeestä²⁶⁸. Normaali käytäntö olisi ollut kirjata asiakirja kokonaisuudessaan tuomiokirjaan. Samana vuonna aloitettiin ensimmäistä kertaa juttu tavallisen *Samma dagh* tai *Kom för rätten* ilmaisun sijaan "*Jbland*

kuolemantuomion ja Upsalan pyövelintoimen välillä. - ST 1608 (9.4), s. 312; vrt. Herdin K. W., Uppsala på 1600-talet. Bidrag till stadens historia. Rättsväsendet I. Stadsstyrelsens organisation och rättsskipning. Uppsala 1926, s. 43; Arbman - Norborg 1963, s. 372; Svalenius 1956, s. 131. - Pyöveleiksi asetettiin usein rikollisia, jotka näin sovittivat tekonsa.

²⁶⁵Ks. esim. ST 1608 (27.8, 5.11), s. 12, 21; ST 1609 (16.10), s. 61; ST 1610 (10.2), s. 70; ST 1612 (6.6), s. 175. "... effter gärningen ähr vpperbar, och tiufuadhen i handom tagen, därföre ähr han och dömd worden, effter thet - I. cap: vthi tiufwe balcken... förmäles till galgha och gren." - ST 1613 (17.2), s. 237.

²⁶⁶"Hwadh dän engelskmannen, Melis Keet belanger, så alldenstundh, man ähn här till icke hafuer befunnit honom medh mere tiuferij, ähn de lijnklädher han war medh att stiela, hwarföre medhan han på thett han ännu må göra bott och betring, skall han sättas i jern och arbeta widh slottet, till dess man kan förnimma, att han sigh bettra will." - ST 1615 (12.6), s. 83-84. Toinen mukana olleista varkaista tuomittiin kuolemaan, 'etenkin', kun hänet oli aikaisemmin armahdettu, mutta parannusta ei ollut tapahtunut.

²⁶⁷Lindström 1988b, s. 86-87.

²⁶⁸ST 1612 (29.8), s. 199.

*andre ärender, som då för rette blefwe optagne tracterede och förhörde, då blef...*²⁶⁹, mikä viittaisi siihen, että kaikkia juttuja ei välttämättä kirjattu tuomiokirjaan. Yhdessä tapauksessa tämä on ilmeistä, sillä päivämäärän alle on merkitty vain yksi juttu, joka on kuitenkin varustettu samalla kommentilla²⁷⁰. Lisäksi suurin osa kyseisissä raadin istunnoissa muistiin merkityistä jutuista oli rikoksia, tai muuten ilmeisesti 'tärkeämmiksi' katsottuja juttuja²⁷¹. Näiden juttujen ohella oli kirjattu vain kaksi lainhuudatusta.²⁷² Kaupunginkirjuri siis todennäköisesti merkitsi muistiin vain mielestään merkitsemisen arvoiset asiat ja ohitti velvollisuutensa pitää käsitellyt asiat kattavaa pöytäkirjaa raastuvanoikeuden istunnoista mainitsemalla, että muitakin juttuja käsiteltiin.

Vuosina 1605-1608 toimi kaupunginkirjurina Kaarlen luottomies Olof Pedersson Humbla. Hän oli toiminut ensin kirjurina herttuan kansliassa, mutta vallan vaihtuessa vuonna 1599 Kaarle tarvitsi luotettavaa miestä kirjuriksi Tukholmaan. Olof Pedersson Humbla aloitti toimessaan jo samana vuonna ja siirtyi pormestariksi yhdeksän vuotta myöhemmin, toukokuussa 1608.²⁷³ Tuntuu kovin epätodennäköiseltä ajatella, että Humblan pöytäkirjanpito olisi muuttunut yhtäkkiä niin täydellisesti kuin minkä kuvan tuomiokirjoista saa, joten erityisesti vuosien 1605-1608 työmäärän vähenemiselle on varmasti löydettävissä myös muita syitä.

Seuraava kaupunginkirjuri oli Karl Månsson Bure, jota ainakin vuoden 1606 talonmyynnin yhteydessä kutsuttiin tuomiokirjassa kuninkaan uskotuksi palvelijaksi ja kuninkaallisen kanslian virkamieheksi (*cantzlijförwannt*). Vuonna 1608 Bure kuului lähetystöön, jonka Kaarle IX lähetti Hollantiin ja samana vuonna hänestä tuli Tukholman kaupunginkirjuri, mutta jo keväällä 1615 Bure erotettiin toimestaan huolimattomuuden ja töistään piittaamattomuuden vuoksi.²⁷⁴ Karl Månsson Buren laiminlyönnit virassaan vaikuttivat varmasti

²⁶⁹Ks. esim ST 1612 (7.11), s. 211; ST 1613 (17.2, 1.3), s. 231, 240; ST 1614 (6.4, 28.5, 1.6), s. 15, 25-26.

²⁷⁰ST 1614 (1.6), s. 25-26.

²⁷¹7.11.1612 on kirjattu Hälsinglandin lainlukijan oikeuteen tuoma velkajuttu. - ST 1612 (7.11), s. 216; 1.3.1613 on puolestaan kirjattu talokauppa, jossa kaupunginkirjuri Karl Månsson Bure itse toimi valtuutettuna. - ST 1613 (1.3), s. 239. Muut asiat ovat kahta lainhuudatusta lukuunottamatta kaikki rikosjuttuja ja suurimmaksi osaksi kyse on vakavista rikoksista.

²⁷²ST 1613 (1.3), s. 239.

²⁷³Matrikel 1915-1918, s. 27-29, 292; vrt. Karonen 1994b, s. 816; ks. myös Östman 1915, s. 23.

²⁷⁴ST 1606 (8.12), s. 191; ST 1608 (2.1), s. 290. - Todellisuudessa kaupunginkirjuri ja kaksi uutta

osaltaan juttumäärien vähenemiseen, mutta todennäköisesti hän hoiti toimeaan kuitenkin vuoteen 1612 saakka jokseenkin hyväksytyllä ja hyväksi koetulla tavalla. Vuosien 1613-1614 laiminlyönnit sen sijaan johtivat erottamiseen.

Buren erottaminen johtui oikeusjärjestelmässä tapahtuneesta kehityksestä. Svean hovioikeuden perustamisen myötä myös kaupunginkirjurien asema muuttui huomattavasti: tarvittiin kolmas tuomiokirjakopio, joten sekä työtä että vastuuta oli aikaisempaa enemmän²⁷⁵. Tämä näkyi sihteerin palkkapussissa, sillä syksyllä vuonna 1615 määrättiin kaupunginkirjurin palkaksi 120 talaria vuodessa. Tätä perusteltiin nimenomaan juttumäärän kasvulla. Samalla luvattiin pyytää kuninkaalta ja valtaneuvostolta ylläpitoa kaupunginkirjurille, joka ei harjoittanut elinkeinoa, mutta teki paljon työtä kuninkaan ja kaupungin hyväksi.²⁷⁶ Samalla taloudellisin kannustimin motivoitiin kaupunginkirjuria entistä ahkerampaan työskentelyyn. Karl Månsson Bure oli aikaisemmin onnistunut säilyttämään virkansa, vaikka laiminlyöntejä oli tapahtunut, mutta kaupunginkirjurin työn muututtua entistä vaativammaksi hän joutui tekemään tilaa muille.

Tarkasteltaessa hallinnon sisältä mahdollisesti löytyviä syitä raadin työn ainakin näennäiseen lamaantumiseen täytyy ottaa huomioon muiden hallintoon ja oikeudenhoitoon osallistuneiden kaupungin virkamiesten toiminta. Kämnerinoikeuden työstä on säilynyt vain vähän lähteitä ja viittaukset tuomiokirjoissa ovat niukkoja²⁷⁷, alempien toimenhaltijoiden kohdalla tilanne on

pormestaria nimitettiin vasta 30.5.1608; ks. myös Matrikel 1915-1918, s. 292. Gösta Bucht korostaa kaupunginkirjureiden merkitystä ja väittää, että se, kuinka hallintoa hoidettiin, riippui pitkälti kirjurista. Hänen mukaansa kaupungin hallinnon huono tila johtui kirjurin laiminlyönneistä. - Bucht 1935, s. 275. Härnösandin kokoisessa kaupungissa kirjurin merkitys kenties korostui entisestään verrattuna suurempiin kaupunkiin, joissa myös muihin virkoihin löytyi ammattitaitoista ja koulutettua väkeä, mutta kirjurin syyttäminen koko hallinnon huonosta tilasta tuntuu liioitellulta. Jos kirjuri löi laimin toimiaan, voidaan siitä tuskin tehdä johtopäätöstä, että koko kaupunginhallinto oli epäkelvoinen.

²⁷⁵Lars Ericson toteaa, että 'vuonna 1615 mainitaan kaupunginkirjurilla olleen enemmän työtä, mikä vaikuttaa todennäköiseltä, vaikka on mahdoton todistaa määrällisesti'. - Ericson 1988, s. 234.

²⁷⁶ST 1615 (4.11), s. 154; vrt. ST 1604 (4.6), s. 230; ks. Karonen 1995a, s. 86-87. Viipurissa kaupunginkirjurille "luonnostaan" kuuluvia tehtäviä olivat kaupungin tuomiokirjan ja hovioikeuteen lähetettävän renovoidun tuomiokirjan puhtaaksikirjoittaminen. Kaikista muista tehtävistä piti saada korvaus erikseen. Tukholmasta ei tältä ajalta tunneta vastaavaa määräystä. - Karonen 1994b, s. 812, 819-820 (liite 3).

²⁷⁷On kyseenalaista, onko läheskään aina merkitty muistiin, jos juttu on tullut raastupaan kämnerinoikeudesta tai jos jatkokäsittely on tapahtunut alemmassa oikeusasteessa. Toisaalta taas tuomiokirjoista löytyy ainakin yksi maininta perintöjutusta, joka alkaa "*Samma dagh på kemmenärstugenn...*", vaikka raati istui samana päivänä nimenomaan raatihuoneella. - ST 1603 (10.9), s. 104-105. Tämä viittaisi siihen, että tulevaisuuden kannalta tärkeiksi nähdyt kämnerinoikeudessa käsitellyt jutut on mahdollisesti myös merkitty tuomiokirjaan, vaikka sitä ei ole erikseen tuotu ilmi. Seuraavalta vuodelta löytyy maininta, että kämnerintuvalla oli pyydetty velkajutun kirjaamista tuomiokirjaan, ja vaikka kyseisen raadin istunnon paikkaa ei ole mainittu, voidaan olettaa, että raati

vielä heikompi. Raadin työinnosta saadaan sen sijaan mahdollisesti viitteitä tuomiokirjojen merkintöjen perusteella. Raadissa tehtiin vuonna 1607 päätös, että niitä raatimiehiä, jotka eivät ole paikalla raastuvassa puoli yhdeksältä aamulla, sakotettaisiin joka kerta 3 markkaa, ja ne, jotka saapuivat paikalle vasta käskynhaltijan jälkeen joutuisivat palaamaan kotiin ja "...redhe till ett gästebudh för ståthållernne, borgmästere och rådh."²⁷⁸. Myös käskynhaltijat olivat päätöksen kannalla. Kontrollia pyrittiin tiukentamaan lisäksi vuonna 1615, koska osalla pormestareista ja raatimiehistä oli tapana olla poissa oikeudenkäynneistä ilman sairauden kaltaista 'laillista' syytä. Kaikkien kaupungissa olleiden raadin jäsenten nimet piti merkitä tuomiokirjaan, jotta myöhemmin saatettaisiin velvollisuutensa ilman kelvollista syytä laiminlyöneet tuomita sakkoihin.²⁷⁹ Tilanne ei kuitenkaan suuremmassa määrin parantunut, sillä jo seuraavana vuonna huomautettiin, että raatimiehet tulevat aina liian myöhään paikalle.²⁸⁰

Raadin työmoraali ei siis ilmeisesti ollut kovin korkea: pormestarit²⁸¹ ja raatimiehet, sekä kaupunginkirjurit laiminlöivät kaikki töitään ainakin jossain määrin. Tähän saattoi osaltaan vaikuttaa Kaarle-herttuan, myöhemmän Kaarle IX:n, vaikutuksen heikkeneminen kaupungin hallinnossa. Aina 1590-luvulta saakka Kaarle oli hallinnut kaupunkia lähes itsevaltiaan ottein ja 1600-luvun alussa raati ei uskaltanut tehdä pienintäkään hallinnollista tai taloudellista

kokoontui raatihuoneella ja pyyntö tuli kämnerinoikeuden istunnosta. - ST 1604 (10.1), s. 169; ks. myös ST 1617 (10.9), s. 294. Myös 1500-luvun lopun käytäntö vahvistaa tätä käsitystä.

²⁷⁸ST 1607 (23.11), s. 279. Täysin samansisältöinen määräys annettiin jo vuonna 1604: puoli yhdeksän jälkeen tulleet joutuivat maksamaan rikkeestään ja jotka saapuivat vasta, kun raati jo istui oikeutta, joutuivat saman päivänä kestitsemään käskynhaltijoita (*ståthållerne, befalningzmannen*) ja koko raatia. - ST 1604 (13.8), s. 281. Aikaisemmin asiaan oli puututtu esimerkiksi Sigismundin privilegiokirjeessä vuodelta 1594, jossa kiellettiin kämnerien tai raatimiesten poistuminen kaupungista ilman pormestarien lupaa. - URSH (13.7.1594), s. 128; Ericson 1988, s. 90; ks. tämän työn luku 2.2.

²⁷⁹ST 1615 (25.9), s. 132; vrt. MEKL, Raastuvankaari II. - Schlyter 1865, s. 247-250; Holmbäck - Wessén 1966, s. 170-171. Vrt. myös esim. Borås, jossa vasta vuonna 1678 päätettiin sakottamisesta, jos kokouksista oltiin poissa ilman ilmoitusta ja laillista syytä. - Forssell 1952, s. 245.

²⁸⁰ST 1616 (10.7), s. 97; ks. myös esim. ST 1619 (22.9, 9.10, 11.10), s. 124, 127, 129. Vasta tällöin merkittiin raatimiesten todella saaneen sakkoja.

²⁸¹Vuonna 1614 Kustaa II Aadolf kirjoitti Tukholmaan pormestareiden palkasta. Kirjeessään pormestareille kuningas korosti heidän rooliaan porvariston saamisessa hyväksymään samana vuonna annettu kauppajärjestys. Määräys oli tietenkin annettu kaupungin parhaaksi ja pormestarit olivat auttaneet porvaristoa ymmärtämään tämän. Kuningas sanoi kirjeessään, että sellainen uskollisuus palkitaan. Samana päivänä oli lähetetty myös kaupungille avoin kirje pormestarien palkasta. Tässä kirjeessä ei kuitenkaan viitattu sanallakaan kauppajärjestykseen, vaan korostettiin pormestarien työmäärän paljoutta verrattuna valtakunnan muihin kaupunkeihin. - URSH (20.5.1614), s. 161-162. Lupauksista huolimatta palkka säilyi samana. Sen sijaan vetoaminen pormestarien työmäärään ei todennäköisesti ollut perusteeton väite, vaan todistaa osaltaan siitä, että tuomiokirjojen merkintätapa aiheutti näennäisen lamaan tulojen hallinnossa.

päätöstä ilman Kaarlen hyväksyntää.²⁸² Sen sijaan kuninkaaksi tulon jälkeen Kaarlen mielenkiinto Tukholmaa kohtaan laski, minkä taustalla olivat valtakunnan sotatoimet Baltian suunnalla ja kuninkaan suora osallistuminen sotaan armeijan johdossa²⁸³. On mahdollista, että kun vuosia kaupunginhallinnossa jatkunut painostus ja käskyvalta päättyi, seurasi vastareaktio: kontrollin hellittäessä raadin usein lähes pakkokeinoin ylläpidetty työinto väheni ja kaupungin hallinto sekä oikeudenhoito pyrittiin hoitamaan mahdollisimman vähäisellä vaivannäöllä keskittyen enemmän omiin liiketoimiin. Vuoden 1611 hallitsijanvaihdoksen jälkeen kruunun suhtautuminen Tukholmaan muuttui huomattavasti: Kaarle IX:n aikana valvonnan taustalla olleet epäluuloisuus ja vihamielisyys katosivat ja kruunun kontrollirytykset vaimenivat²⁸⁴.

Vaikka kämnerinoikeuden työstä ei tältä ajalta ole säilynyt minkäänlaisia tietoja, voidaan olettaa, että yhtenä tekijänä raastuvanoikeuden työmäärän vähenemisen taustalla oli myös kämnerinoikeuden työskentelyn tehostuminen. On mahdollista, että raati delegoi alemmalle oikeusasteelle yhä enemmän juttuja, jotka se oli aiemmin hoitanut itse. Jos oletetaan, että raastuvanoikeus todella pyrki hoitamaan oman työnsä mahdollisimman vähällä vaivannäöllä, oli kämnerinoikeuden kuormittaminen käyttökelpoinen ratkaisu. Verrattaessa säilyneitä kämnerinoikeuden pöytäkirjoja vuosilta 1603-1604 ja vuodelta 1619 eteenpäin, on selvä, että ainakin jossain vaiheessa on aiemmin ilmeisesti vain raadin hoitamia tapauksia siirtynyt kämnerinoikeuden tuomiovallan piiriin.²⁸⁵

²⁸²Ks. esim. vuonna 1602 raastuvankokouksessa käyty keskustelu kaupungin vahdista: porvaristo oli sitä mieltä, että kaikki olivat velvollisia vahdinpitoon, kun taas pormestari ja raati pyysivät vapautusta, kuten tapa oli ollut. Kysymyksessä päätettiin odottaa Kaarlen paluuta kaupunkiin ja vastausta. - ST 1602 (4.1), s. 180. Aikaisemmin samankaltainen kysymys olisi varmasti päätetty vanhan tavan mukaan kuuntelematta porvariston vastaväitteitä; vrt. ST 1602 (27.10), s. 311. - *"Efter ingenn war vtaf slottedt, togz inga saker denna dagh före."* Vuonna 1614 kaupunki puolestaan sai kruunulta kiukkuisen vastauksen valitukseensa koskien tullia kauppaordinantiaa ja pohjoisen kauppaa. Kirjeessä sanottiin kaupungin sataman, katujen, kujien ja siltojen olevan täynnä likaa, mikä oli vastoin lakia. Pormestaria ja raatia käskettiin valvomaan tilannetta ja 'näkemään vaivaa' tilanteen suhteen elleivät he itse halua syytetyiksi. - PRFSS V (22.12.1614), s. 123-126; URSH (22.12.1614), s. 163-165. Vuonna 1616 tuotiin samalla tavalla esiin kaupungissa vallitseva epäjärjestys, joka johtui siitä, että asioista ei pidetty huolta niin kuin kaupunginlaki määräsi. - PRFSS (21.6.1616), s. 191-195; URSH (21.6.1616), s. 165-169.

²⁸³Larsson - Österberg 1992, s. 64.

²⁸⁴Sandberg 1991, s. 263.

²⁸⁵ST 1603-1604, 1619, 1621-1624. Tämä on kuitenkin lähinnä arvailua paremman todistusaineiston puuttuessa. On mahdollista, että kämnerinoikeuden työmäärä lisääntyi todella vasta 1620-luvun vaihteesta alkaen, mutta toinen mahdollisuus on, että kasvu alkoi jo aiemmin raadin pyrkiessä vähentämään omaa työmääräänsä.

Vuonna 1614 tapahtunut Svean hovioikeuden perustaminen oli todennäköisesti suurin syy siihen, että tuomiokirjojen kattavuus parani. Samalla uudet vaatimukset renovoitujen tuomiokirjojen lähettämistä hovioikeuteen revisiota varten varmasti osaltaan pakottivat kaupungin hallintoa kiinnittämään entistä enemmän huomiota kaupunginkirjurin valintaan.²⁸⁶

²⁸⁶Vrt. luku 1.3. tässä työssä.

7. PÄÄKAUPUNKI UUDISTUSTEN ESIKUVANA JA KOHTEENA 1616-1627

Kustaa II Aadolfin (1611-1632) ja Axel Oxenstiernan aikana alkoi Kaarle IX:n hallitsijakauden verrattuna laajemmassa määrin suoraan kaupunkeihin vaikuttanut politiikka. Vaikka kaupunkoja keskeisenä pitävä taloudellinen näkökulma oli yhtä vahva kuin ennen, menivät kaupunkielämän eri puolien säätelyyn tarkoitetut toimenpiteet paljon Kaarlen toimia pidemmälle. Periodi 1620-1700 on nähty ratkaisevana ruotsalaisen kaupunkihallinnon kehityksessä: kaupunkien keskiaikainen hallintotapa modernisoitiin. Merkantilististen periaatteiden mukaisesti oli kaupunkien ja kaupunkijärjestelmän kehittämisessä kyse lähinnä tuottavuuden parantamisesta, tärkeiden rahatulojen hankkimisesta kruunulle. Kaupunkipolitiikan kehittäminen koostui viidenlaisista pyrkimyksistä. Ensimmäinen ja näkyvin elementti kruunun kaupunkipolitiikassa oli uusien kaupunkien perustaminen, jonka kulminaatio ajoittui vuosiin 1619-1652. Toiseksi pyrittiin kauppapolitiikan avulla kruunulle tuottamattoman maakaupan lopettamiseen ja vuosien 1614 ja 1617 kauppa- ja purjehdussääntöjen kautta siirryttiin tapulipolitiikkaan. Kolmas kaupunkipolitiikan osa oli maakaupan vastustaminen elinkeinolainsäädännöllä ja esimerkiksi 1620-luvun alun käsityömääräysten avulla. Neljäs elementti oli uusien verojen ja maksujen määrääminen, näistä tärkeimmät olivat pikkutulli, aksiisimaksut ja leivinuuniraha. Viidennen, ja tämän työn kannalta tärkeimmän, kaupunkipolitiikan aspektin muodosti kruunun harjoittaman hallintokontrollin muuttuminen ja kiristyminen.²⁸⁷ Keskeinen väline tämän päämäärän saavuttamiseksi oli kuninkaallisten pormestareiden nimittäminen kaupunkeihin. Nämä kaikki kaupunkipolitiikan tavoitteet myötävaikuttivat vaatimuksiin kaupunkien hallinnon ja oikeudenhoidon parantamisesta ja uuden kaupunkipolitiikan näkyvimpiä seurauksia olikin huomion kiinnittyminen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksiin sekä pyrkimykset niiden modernisoimiseen uudistusohjelman vaatimalle tasolle. Tämä merkitsi vuoden 1619 kaupunkihallintosäännön laatimista.

²⁸⁷Ahnlund 1940, s. 138-139, 397-398, 399-400; Ericson 1988, s. 37-38; Heckscher 1936, s. 391, 394; Karonen 1994a, s. 40-43; Karonen 1995a, s. 13-14, 23-37, 40-42, 52, 125-130; Lehtinen 1961, s. 140-141; Odhner 1860, s. 47, 50; Sandberg 1991, s. 99, 141; Schück 1926, s. 287; kaupunkien perustamisesta ks. esim. Ericsson Birgitta, *De anlagda städerna i Sverige (ca. 1580-1800)*. Teoksessa *Urbaniseringsprocessen i Norden 2. De anlagde städer på 1600-1700-tallet. Det XVII nordiske historikermöte Trondheim 1977. Redigert av Grethe Authén Blom. Oslo 1977, s. 100-113, 129; Heckscher Eli F., *Den ekonomiska innebörden av 1500- och 1600-talens svenska stadsgrundningar. Historisk Tidskrift 1923:4.**

7.1. Vuoden 1619 sääntö

Hallinto- ja oikeuslaitoksen osalta Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki oli tärkein ohje vuoden 1734 lain voimaantuloon saakka, vaikka se ei enää suurvalta-ajan alussa ollut pysynyt kaupunkien kehityksessä mukana. Huolimatta kaupunginlain yhä vahvasta asemasta uudistussuunnitelmia kuitenkin tehtiin. Tärkeimmät niistä olivat vuoden 1619 kaupunkihallintosääntö ja sen pohjalta kehitellyt privilegioasiakirjat. Kustaa II Aadolfin tavoite oli kaupunkihallinnon uudelleenjärjestäminen yhtenäiseksi ja tehokkaaksi, tarkoitus oli luoda kaupungeista nousevan suurvallan selkäranka. Kruunu tarvitsi jatkuvasti valtavat määrät käteistä rahaa sotatoimien rahoittamiseen sekä esimerkiksi laajenevan hallintokoneiston ylläpitoon, ja ainoa mahdollisuus hankkia rahaa oli kehittää kaupungeista menestyksekkäitä kaupan keskuksia. Lukuisat hyvin rakennetut, aloitekykyisten kauppiaiden ja taitavien käsityöläisten kansoittamat väkirikkaat kaupungit olivat ajan käsitys hyvinvoinnista.²⁸⁸

Vuoden 1619 sääntö oli kruunun tärkein keino kaupunkien hallinnon, oikeudenhoidon sekä talouden järjestämiseksi vastaamaan asetettuja vaatimuksia. Asetusluonnosta ei koskaan vahvistettu virallisesti, mutta epävirallisesta asemastaan huolimatta kaupunkihallinnon uudistussuunnitelma antoi pitkäksi aikaa suunnan kaupunkien kehittämiseksi. Sääntöä ymmärrettiin ja tulkittiin lakina. Asetusluonnos jäi vahvistamatta lähinnä porvariston säätynä vastustaessa sitä. Koska sääntöä ei hyväksytty valtakunnalliseksi, sitä ei myöskään tarvinnut hyväksyttää kuninkaan nuoremalla veljellä, herttua Karl Filipillä. Näin katsottiin parhaaksi siirtää uudistushankkeet ja uudet määräykset erikseen kaupungeille annettaviin privilegioasiakirjoihin, jolloin vastustus oli paremmin kontrolloitavissa. Valittiin työlämpi, mutta poliittisesti ei niin suuria riskejä sisältävä tie tavoiteltuun tulokseen.²⁸⁹

²⁸⁸ Ahnlund 1932, s. 233; Karonen 1994a, s. 48; Karonen 1995a, s. 23; Lehtinen 1961, s. 140; Lindberg 1937, s. 17.

²⁸⁹ PRFSS V (12/1619), s. 307-329; Ahnlund 1932, s. 233-234; Ericson 1988, s. 92; Hildebrand 1896, s. 285; Karonen 1995a, s. 23-24, 28; Lehtinen 1961, s. 141; Lindberg 1937, s. 14, 17; Humble Sixten, "Stadgan om städernas administration". En undersökning på 1660-talet i promulgationsfrågan. Historisk Tidskrift 1968:2, s. 173-178. Vuoden 1619 säännön laajemmasta merkityksestä ks. Karonen 1995a, s. 33-37.

Tukholma on nähty vuoden 1619 säännön lähtökohtana, sekä kaupunkina, johon asetusluonnosta lähinnä ajateltiin sovellettavan. Tukholmassa kehittyneiden hallinnollisten muotojen on nähty muodostaneen esikuvan, jonka mukaan uudistusesitystä oli pitkälti suunniteltu. Toisaalta vaikuttaa siltä, että sääntö laadittiin nimenomaan Tukholmaa varten, sillä vain pääkaupunki oli tarpeeksi suuri joidenkin uudistusten läpiviemiseen.²⁹⁰

Folke Lindbergiä on pidetty suurimpana auktoriteettina tulkittaessa ja tutkittaessa vuoden 1619 hallinto-ohjesääntöä, jopa siinä määrin, että Lindbergin artikkeli on ohjannut uusintakin ruotsalaista tutkimusta ilman, että tutkijat ovat tarkemmin perehtyneet 1930-luvun lopun tulkinnan oikeellisuuteen. Lindbergin ansioita ei voi, eikä tarvitsekaan kiistää, mutta on huomattava, että hän tuo artikkelissaan esiin vain joitakin aspekteja asetusluonnoksesta. Lars Ericson ja Robert Sandberg noudattavat Lindbergin jaotusta ja kategorisoivat säännön 40 pykälää kolmeen asiaryhmään: kruunun tiukkenevaan kaupunkihallinnon valvontaan, porvariston hallintoon osallistumisen lisäämiseen sekä veronkantolaitoksen ja finanssihallinnon uudistamiseen.²⁹¹ Uudemmassa tutkimuksessa vain Petri Karonen on kyseenalaistanut tämän jaotuksen ja tuonut esiin uutta tietoa asetusluonnoksen määräysten alkuperästä ja tavoitteista, siitä, miten vuoden 1619 säännöllä pyrittiin modernisoimaan kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosta asetettujen päämäärien mukaisesti. Hänen mukaansa eniten, lähes 40 prosenttia kaikista, oli hallinnon ja virkakunnan kehittämistä koskevia pykäläiä. Esivallan kontrollia kosketteli ainoastaan kolme kohtaa, joista kaksi perustui kaupunginlakiin. Karonen näkee, että vuoden 1619 sääntö oli "ennen kaikkea *hallinnon* parantamiseen sekä hieman vähemmässä määrin kaupungin finanssiasioden ja elinkeinojen uudistamiseen tähtäävä ohje"²⁹². Hallinnon kehittäminen johti kruunun esittämien pätevien miesten palkkaamiseen ja lisäksi taloutta sekä verotusta oli mahdollista kehittää, kun hallinto oli saatu tavoiteltuun kuntoon.²⁹³

²⁹⁰Ahnlund 1933, s. 178; Halila 1942, s. 30; Karonen 1995a, s. 24; Sandberg 1991, s. 85, 89-90; Östman 1915, s. 26.

²⁹¹Ericson 1988, s. 38, 92; Lindberg 1937, s. 8-9; Sandberg 1991, s. 85, vrt. myös esim Corin 1958, s. 30; Karonen 1995a, s. 24.

²⁹²Karonen 1995a, s. 25. Sandberg tosin ottaa hieman etäisyyttä Lindbergin ja Ericsonin jaotteluun todetessaan suurimman osan mainituista 40 kohdasta käsitelleen hallintoa. - Sandberg 1991, s. 85.

²⁹³Karonen 1995a, s. 24-25.

Tarkasteltaessa säännön 40 kohdan alkuperää on silmiinpistävää, että lähes kolmasosa pykälistä pohjautui vanhaan lainsäädäntöön lähinnä täsmentäen sitä. Uusia käskyjä sen sijaan oli neljäsosa, joista suurin osa syntyi kuninkaan ja Oxenstiernan aloitteiden pohjalta. Saman verran oli "yleisesti tunnettuja asioita", kuten kaupunginlain voimassaolon vahvistaminen ja maininta raadin velvollisuudesta kaupungin edun ja järjestyksen edistäjänä sekä rikollisten rankaisijana. Ainoa uudistus, jolle ei löydy kotimaista esikuvaa, oli toivomus syndicuksen viran perustamisesta.²⁹⁴

Tukholman merkitys vaikuttaa numeerisesti tarkasteltuna melko pieneltä, sillä vain seitsemän pykälän alkuperän voi nähdä pääkaupungissa. Todennäköisesti lähinnä "kruunun yleiseksi toivomuksiksi asiantilasta" on kuitenkin laskettu useita uudistuksia, jotka juontavat nimenomaan tukholmalaisista käytännöistä, tai siellä tavatuista ongelmista. Myös suuri osa kaupunginlakiin ja erilaisiin asetuksiin pohjaavista määräyksistä oli aikanaan laadittu juuri pääkaupunkia varten. Kaupunginhallinnon ja oikeudenhoidon kannalta tärkeät Tukholmasta tulleet ideat, kämnerinoikeus ja kaupungin vanhimmat -järjestelmä, korostavat kaupungin merkitystä asetusluonnoksen esikuvana.²⁹⁵

Suunnilleen vuoden 1619 asetusluonnoksen laatimisen aikaan tehtiin myös luonnos privilegioiksi Tukholmalle. Tätä ehdotusta on yleensä pidetty esikuvana vuoden 1620 alussa viidelle kaupungille²⁹⁶ annetuille privilegiodokumenteille. Nämä privilegiot olivat säännön mukaiset, mutta kehittyneemmät.²⁹⁷ Vaikka Tukholma oli vaatinut uusia privilegioita, ei luonnokseen oltu tyytyväisiä. Tavoitteena oli lähinnä ollut saada vahvistus aiemmille privilegioille, ei luonnoksen sisältämää radikaalia uudistusta, jota leimasi vahva valtiollinen elementti ja paikallisen hallinnon tiukempi kontrolli. Privilegioluonnosta ei koskaan vahvistettu, Ahnlundin mukaan tämä johtui Kustaa II Aadolfin kiireistä uusien pääkaupunkia koskevien suunnitelmien parissa. Lindberg puolestaan on esittänyt, että aikapula yhdessä sodan kanssa esti vahvistuksen. Ericson sen sijaan nostaa keskeiseksi Tukholman vastustuk-

²⁹⁴Karonen 1995a, s. 26.

²⁹⁵Karonen 1995a, s. 27.

²⁹⁶Arboga, Jönköping, Kalmari, Norrköping, Västervik. - Ericson 1988, s. 92; Karonen 1995a, s. 33; Odhner 1860, s. 59-61; ks. myös Helmfrid 1965, s. 548; Lindberg 1933, s. 186-189; Sylvander 1865, s. 63.

²⁹⁷Karonen 1995a, s. 27-31, 33. Verrattaessa vuoden 1620 privilegioita edellisen vuoden asetusluonnokseen, oli parannusta tapahtunut hallintolaitosta ja etenkin kämnerinoikeutta koskeneissa pykälissä. - Karonen 1995a, s. 29.

sen: kruunu ei voinut ajaa radikaalia suunnitelmaa Tukholmassa läpi ilman raadin myötävaikutusta, joten yrityksestä oli luovuttava. Ericsonin mukaan oli todellisuudessa kuitenkin otettu huomattava askel kruunun toivomaan suuntaan. Muodollisesti tämä vahvistettiin, kun uudet privilegit lopulta saatiin vuonna 1636.²⁹⁸ Karonen puolestaan kritisoi kaikkia näitä tulkintoja ja esittää, että kruunulla ei ollut tarvetta lisätä Tukholmassa hallintoon, oikeudenhoitoon tai kaupungin talouteen kohdistuvaa kontrollia tai ajaa uudistuksia läpi väkisin. Asiat sujuivat pääkaupungissa tyydyttävällä tavalla ja monet keskeisistä uudistuksista olivat jo käytössä. Kruunulla oli lisäksi ollut jo pitkään raatihuoneella etujansa valvomassa linnanvoudin tai käskynhaltijan lisäksi kaupunginkirjuri, joka nautti kruunun luottamusta.²⁹⁹

Suurin osa vuoden 1619 säännön määräyksistä oli Tukholman hallintomiehille olemassaolevaa todellisuutta. Kaksi säännössä esiteltyä kirjurin virkaa, notaari ja vahtikirjuri, olivat hallinnon kannalta erityisen mielenkiintoisia. Koska kaupunginkirjurin työmäärä oli kasvanut entisestään hovioikeuden perustamisen myötä, tarvittiin ainakin Tukholmassa uudenlaista järjestelyä, jotta kaikki työ saatiin hoidettua. Vuonna 1618 maksettiin Johan Larssonille palkkaa 15 talaria toimimisesta kaupungin notaarina. Viimeistään vuodesta 1620 lähtien tämä virka oli vakinaisesti järjestetty. Notaarin tehtävä oli avustaa kaupunginkirjuria pöytäkirjanpidossa oikeudessa ja muissa kirjallisissa toimissa. Vuonna 1624 notaari vastasi tuomiokirjan puhtaaksikirjoituksesta ja seuraavana vuonna konseptituomiokirjan laatimisesta oikeudessa. Kaupunginkirjurin viettäessä vankeudessa seuraavan vuoden notaari myös avusti kaupungin tilinteossa. Sama Johan Larsson toimi notaarina vuoteen 1626 saakka, mutta 1620-luvun lopulla notaarin virka katosi joinakin vuosina täysin, joinakin muut virkamiehet hoitivat sitä muiden toimiensa ohella. Tämä johtui jopa koko valtakunnan tasolla ilmenneistä vaikeuksista saada sekä sotilas- että siviilihallinnon piiriin koulutettua väkeä hoitamaan etenkin kirjurintehtäviä.³⁰⁰

Kaupungin vahtikirjuri (*wårdschriffuare*) liitettiin kiinteästi kämnerinoikeuteen, sillä tämän

²⁹⁸Ahnlund 1933, s. 179; Ericson 1988, s. 94-95, 98; Hildebrand 1896, s. 285; Lindberg 1937, s. 16; Sandberg 1991, s. 87, 90. Ericsonin mukaan uudet privilegit olivat 'vuoden 1619 säännön hengen läpätunkemia'. - Ericson 1988, s. 98.

²⁹⁹Karonen 1995a, s. 32.

³⁰⁰Ericson 1988, s. 234.

tuli pitää kokouksista yhtä tarkkaa kirjaa kuin kaupunginkirjurin raastuvassa.³⁰¹ Vuodelta 1618 löytyy neljä mainintaa vahtikirjurin toimista. Vaikka näiden neljän tapauksen perusteella on mahdotonta tehdä laajempia yleistyksiä, ne kuitenkin kertovat jotain olennaista tämän virkamiehen tehtävistä ainakin Tukholmassa. Todennäköisesti virkaan kuuluva työsarka oli huomattavasti laajempi ja viranhoito työläämpää kuin mitä nimitys antaa olettaa³⁰². Kaikkiaan vaikuttaa siltä, että Jonas vahtikirjuri hoiti hyvin samankaltaisia tehtäviä kuin kämnerit. Kerran hän kävi kyselemässä velalliselta maksusta linnanvoudille (*befallningsmannen*) ja toi myöhemmin oikeudelle kiistan hoitoa koskevan vastauksen everstiltä. Pyydettyä haastamista oikeuteen määrättiin, että joko Jonas vahtikirjuri tai kämnerit käyvät haastamassa, toisella kertaa vahtikirjuri lähetettiin haastamaan ja takavarikoimaan ilman mainintaakaan kämneristä.³⁰³

Vuoden 1619 säännön yksi keskeisimmistä tavoitteista oli yleisen raastuvankokouksen poistaminen. Tätä perusteltiin kokouksessa esitettyjen mielipiteiden kyseenalaisella arvolla sekä usein esiintyneillä järjestyshäiriöillä. Tukholmasta löytyy esimerkiksi vuodelta 1604 maininta, että vaikka oli yleinen raastupapäivä, miehet olivat tottelemattomia ja vain muutama oli paikalla. Kolme vuotta aikaisemmin oli samanlaisena raastupapäivänä ollut määrä lukea Kaarle-herttuan kirje ja mandaatti, mutta porvaristoa oli paikalla niin vähän, että tiedoksianto oli lykätty. Samalla oli kirjoitettu muistiin kaupungissa paikalla olleiden porvareiden nimet ja määrätty muille lain mukainen kolmen markan sakko. Myös vuonna 1616 mainittiin yleisenä raastupapäivänä olleen vain vähän porvaristoa paikalla, mikä johti poissaolleiden sakotukseen.³⁰⁴ Porvariston edustusmahdollisuuksien parantamiseksi ja kaupunkilaisten sekä kaupunginhallinnon välisten hallinnollisten suhteiden hoidon helpottamiseksi esitettiin vuoden 1619 säännössä yleisen raastupapäivän tilalle 96-henkisen porvariston edustuselimen perustamista. Tämän edustajiston tuli koostua puoliksi kauppiaista ja

³⁰¹Karonen 1995a, s. 25, 175 (liite 1). Jo ensimmäisessä maininnassa kämnerinoikeudesta ilmoitettiin sen kokoontuneen nimenomaan vahtikirjurin tupaan. - ST 1580 (12.11), s. 172; vrt. vahtikirjurin vala ST 1582 (23.6), s. 506.

³⁰²On huomattava, että nämä vuodelta 1618 löytyvät neljä vahtikirjurin viran hoitoon liittyvää mainintaa ovat vajaan kahden kuukauden ajalta. Tältä pohjalta voisi päätellä, että läheskään kaikkia kertoja kun tämä kirjuri toimi raadin apuna tai juoksupoikana ei ole merkitty muistiin. Toisaalta saattoi olla, että toinen kämneristä oli syystä tai toisesta estynyt hoitamaan virkaansa, minkä johdosta vahtikirjuri sai ikään kuin sijaisen paikan.

³⁰³ST 1618 (17.10, 24.10, 7.11, 2.12), s. 282, 298, 304, 334.

³⁰⁴ST 1601 (15.8), s. 86; ST 1604 (9.5), s. 198; ST 1616 (10.8), s. 107; Ericson 1988, s. 170. Anders Olsson puolestaan esittää hyvin positiivisen kuvan yleisen raastuvankokouksen merkityksestä erityisesti porvaristolle. - Olsson 1995, s. 29.

puoliksi käsityöläisistä. Näistä raadin tuli valita samassa suhteessa 48 miestä, joiden tehtävä oli toimia porvariston edustajina raadin ja kruunun kanssa neuvoteltaessa sekä välittäjänä raadin ja kaupungin porvariston välissä. Kaikkien porvaristolle kerrottavien asioiden tuli kulkea neuvoston kautta, samoin asioiden, jotka porvaristo halusi saattaa raadin tietoon.³⁰⁵

Pääkaupungista löytyi malli myös tälle pykälälle, sillä Tukholmassa vastaava järjestelmä oli toiminnassa jo huomattavasti vuoden 1619 sääntöä aikaisemmin.³⁰⁶ Vaikka kyseessä ilmeisesti oli jatkuvasti olemassaoleva porvariselin, esiintyvät '48 vanhinta' ainakin vuosina 1580-1627 raadissa melko harvoin ja kyse ei ollut järjestelmällisestä porvarillisesta edustuksesta. Toisinaan täysin vastaavista asioista keskusteltiin yleisenä raastupapäivänä, toisinaan taas olivat '48' raastuvassa³⁰⁷. Lars Ericson on tehnyt omalta tutkimusjaksoltaan (1599-1637) havainnon, että vaikka '48' oli merkitty virkaluetteloon joka vuosi, esiintyivät he raadissa vain 14 kertaa³⁰⁸. Näistä vain kaksi on tämän tutkimusjakson ulkopuolella. Jos

³⁰⁵Karonen 1995a, s. 175-176 (liite 1). Anders Olssonin mukaan kyseessä oli yhä porvarisedustusto, mutta huomattavasti eksklusiivisempi ryhmä, jota oli helpompi kontrolloida ja joka oli helpompi saada viranomaisten puolelle. - Olsson 1995, s. 30, 82. Tukholmassa oli aikaisemmin ollut ongelmia myös '48' kanssa, sillä vuonna 1596 todettiin yleisenä raastupapäivänä, että asiat eivät sujuneet tyydyttävällä tavalla, kun tarvittiin porvariston vastauksia erilaisiin kysymyksiin. Tällöin kaikki huusivat vastauksia niin, että todellista kantaa oli mahdoton erottaa, tai yksimielisyyttä ei löytynyt. Tämän vuoksi määrättiin, että porvariston tuli valita edustajat, jotta yhteistyö raadin kanssa helpottuisi. Näiden kuuden miehen tuli ilmoittaa vastaus raadille porvariston kokoontumisen jälkeen. Tämä kuuden puhemiehen joukko ei ilmeisesti tuonut parannusta asioiden hoitoon, sillä jo seuraavan vuoden alussa oli '48' kutsuttu pormestarin ja raadin kanssa raastupaan. - ST 1596 (17.7, 6.10), s. 54, 78-79; ST 1597 (28.7), s. 145-146; ST 1596-1599, s. 460. Eräs tällöin nimetyistä oli kaupungin rakennusmestari, Hinrich målare, ja myös muilla oli takana kaupungin edustustehtäviä, eli he olivat ilmeisesti nauttineet raadin ja porvariston luottamusta aikaisemminkin. - Ks. esim. ST 1592-1595 (henkilörekisteri), s. 359, 364, 374; ST 1596 (17.7), s. 54; ST 1596-1599 (henkilörekisteri), s. 467.

³⁰⁶Tukholmasta tunnetaan jo vuodelta 1475 26-miehinen vanhimpainneuvosto, joka kokoontui raadin kanssa porvariston puolesta. Virkaluettelossa 48-miehinen neuvosto mainitaan ensimmäistä kertaa 1553. Björn Helmfrid on pitänyt asetusluonnoksen pykälän varsinaisena esikuvana tanskalaisten kaupunkien vastaavaa käytäntöä, vaikka kyseinen järjestelmä on tunnettu Tukholmassa jo 1400-luvun lopulla. Näin on todennäköistä, että nimenomaan Tukholma toimi esikuvana porvariston edustuselinä perustettaessa. - Ericson 1988, s. 170-171; Helmfrid 1963, s. 626; Karonen 1995a, s. 25, 27.

³⁰⁷Vrt. Ericson 1988, s. 171. Ericsonin mukaan edustuselimen funktio oli pitkälti sama kuin yleisen raastupapäivän: ennen uusien porvarillisten rasitusten langettamista keskusteltiin porvariston vanhimpien kanssa. Toisaalta juuri tämä oli tavoite, johon kruunu erityisesti vuoden 1619 hallinto-ohjesäännöllä pyrki. Porvarisedustus, joka tekisi vaivalloisesta, epäkäytännöllisestä ja epäpätevästä yleisestä raastupapäivästä historiaa.

³⁰⁸Ericson on laskenut mukaan kaikki puhtaaksikirjoitetuista tuomiokirjoista ja konseptituomiokirjoista löytyvät maininnat porvarisvanhimmista, tosin ilmoittamatta päivämääriä tai sivuja sen tarkemmin. Vuodelle 1621 merkitty ainoa maininta tulee '48' järjestämisestä samaan aikaan veromiesten kanssa, kyseessä ei ole varsinainen osallistuminen raadin istuntoon. "*Förordnades... the 48 som åhrligen äre för deputerade borgmestere och råd till hiälp.*" - ST 1621 (12.6), s. 168. Myös vuosien 1623 ja 1624 maininnoista, jotka Ericson on laskenut mukaan, on molempina vuosina kerran kyse vain osan vanhimmista olemisesta paikalla, ja yksi maininta vuodelta 1624 on päätös antaa asia '48':lle pohdittavaksi. Vuodelta 1603 ei sen sijaan löydy kuin yksi kerta, kun osan vanhimmista ilmoitetaan olleen paikalla, vaikka Ericson väittää löytäneensä kolme

48
8.7. s. 103
1597

jätetään Ericsonin laskelmat huomiotta saadaan seuraavat määrät: vuosina 1580-1627 porvariston vanhimmat toimivat kokonaisuudessaan, ilmeisesti koolle kutsuttuina, yhteistyössä raadin kanssa kymmenen kertaa. Tämän lisäksi löytyy seitsemän mainintaa joidenkin jäsenten olemisesta paikalla, tai esimerkiksi '48' järjestämisestä. Ericson antaa tälle porvariselimelle melko suuren painoarvon ja selittää raadin kanssa yhteisten istuntojen määrän vähäisyyden sillä, että useita niistä on jätetty pois todennäköisesti tuomiokirjoja toimitettaessa.³⁰⁹

Tutkimusajanjaksolla ensimmäinen maininta '48' kokoontumisesta on vuodelta 1592. Tämän jälkeen '48' esiintyi raastuvassa satunnaisesti, yleensä silloin, kun kyse oli taloudesta tai muusta porvariston kuulemista edellyttävästä asiasta. Vielä vuonna 1603 mainittiin 'muutamien korkeimmasta porvaristosta' olleen kerran läsnä raadin istunnossa, mutta tämän jälkeen ei tuomiokirjoista löydy mitään edustuselimen toiminnasta ennen vuotta 1623³¹⁰. Tällöin, kuten seuraavinakin vuosina, porvariston edustajat esiintyivät raadissa osin täysilukuisina, osin vain vajaalla miehityksellä. Ensin käsiteltiin Hans Nilsson Benickin kimppuun tehtyä hyökkäystä tämän muistion esittelyn jälkeen. Myöhemmin esillä oli kuninkaallinen ruttoa käsittelevä kirje ja toimenpiteet kaupungissa riehuvan epidemian rauhoittamiseksi. Myös kaupungin talouteen ja hallintoon liittyviä asioita käsiteltiin '48' kanssa. Kahtena seuraavana vuonna porvarisedustajisto esiintyi raastuvassa viidesti, lähinnä talouskysymyksiä koskeissa neuvonpidoissa raadin kanssa. Vuonna 1624 vanhimmilta nimenomaan kysyttiin kuinka ja milloin takseeraus tapahtuisi. Porvariston edustajat vastasivat, että he mukautuvat siihen, milloin raadille parhaiten sopii. Raatia tämänkaltainen vastaus ei tyydyttänyt ja miehet veloitettiin saapumaan paikalle ja miettimään asiaa uudelleen 40 markan sakon uhalla.³¹¹

mainintaa. Vuotta 1602 ei Ericsonin laskuista löydy. - Ericson 1988, s. 171; ST 1602 (8.2), s. 194; ST 1603 (11.4), s. 44-45; ST 1623 (10.2, 13.2, 25.2), s. 123, 125, 128; ST 1624 (7.4, 21.4, 24.11), s. 36, 54, 200; ST 1625 (notaariversio 23.1, konsepti 18.11), s. 215, 423. Jos lasketaan ne kerrat, kun '48' oli kokonaisuudessaan toimessa raastuvassa jää siis vain kuusi, vuosi 1602 mukaan laskien seitsemän, mainintaa Ericsonin kahdenoista sijaan vuosina 1599-1627.

³⁰⁹Ericsonin mukaan tämä tosin ei varmasti ole koko totuus. - Ericson 1988, s. 171.

³¹⁰ST 1592 (19.5), s. 43-45; ST 1593 (15.8), s. 146-148; ST 1596 (13.3), s. 17; ST 1597 (8.2), s. 103-104; ST 1602 (8.2), s. 194; ST 1603 (11.4), s. 44-45. Vuodelta 1621 löytyy tosin vastaava maininta kuin vuodelta 1595 '48' järjestämisestä. - ST 1595 (21.6), s. 316; ST 1621 (12.6), s. 168.

³¹¹"*Då blefue de tillsagde, att hwar och een af de 48 skole dagen der effter comparera widh 40 m., straff, att taga sådantl före.*" - ST 1624 (21.4), s. 54; ST 1623 (10.2, 13.2, 25.2), s. 123-128; ST 1624 (7.4, 24.11), s. 36, 200; ST 1625 (notaariversio 23.1, konsepti 18.11), s. 215, 423.

Porvariston edustuselin ei ainakaan tuomiokirjojen valossa noussut tutkimusjaksolla koskaan edes vakavasti uhkaamaan yleistä raastupapäivää hallinnollisena käytäntönä. Sen rooli oli kenties mahdollisesti huomattavastikin suurempi kulissien takaisessa hallinnossa, mutta raastuvassa '48' merkitys jäi melko pieneksi. Aina vanhimpien ollessa mukana raadin istunnoissa käsiteltiin kaupunkihallinnon kannalta merkittäviä asioita, tai juttuja joiden käsittelystä porvaristo oli pakko sulkea pois, kuten Benickin tapaus, mutta ainakin virkamiesten kaavailema hyöty edustuksellisuudesta jäi todennäköisesti kauas tavoitteista. Porvariston vanhimmat -järjestelmällä oli tarkoitus helpottaa ja nopeuttaa asioiden hoitoa porvariston kanssa ja näin rationalisoida raadin työtä. Raadin jäsenten kannalta tarkasteltuna olisikin ollut ensiarvoisen tärkeää, että vanha käytäntö olisi voitu valjastaa tehokkaasti palvelemaan kaupungin hallintoa ja työmuotojen järjeistämisen kautta helpottaa raadin työtä. Edustuselin järjestettiin vuosittain, minkä vuoksi tuntuu oudolta, että mahdollisuutta pelkän '48' kuulemiseen ei käytetty enempää hyväksi vaan turvauduttiin raastupapäiviin. On mahdollista, että myös kutsuttaessa porvariston vanhimpia raastupaasi esiintyi samanlaisia laiminlyöntejä kuin raastupapäivien ollessa kyseessä³¹² ja tarpeeksi miehiä ei saatu paikalle. Toisaalta kyse saattoi olla '48' luonteesta ylemmän porvariston ryhmittymänä, sillä kruunun yrityksistä huolimatta kauppiat muodostivat suurimman ryhmän vanhimista. Vuonna 1620 kauppiaiden hallussa oli 33 paikkaa kaikista. Ryhmän jäsenet olivat myös yleistä porvaristoa vauraampia.³¹³ Ehkä ryhmän katsottiin tästä syystä olevan enemmän elitistinen kuin edustuksellinen ja pyrittiin hoitamaan asiat raastupapäivänä, jolloin porvarilliset intressit olivat laajemmin edustettuina.

Jos tarkastellaan raatimiehiä ja heidän taustojaan, voidaan todellakin olettaa, että porvariston vanhimmat -järjestelmä oli huomattavasti tärkeämpi kuin tuomiokirjat osoittavat. Jäsenyys '48':ssa oli useilla raatimiehillä ainoa meriitti julkisesta hallinnosta, eli sen ilmeisesti katsottiin pätevöittäneen miehet vaativampiin hallinnollisiin tehtäviin. Vuosina 1580-1627 raadissa istuneista kaikista 75 raatimiehestä 44 eli yli puolet oli kuulunut ennen hallintomiesuraansa porvarisvanhimpiin, ajanjakson 17 pormestarin kohdalla vastaava luku oli neljä. Mielenkiintoisin näistä pormestareista oli Olof Nilsson, joka kuului vuosina 1600-1607 vanhimpiin. Hän toimi näinä vuosina kolme vuotta palomestarina³¹⁴, vuoden juoman-

³¹²Ks. esim. Ericson 1988, s. 171.

³¹³Ericson 1988, s. 171, ks. myös s. 345 (liite 4).

³¹⁴Ks. tästä lisää Ericson 1988, s. 236-238.

tarkastajana (vin- och ölprovare)³¹⁵ ja kaksi vuotta kirkkoväärtinä. Tämän jälkeen hänet valittiin kämneriksi ja vuoden päästä pormestariksi ilman raatimieskokemusta.³¹⁶ Lähes kaikki '48':n jäsenet hoitivat samaan aikaan kunnallisia luottamustoimia, kuten toimivat Danvikenin sairaalan ja Grindin sekä Hornin tiilitehtaiden esimiehinä, porttien avainten haltijoina, veronkantajina ja juomantarkastajina, kirkkoväärteinä sekä palo- ja korttelimestareina.³¹⁷ Nämä olivat tyypillisiä luottamustoimia, joita muillakin myöhemmin raatiin valituilla miehillä oli yleensä takana. Kuuluminen porvarisedustustoon ei siis ollut edellytys kunnallisille luottotoimille, mutta varmasti edesauttoi valintaa tai suorastaan toi mukanaan yleiseen hallintoon liittyviä tehtäviä.³¹⁸ Toisaalta '48':aan yleensä valitut vauraat ja menestyksekkäät porvarit olivat varmasti myös pätevimpiä hoitamaan tiettyjä luottamustoimia. Tämä toiminta kaupunkihallinnon eri sektoreilla takasi, että ainakin hallinnon muodot olivat vanhimmille tuttuja, puhumattakaan erityisesti talouteen liittyvistä hallinnollisista asioista, joiden kanssa '48' oli pääasiassa tekemisissä. Toisaalta raati varmasti ajoi omia tavoitteitaan porvarisedustuston valinnassa³¹⁹ ja pyrki tätä kautta "kouluttamaan" potentiaalisia raatimiesehdokkaita. Kaupungin hallinnon intressien näkyminen valinnassa selittäisi osaltaan joukon vaurautta ja kauppiaiden dominointia porvariston vanhimmissa.

³¹⁵Juomantarkastajat kontrolloivat tuontijuomia pistokokein. Vuosittain valituista 5-8 tarkastajasta oli suurin osa raatimiehiä tai kestikievarinpitäjiä. Vuonna 1620 tarkastajat jaettiin 3-5 mieheen erikseen oluella ja viinille. - Ericson 1988, s. 265.

³¹⁶Matrikel 1915-1918, s. 29; vrt. Nils Forssellin käsitykseen, että kiinnostus kaupunkihallintoon tai siinä mukanaoleminen nähtiin ansioina raatimiesuraa tavoiteltaessa. - Forssell 1952, s. 245.

³¹⁷Tarkkoja vuosia raatimiesten kuulumisesta '48':aan ei useinkaan ole annettu, joten on mahdotonta täysin varmasti sanoa olivatko luottamustoimet samanaikaisia vanhimpiin kuulumisen kanssa. Erillisten luottamustoimien ja kaupungin hallinnon piiriin kuuluvien tehtävien lisääntymistä edustuselimeen valinnan jälkeen voi kuitenkin pitää todennäköisenä. Oli yleistä, että miehet pitivät vuoden tai muutaman hallussaan yhtä tointa vaihtaen sitten toiseen. Ks. esim. Matrikel 1915-1918, (Danviken) s. 30, 146, 151, 159, 161, 165, 169; (tiilitehtaat) s. 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 169; (avainten haltijat) s. 145, 153, 157, 160, 161, 168; (veronkanto) s. 149, 151, 160; (juomantarkastus) s. 156, 157; (palomestari) s. 149, 151, 157, 158; (korttelimestari, kvartermästare) s. 151, 157, 158, 174; (kirkkoväärti) s. 151, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 167, 168, 171, 174. Palo- ja korttelimestarin toimet oli myöhemmin liitetty yhteen. Kasper Ihlenfelt, jonka Kaarleher ttua myöhemmin erotti, toimi kuuluessaan vanhimpiin kaupungin vahtimestarina eli vahdin esimiehenä. - Matrikel 1915-1918, s. 158, ks. myös 162, 169. Vuodesta 1596 vahtikirjurina toimineen Olof Erikssonin tapaus on erityisen mielenkiintoinen, sillä vuonna 1600 hänet valittiin porvariston vanhimpien jäseneksi ja seuraavan vuonna hän siirtyi vahtikirjurin toimesta kirkkoväärtiksi. - Matrikel 1915-1918, s. 166.

³¹⁸Raatimies Ingevald Olofsson valittiin '48':n jäseneksi vuonna 1595 ja häntä esitettiin samaan aikaan palomestariksi. Ingevald Olofsson jäi valitsematta, mutta toimi Grindin tiilitehtaan esimiehenä seuraavasta vuodesta lähtien. - Matrikel 1915-1918, s. 163.

³¹⁹Todennäköisesti '48' valinnan suoritti porvaristo, mutta ei ole tietoa siitä, oliko kyse suuremmasta joukosta, josta raati tämän jälkeen suoritti valinnan. - Ericson 1988, s. 170-171.

Mikä siis oli Tukholman merkitys vuoden 1619 hallinto-ohjesäännölle ja säännön merkitys Tukholmalle kaupunkihallinnon näkökulmasta? Tukholman hallinto- ja oikeuslaitos oli vähitellen, kaupungin kasvun ja samaa tahtia kasvaneen kaupunkihallinnon työmäärän myötä, joutunut modernisoimaan kaupungin virkakuntaa ja käytettyjä työmuotoja. Tavoitteena ei ollut muodostaa esikuvaa, jonka kruunu olisi voinut kopioida valtakunnan muihin kaupunkeihin, vaan saada kaupunginlaissa hallinnolle ja oikeuslaitokselle määrätyt tehtävät suoritettua. Ainakin näissä puitteissa on mahdotonta selvittää tulivatko keskeiset ideat uudistuksiin ja parannuksiin kruunun taholta vai pyrkivätkö tukholmalaiset hallintomiehet oman toimivaltansa puitteissa helpottamaan omaa työtaakkaansa rationalisoimalla työmuotoja. Tuntuu luonnolliselta ajatella, että ainakin aloitteet uudistuksiin lähtivät kaupungin tasolta. Vanhat työmuodot olivat varmasti tuttuja ja niistä olisi mielellään pidetty kiinni enemmän kuin hyväksytyt kruunun ehdotukset, mutta kun aika oli ajanut vanhojen käytäntöjen ja vanhan hallintokoneiston ohi, olivat pääkaupungin hallintomiehet varmasti ensimmäisinä pyrkimässä omien intressien mukaisiin uudistuksiin. Ellei muuten, niin elinkeinonharjoituksen vuoksi oli työaikaa pyrittävä lyhentämään ja raastuvassa istutut tunnit saatava vähenemään.

Vaikka Tukholman hallinto oli huomattavasti muita kaupunkeja kehittyneempi, ei tilanne siellä ollut lähelläkään kruunun tavoittelemaa ideaalia. Juuri kaupungissa vallinneet epäkohdat antoivat oman leimansa vuoden 1619 sääntöön ja loivat vaikutelman, että se oli laadittu nimenomaan Tukholman lähtökohdista käsin ja pääkaupungin edelleen kehittämistä varten. Tukholma oli valtakunnan mallikaupunki ja kokeiluareena, mikä johtui varmasti nimenomaan asemasta pääkaupunkina ja hallituksen residenssinä, sekä aseman tuomista eduista, mutta myös kaupungin oman hallinto henkilöstön pätevyydestä ja kyvykkyydestä ajaa uudistukset läpi. Verrattuna valtakunnan muihin kaupunkeihin Tukholma oli jo suurvalta-ajan alussa, mitattuna lähes millä tahansa mittarilla, niin omassa luokassaan, että jo tämän vuoksi olisi ollut outoa, jos hallinto-ohjesäännöllä olisi hyökätty parantamaan juuri Tukholman hallinto- ja oikeuslaitosta. Huolimatta säännön esikuvista ja mittakaavoista, joihin uudistukset oli ajateltu, ei keskeistä ollut pääkaupungin hallintoon ja sen kontrolliin puuttuminen, vaan nimenomaan muiden kaupunkien kehittäminen yhtä toimiviksi ja vauraiksi kokonaisuuksiksi. Tavoitteena oli luoda ohjelma, joka yhdessä erityisesti kauppasäädösten kanssa olisi vähitellen muovannut valtakuntaan yhtenäisesti hallittujen ja kruunun kontrollissa olevien vauraiden kaupan keskusten verkoston. Tämän kaltaista ajattelua tukevat vuoden 1619 säännön pohjalta annetut privilegioskirjat: ne suunnattiin

Ruotsi-Suomen oloissa suurille kaupungeille.³²⁰ Tukholma oli esikuvana vain, koska se oli ainoa kaupunki, josta saattoi ottaa mallia. Siellä hallinto toimi, ei kenties aivan esimerkillisesti, mutta riittävän tehokkaasti.

7.2. Kuninkaalliset pormestarit hallinnon modernisoinnin johtohahmoina

Kuninkaalliset pormestarit olivat kruunun tärkein väline pyrittäessä hallinto- ja oikeuslaitoksen valvonnan tehostamiseen. He tulivat virkaansa hallituksen tai vastaavan instanssin määräyksestä tai voimakkaalla tuella, Tukholmassa nämä olivat nimenomaan kuninkaan miehiä. Valinnassa ei yleensä kuultu kaupungin hallintoelimiä ja porvaristoa. Kuninkaalliselta pormestarilta ei välttämättä edellytetty opillista sivistystä, mutta muutamilla Tukholmaan nimitetyillä uusilla hallintomiehillä oli akateeminen tausta. Varsinkin 1600-luvun alkupuolella nimitettiin virkoihin usein miehiä, joilla ei ollut opillisia meriittejä. Kuninkaallisten pormestarien viran hoitoon ja sen tasoon koulutus ei suuremmin vaikuttanut, sillä ei-akateeminen pormestari menestyi suurvalta-ajan alussa usein jopa paremmin kuin opillisesti sivistyneet, ainakin kruunun näkökulmasta katsoen.³²¹

Tukholman kaupunginkirjuri ja myöhemmin pormestari Nils Hansson Brask oli Juhana III:n luottomies ja molemmissa viroissaan kruunun käskystä. Lisäksi Juhana nimitti vuonna 1575 kaksi miestä Tukholman pormestarioimeen ja vaikutti tämän myös raatimiesvalintoihin. Kaarle-herttuan tultua valtaan hän puuttui kaupungin hallintomiesten nimityksiin huomattavasti edeltäjiään kovemmin ottein ja oli kaikkien neljän vuosina 1598-1599 nimitettyjen pormestarien valinnan takana, vaikka nimellisesti pormestarit olivat kaupungin porvariston valitsevia³²². Kaarle IX:n aikaan raadilla ei ollut mitään mahdollisuuksia

³²⁰Karonen 1995a, s. 33. - Karonen toteaa, että ainoan poikkeuksen muodosti vuonna 1624 privilegit saanut vastaperustettu vuorikaupunki Sala. Nämä erioikeudet olivat osin vielä vuoden 1620 privilegioita yksityiskohtaisemmat. Vrt. Odhner 1860, s. 66.

³²¹Ahnlund 1932, s. 234; Ericson 1988, s. 38, 41, 153-155, 161; Karonen 1995a, s. 41; Karonen 1994a, s. 144-145, 213-214; Olsson 1995, s. 120-125, 203-204. Tämän ajanjakson kruunun nimittämistä pormestareista Tukholmassa puuttui akateeminen koulutus ilmeisesti Hans Nilsson Benickiltä, Hans Henrikssonista ei sen sijaan ole tarkempaa tietoa. Kaupunginkirjuri ja pormestari Humblalla oli akateeminen tausta, samoin kaupunginkirjuri Eggert Matsson Aureliuksella, josta 1630-luvulla tuli raatimies.

³²²Yksi näistä oli jo Juhanan vuonna 1575 nimittämä Olof Gregersson, joka oli ainoa, jonka Kaarle antoi pitää virkansa. - Matrikel 1915-1918, s. 25-26; Sandberg 1991, s. 226.

vaikuttaa pormestarivalintoihin. Tämän osoitti lopullisesti vuonna 1608 pormestariksi valittu Olof Pedersson Humbla, joka aiemmin oli toiminut herttuan kansliassa ja Tukholman kaupunginkirjurina. Kustaa II Aadolfin hallituskaudella³²³ vuonna 1621 pormestariksi nimitetty Olaus Bureus³²⁴ ja kolme vuotta myöhemmin virkaan astunut Hans Nilsson Benick, sekä vuonna 1625 virkaansa astunut Hans Henriksson olivat selvästi kuninkaallisella mandaatilla toimivia hallintomiehiä ja heitä on yleensä pidetty ensimmäisinä varsinaisina kuninkaallisina pormestareina. Erityisesti Lars Ericson rajaa Bureukseen akateemisesti koulutettujen kuninkaan miesten kauden alun Tukholman hallintokoneistossa. Robert Sandberg puolestaan myöntää 1620-luvun tuoneen mukanaan koulutettujen virkamiesten dominoinnin raatihuoneella, mutta katsoo myös jo Kustaa Vaasan aikana nimitettyjen tukholmalaispormestarien poikenneen perinteisistä hallintomiehistä ja esimerkiksi Olof Pedersson Humblan kuuluneen samaan ryhmään Bureuksen kanssa. On kuitenkin selvä, että 1620-luvulta lähtien tilanne muuttui nopeasti ja pääosa porvarillisista pormestareista korvattiin muutamassa vuodessa akateemisesti koulutetuilla tai kruunun palveluksessa meriittejä hankkineilla miehillä.³²⁵

Kruunun raatihuoneelle nimittämät miehet olivat usein uskollisia kruunun palkollisia, mutta tärkeämpi syy oli, että miehet olivat päteviä tehtäviinsä. Kehitystä nopeutti kuninkaan toiveiden sopiminen yhteen suurkauppiaiden tavoitteiden kanssa: kun kruunu halusi taitavia ja luotettavia virkamiehiä kaupunkihallintoon, pyrkivät suurta kauppatoimintaa harjoittavat porvarit välttämään aikaavievää työtä raadissa. Merkittävimpiä kauppiaita ei edes haluttu

³²³Kustaa II Aadolfin hallituskauden alussa tilanne oli porvaristolle edullisempi kuin pitkään aikaan, sillä kuningas ei pyrkinyt vaikuttamaan pormestarivalintoihin läheskään edeltäjänsä tavoin. Perimmäinen päätösvalta oli kuitenkin kruunulla porvariston ja raadin näennäisestä vapaudesta huolimatta. - Sandberg 1991, s. 229-232; ks. myös esim. ST 1616 (8.3), s. 21.

³²⁴Ks. lisää esim. Råberg 1987, s. 196-197. Syyskuussa 1620 Bureukselle oli annettu kuninkaallinen valtakirja liittyen uusien kaupunkien perustamiseen. - Ahnlund Nils, Sundsvalls historia. På uppdrag av Sundsvalls stadsfullmäktige. Del I. Tiden 1621-1721. Uppsala 1921, s. 39.

³²⁵ST 1621 (23.7), s. 169; Matrikel 1915-1918, s. 24-28, 31-33; Ericson 1988, s. 112-116, 144-146; Sandberg 1991, s. 20, 224-232; vrt. Karonen 1995a, s. 41-42. Bureusta on kenties pidetty vedenjakajana osin myös hänelle annettujen tavallista suurempien valtuuksien vuoksi. Tämä johtui Tukholman hallinnossa vallinneesta sekasorrosta ja epäjärjestyksestä, jota Bureus lähetettiin selvittämään. Näin hänet nimettiin tavallaan "raadin ylimmäksi" ja nimitys 'kuninkaallinen pormestari' korostui. On selvä, että ainakin Bureuksen ja Benickin nimityksien taustalla olivat selkeästi kruunun intressit ja tavoitteet, minkä vuoksi he antoivat uudenlaisen merkityksen käsitykselle kruunun miehistä kaupungin hallinnossa. Nämä pormestarit olivat myös, verrattuna edeltäjiinsä, päteväitynneet kruunun palveluksessa verraten laajasti. Esimerkiksi Juhana III:n nimittämät pormestarihan tulivat virkoihinsa tavallinen porvarillinen hallintoura takanaan. - Matrikel 1915-1918, s. 25-26. Myös uusien pormestarien saavutukset Tukholman hallinnossa kertovat kruunun oikeista ratkaisuisista, vaikka 1630-luvun puolivälissä valtaneuvosto oli sitä mieltä, että koulutetut pormestarit eivät riittäneet tehokkaan hallinnon luomiseen kaupunkeihin. Tarvittiin myös raatimiesryhmän uudistamista. - Ericson 1988, s. 153.

kaupunkien johtotehtäviin, sillä he olivat kruunulle ja maalle parhaiten hyödyksi tehdessään sitä, minkä parhaiten osasivat eli käydessään kauppaa.³²⁶

Tukholman raati kirjoitti 1620-luvun alussa kolmesti Kustaa II Aadolfille ja Axel Oxenstiernalle pyytäen koulutettujen, hyväpalkkaisten juristien nimittämistä raatiin työtaakan kasvun vuoksi. Yhdessä näistä kirjeistä mainittiin nimenomaan Hans Henriksson, Hans Nilsson ja Erik Eriksson Geete, sekä Samuel Påvelsson ja raatimies Henrik Karkman. Olaus Bureus nimitettiin jo vuonna 1621 ja näistä Nilsson vuonna 1624, Henriksson vuonna 1625 ja Geete vuonna 1630. Vaikka aloite oli lähtenyt raadilta, ei uusien hallintomiesten vastaanotto raadin porvarillisessa ryhmässä varmasti ollut varauksettoman myönteinen. Vuonna 1633 Geete valitti valtaneuvostolle, että häntä ja Bureusta ei voi syyttää kaupunginhallinnon laiminlyönneistä, sillä muut raadin jäsenet eivät halua totella. Hän vetosi myös siihen, että heitä petkutetaan aina, koska he eivät ymmärrä kaupankäynnistä. Tämän vuoksi ei kaikkia kruunun määräyksiä ollut noudatettu.³²⁷ Jos pidetään mielessä esimerkiksi Hans Nilsson Benickin tausta ja maine kaupunkilaisten silmissä, on selvä, että miehen täytyi herättää ristiriitaisia tunteita hänen tullessaan raatiin kuninkaallisella valtakirjalla varustettuna. Olaus Bureus ei ollut kaupungin hallinnolle yhtä tuttu kuin Nilsson, mutta kruunu asetti hänet uudella tavalla selvästi muiden pormestarien ja raatimiesten yläpuolelle, mikä soti vanhaa käytäntöä vastaan. Bureuksesta voi myös todeta saman kuin Nilssonista jo aikaisemmin: ainakin tuomiokirjojen perusteella hänen käytöksensä oli ylimielistä ja itsevaltaista. Tämä kuninkaallinen pormestari ei kuitenkaan antanut koskaan syytä samanlaisiin porvariston mielenilmauksiin kuin Benick, häntä vastaan ei olisi todennäköisesti edes uskallettu nousta.³²⁸

³²⁶Ericson 1988, s. 145; Sandberg 1991, s. 232. Folke Lindberg esittää, että joskus kuninkaalliseksi pormestariksi nimitettiin tarjolla oleva mies, jonka koulutus tai pätevyys ei ollut aivan hiuppua, mutta 'sinnepäin'. - Lindberg 1933, s. 227. Pienempien ja ei niin keskeisten kaupunkien kohdalla tämä varmasti piti paikkaansa.

³²⁷... "*att Buraeo och honom alltid driffves i näsan, dhet dhe förstå ingen köphandel*". - Ericson 1988, s. 145-146; Matrikel 1915-1918, s. 170. Lars Ericson ei anna tarkkaa tietoa kirjeiden ajankohdasta, mutta jos otetaan huomioon Nilssonin ja Henrikssonin nimitysajankohta, sekä ilmeisesti melko kaoottinen tilanne kaupungin hallinnossa vuonna 1623, voidaan olettaa, että kirje kruunulle lähti ainakin kyseisenä vuonna. Kysymys uusien pormestarien nimittämisestä oli kuitenkin esillä raastuvassa jo tammikuussa, minkä vuoksi tuntuu oudolta, että uusia pormestareita ei saatu nimitettyä jo samana vuonna. - Vrt. ST 1623 (konsepti 15.1), s. 112; ks. myös laajemmin tämä luku. Muissakin kaupungeissa esitettiin toiveita kuninkaallisten pormestareiden saamisesta, mutta usein taustalla olivat ongelmat virkamiesten palkkauksessa. - Lindberg 1933, s. 223-224; Rystad Göran - Sallnäs Birger - Wessman Lars, Jönköpings stads historia. Del II. Från stadens brand 1612 till kommunalreformen 1862. Värnamo 1965, s. 155.

³²⁸Ks. Ericson 1988, s. 146.

Uusien kuninkaallisten pormestareiden työstä saa tuomiokirjojen valossa vaikutelman, että erityisesti Olaus Bureuksen suurin mielenkiinto kohdistui muodollisiin seikkoihin, raatimiesten paikallaoloon ja laillisuuden toteutumiseen raadin järjestämisessä vuosittain. Raadin töiden hoitamiseksi oli tietenkin tärkeää, että tarpeeksi miehiä oli paikalla ja toiminta organisoitu tarvittavalla tavalla. Ennen Bureuksen nimittämistä oli raatimiesten läsnäolotilanne samanlainen kuin vuosina 1605-1615, myöhästelyt ja poissaolot olivat jatkuva ongelma³²⁹. Raadin järjestyksen kanssa oli ilmeisesti myös muita ongelmia, sillä esimerkiksi vuonna 1619 oli Valpurinpäivänä tapahtunut normaali virkojen järjestely, mutta tästä huolimatta keskusteltiin raadissa elokuun lopulla järjestyksen saamisesta aikaan sekä raastuvassa että virkojen suhteen. Sekä virkaluettelon, että matrikkelin mukaan Valpurinpäivänä oli nimetty neljä pormestaria, joista Olof Pedersson Humbla sanoutui periaatteessa irti, mutta istui kuitenkin raadissa kuolemaansa saakka³³⁰, ja 12 raatimiestä. Myös kaikki muut tarvittavat toimet oli täytetty.³³¹ Ainakin muodollisesti piti näin kaiken olla kunnossa ja todennäköisesti järjestyksellä tarkoitettiin pikemminkin hallinnon saamista hoidettua kunnialla. Tammi- ja helmikuussa oli konseptituomiokirjan mukaan vain yksi raastuvanoikeuden istunto kumpanakin, mutta maaliskuusta saakka alkoi kokousten ja juttujen määrä kasvaa. Kun koko vuonna oli juttuja keskimäärin hiukan yli kahdeksan raadin kokousta kohti, oli toukokuussa juttuja keskimäärin lähes 11 ja kesäkuussa yli 15 yhdessä raastuvanoikeuden istunnossa. Kahdesti käsiteltiin jopa valtavat yli kaksikymmentä juttua

³²⁹Vrt. kuninkaallisiin kirjeisiin vuosilta 1614 ja 1616. Ensimmäisessä vastauksessa Tukholman valitukseen koskien lähinnä kauppa- ja tulliasioita kruunu vastasi syyttämällä kaupunkia lain vastaisesta epäjärjestyksestä ja valitti kaupungin olevan täynnä likaa. Pormestaria ja raatia kehoitettiin valvomaan tilannetta paremmin, elleivät nämä itse halua syytettyjen penkille. - URSH (22.12.1614), s. 163-165. Vuonna 1616 kaupunki oli jälleen valittanut lähinnä kauppajutuista, mutta kruunu näki epäkohtien taustalla kaupungin 'epäjärjestyksen' (*oordningh*) omien toimiensa sijaan. Epäjärjestyksen taustalla oli piittaamattomuus laista. "...att man medh sådant alfvar icke håller handh utöfver stadzlaghen, som doch medh rätta ske borde." - URSH (21.6.1616), s. 165-169 (lainaus s. 169); PRFSS V (21.6.1616), s. 191-195. Läsnäolosta vrt. Ericson 1988, s. 117.

³³⁰Olof Pedersson Humbla kuoli toukokuussa vuonna 1621. Matrikkelin mukaan Humblalla oli viimeisinä vuosina eräänlainen "ylipormestarin" asema, joka myöhemmin siirtyi Olaus Bureukselle. - Matrikel 1915-1918, s. 27-29.

³³¹Matrikel 1915-1918, s. 22-36, 145-174; ks. esim. ST 1616 (10.7), s. 97; ST 1619 (konsepti 10.3, 26.4, 10.5, 25.8), s. 19, 36, 48, 109. Raadin päätön vuodelta 1618 antaa hyvän kuvan ainakin joidenkin raatimiesten työskentelyinnosta. "*Begärer rätten, at the andra gode männ wille taga i betänkiande med dän oskickelighet en part af rådet taga sigh före at gå af råstugun, för än rätten är ute. Begäre att the måtte straffas androm till warnagell, och efter Petter och Valentin ähre mitt i rätten upstigne uthan förläff, derfore är heele rättens meningh och besluuth, at the gå nid i kellarstugun och tåra på deres pungh, så mycket the förmå, thet the både sedan, som bårto äre, betala skole.*" - ST 1618 (konsepti 21.10), s. 295.

yhtenä päivänä.³³² Jo elokuun puolivälissä tehty päätös viittaa raadin työmäärän äkilliseen ja odottamattomaan kasvuun: päätettiin varata muutamia kärryjä 'yleisten naisten ja varkaiden roskajoukolla', jotta kaikkia saataisiin rangaistua asiaankuuluvasti. Raati katsoi 'synnin ja häpeän' kasvaneen kaupungissa ja pyrki näin varoittamaan muita 'samoihin paheisiin taipuvaisia ihmisiä'.³³³ Kun vielä otetaan huomioon 1620-luvun alun pyynnöt kuninkaallisen pormestarin nimittämisestä työmäärän lisääntymisen vuoksi, on hyvin todennäköistä, että ongelmia oli kokoontumisten ja raatimiesten kanssa, mikä johti vielä suurempiin vaikeuksiin saada kaikki raadille kuuluvat tehtävät hoidettua.

Vuonna 1623 vaikeuksia lisäsi kaupungissa riehuva rutto. Tammikuun puolivälissä käskynhaltija muistutti raatia, että kaikki raadin jäsenet eivät saa lähteä kaupungista yhtä aikaa, vaan joka kuukaudeksi täytyy järjestää miehet, jotka ovat paikalla ja hoitavat kaupungin asioita. Samassa yhteydessä Olaus Bureus valitti, että raadin sopima järjestys ei ollut pitänyt alkuunkaan. Bureus halusi ilmeisesti saattaa syylliset vastuuseen laiminlyönneistään, sillä hän otti laaditun järjestyksen itselleen ja säilytti sen tulevien toimenpiteiden varalle. Helmikuun alussa Bureus valittikin oikeudessa kämneristä, joka oli ollut poissa kymmenen päivää, vaikka lupa oli annettu vain neljäksi päiväksi. Bureuksen mukaan tällaisesta tottelemattomuudesta tuli rangaista muille varoitukseksi. Tämän kovistelun jälkeen saatiin ilmeisesti raatimiehet noudattamaan sovittua järjestystä, sillä ainakaan Bureus ei enää puuttunut asiaan.³³⁴

³³²Tässä laskelmassa on käytetty kirjurin omaa numerointijärjestelmää ja laskettu mukaan kaikki esillä olleet kohdat huomioimatta mahdollista saman jutun esiintymistä toistuvasti käsittelyn edetessä. Toisaalta kirjurin merkitsemistapa ei yleensä ota huomioon lainhuudatuksia ja esimerkiksi määräykset sekä porvaristolle annetut kehoitukset on laskettu yhdeksi jutuksi. - ST 1619 (konsepti 7.1-28.8), s. 3-114.

³³³Puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa on mainittu synnin ja häpeän ottavan ylivallan niin, ettei enää tiedetä millä tapaa rangaistuksia pitäisi muuttaa tai tarkentaa. Tämän vuoksi ne prostituoituidet ja varkaat, joita ei voida tuomita häpeäpaaluun (*käken*) tai kuolemaan, päätettiin määrätä joksikin aikaa "kärryille" eli kiinnitettyinä rautaketjuihin siivoamaan katuja ja pihvoja. - ST 1619 (konsepti 14.8), s. 99; lainaukset puhtaaksikirjoitetusta tuomiokirjasta s. 267 (nootit 244. ja 245.).

³³⁴Kyseinen kämneri, Mickel Abrahamsson, armahdettiin tällä kertaa, sillä myöhästymisen syynä oli hevosen jalan murtuminen. Abrahamsson kuului kaupungin vauraimpiin porvareihin. Ruton aiheuttamien menetysten vuoksi jouduttiin saman vuoden marraskuussa tekemään vielä selvitys, kuinka paljon eri ammattikunnista oli kuollut miehiä. - ST 1623 (konsepti 15.1, 25.2, 10.11), s. 112, 129, 222; Matrikel 1915-1918, s. 170-171; vrt. myös Sigismundin privilegikirjeen määräys, että raatimiehet ja kämnerit saivat poistua kaupungista vain pormestarin luvalla. - PRFSS IV (13.7.1594), s. 74-89; URSH (13.7.1594), s. 118-129; ST 1594 (7.8), s. 245. Tuomiokirjoista ei löydy minkäänlaisia viittausta tähän määräykseen, joten sen merkityksestä on mahdoton tehdä minkäänlaisia johtopäätöksiä.

Samana tammikuun päivänä vuonna 1623 nousi esiin kysymys kahdesta raadista 'puuttuvasta' pormestarista ja neuvoteltiin pitäisikö valita suoraan raadista ne, joilla oli opillista sivistystä, vai vanhan tavan mukaan kaksi porvaristosta.³³⁵ Toukokuun lopulla raadissa äänestettiin kahdesta uudesta pormestarista, ehdokkaina olivat raatimiehet Valentin Nilsson ja Petter Grönberg, sekä suurkauppias Erik Larsson.³³⁶ Kaksi viimeksimainittua saivat eniten ääniä, mutta heitä ei koskaan nimitetty pormestareiksi, Grönberg sen sijaan jatkoi virassaan raatimiehenä. Lars Ericson selittää tämän sillä, että molemmat olivat kruunun tehtävissä usein työskenteleviä suurkauppiaita ja asettivat oman henkilökohtaisen liiketoimintansa aikaavievän hallintotoimen edelle. Ericson ei lähde arvailemaan oliko kruunulla vaikutusta vaaliin ja estikö se tarkoituksella kauppiaiden aseman vahvistumisen raadissa.³³⁷ Tuntuisi kuitenkin todennäköisemmältä, että nimenomaan kruunu esti näiden itselleen tärkeiden porvariain nimittämisen virkoihin lupailen uuden kuninkaallisen pormestarin nimittämistä seuraavana vuonna. Kruunun intresseissä oli pitää kyseiset miehet talouselämän palveluksessa.

Samana päivänä uusien pormestarien vaalin kanssa valittiin myös muita virkamiehiä. Uusiksi raadin jäseniksi ja kämnereiksi ensimmäiseksi virkavuodekseen valittiin aikaisemmin porvariston vanhimpiin kuuluneet ja muita luottamustoimia hoitaneet Erik Mattsson ja Anders Henriksson. Jo aikaisemmin oli merkitty muistiin³³⁸ kymmenen kämnerintointa tavoittelevaa (*Kämnerempne*), joiden joukossa olivat myös Mattsson ja Henriksson. Neljä muuta näistä kymmenestä, Klas Allertz, Jakob Barckman, Knut Henriksson ja Sven Kristophersson, nimettiin raatiin vielä tämän tutkimusajanjakson puitteissa. Kaksi ensimmäistä toimivat kämnereinä toukokuuhun 1625 saakka, jälkimmäiset seuraavan

³³⁵ST 1623 (15.1), s. 112.

³³⁶Larsson aateloitiin vuonna 1623 von der Lindeksi. Vaalissa oli mukana myös neljäs ehdokas, jonka nimi ei kuitenkaan tule ilmi. Tässä tuomiokirjaan merkityssä äänestyksessä on mielenkiintoista, että molemmat istuvat pormestarit puuttuivat ja valinnan suorittivat kahdeksan raatimiestä, sekä kämneri Mickel Abrahamsson, josta tuli virallisesti raatimies vasta 23.6.1623. - ST 1623 (30.5), s. 162; Ericson 1988, s. 116-117; Matrikel 1915-1918, s. 170-171.

³³⁷Ericson 1988, s. 117. Kesäkuun 23. päivä mainitaan tuomiokirjassa kaupungin virat järjestetyn ja sulkuihin on merkitty, että pormestariksi nimitettiin ja asetettiin Valentin Nilsson. - ST 1623 (23.6), s. 167. Raadin tarkoitus olikin mahdollisesti valita Nilsson pormestariksi helpottamaan muiden työtaakkaa kruunun puuttuttua vaalein valittuihin kandidaatteihin ja estettyä näiden nimityksen. Tämä kestikievari Solenin omistaja ei ehkä kuitenkaan kelvannut kruunulle, joka halusi odottaa pikkutulliasetuksen aiheuttaman vastustuksen rauhoittamista ja nimittää sitten Valentinin veljen kuninkaalliseksi pormestariksi.

³³⁸Tämä on painetussa tuomiokirjassa merkitty noottiin ilman minkäänlaista selvitystä siitä, mistä tieto on peräisin.

vuoden.³³⁹ Valinnat tehtiin näin lähes kuukautta ennen kuin virkajako, jossa uudet viranhaltijat ilmeisesti vain esiteltiin porvaristolle.³⁴⁰ Uutta pormestaria saatiin kuitenkin odottaa vielä vuosi. Kuninkaallisten pormestareiden kenties tärkein aloite oli yritys jakaa raati valtakunnan keskushallinnon mukaisesti kollegioihin. Ajatus esitettiin ensimmäistä kertaa kirjeessä Axel Oxenstiernalle vuonna 1624 ja seuraavan vuoden tuomiokirjakonseptissa raati oli jaettu neljän pormestarin "avuksi" kollegioihin, neljä raatimiestä kuhunkin. Tarkoitus oli jakaa työt niin, että jokainen olisi pakotettu hoitamaan omansa ja myös olemaan vastuussa niistä.³⁴¹ Uudistuksella pyrittiin tehokkaampaan hallintoon: virkajaon toteutuessa olisi pystytty kontrolloimaan paremmin ajoittain velvollisuuksiaan vältteleviä raatimiehiä. Toisaalta raatimiesten jakaminen sisälsi varmasti ajatuksen pätevimpien miesten varaamisesta tärkeimpiin tehtäviin.³⁴²

Yhtä aikaa uuden kollegiojaon esittelyn kanssa pyrittiin parantamaan laajemminkin hallinnonalojen työskentelyä, tai ainakin saamaan muutkin viranhaltijat hoitamaan toimiaan utterammin. Tässä yhteydessä huomio kiinnittyi luonnollisesti kämnerinoikeuteen ja vuoden 1625 lopulla annettiin kämnerille täysin uudenlaiset tiukat määräykset hoitaa tehtäviään ahkerammin.³⁴³ Työmäärän jatkuvasti kasvaessa oli kämnerinoikeuden joustava toiminta ehdoton edellytys raadin työskentelylle. Jo vuodelta 1624 on maininta jutun siirtämisestä toiselle päivälle, koska asioita oli käsittelyssä niin paljon, ettei aika riittänyt kaikkien

³³⁹ST 1623 (30.5), s. 162, 530 (nootti 89.); Matrikel 1915-1918, s. 172-174. Loput neljä kämneriksi tarjoutunutta eivät ilmeisesti koskaan saaneet tavoittelemaansa paikkaa raadissa. Samaan päivänä valittiin myös porttien avainten haltijat ja kaksi esimiestä luostarille. Myös luostarin johtoon oli aiemmin merkitty tarjolle kolme miestä. - ST 1623 (30.5), s. 162, 530 (nootti 90.).

³⁴⁰ST 1623 (23.6), s. 167; Ericson 1988, s. 116.

³⁴¹Ericson 1988, s. 181-182, 185-186, 201. Ericson esittää kuitenkin myöhemmin (s. 332), että kruunu oli 'pannut idean kuninkaallisten pormestarien suuhun'. Vrt. Gustafsson 1989, s. 222.

³⁴²Jos tarkastellaan raadin läsnäoloa kesällä ennen kollegiojaon suorittamista, voidaan todeta, että tilanne oli heikko. Kerran olivat paikalla vain neljä pormestaria, kerran ei tuomiokirjan mukaan ketään. Muulloinkin raatimiesten osanottoa raastuvan istuntoihin voisi kuvata heikoksi. "*The 15 Augusti. Närwarande 0. Blefingen r. dagh.*" - ST 1625 (konsepti 15.8), s. 343; ks. myös ST 1625 (konsepti 11.7, 13.7, 18.7, 8.8), s. 315, 318, 327, 333. Uuden työnjaon esittelyn ajankohta vahvistaa näin pyrkimyksen saada raatimiehet hoitamaan velvollisuuksiaan uudistuksen avulla. Tosin myös pormestarien paikallaolossa olisi ollut toivomisen varaa. Vrt. 5.9., jolloin paikalla oli vain käskynhaltija, pormestari ja kaksi raatimiestä. Saman päivän kohdalle on marginaaliin merkitty, että koska oikeutta ei istuttu, siirrettiin lainhuudatukset toiseen päivään. Otsikon alle on kuitenkin merkitty useampia lainhuudatuksia ja juttuja. - ST 1625 (konsepti 5.9), s. 356.

³⁴³"*Förmantes kemnerene at de haffwa sitt kall och embete flitigare i acht än tilförende, och komma till steds när 8 och intill 11, item när 1 och till 5 eller och böte för huar tijma ell. ½ efter som rådet på rådst. förelagt är, och wårdschrifwaren sittia i hålet så många tijmar som han försummar.*" - ST 1625 (konsepti 3.12), s. 436; ks. myös ST 1624-1625, s. 527 (nootti 336.). Aikaisemmalta tutkimusajanjaksolta ei ainakaan tuomiokirjoista löydy yhtä tarkkoja kämnerille ja vahtikirjurille annettuja ohjeita.

ratkaisemiseen.³⁴⁴

Jos tarkastellaan vuonna 1625 esitellyn kollegiojaon nimityksiä herättää huomiota Bureuksen ympärille kerätty ryhmä. Hänelle oli nimetty avuksi raadin pätevimmat ja kauimmin viroissaan toimineet miehet³⁴⁵: Petter Grönberg, Valentin Nilsson, Jöns Henriksson ja Jakob Grundell. Grönberg ja Nilsson olivat entisiä pormestarikandidaatteja, mutta sekä Jöns Henrikssonista että Grundellista tuli myöhemmin pormestareita. Muiden kollegioiden valinnassa on myös havaittavissa jonkin verran noudatetun jakoa virkaiän mukaan, tosin kaikkiin ryhmiin haluttiin ilmeisesti saada lisäksi kokemusta. Esimerkiksi Hans Henrikssonin avuksi määrätty miehet oli valittu raatiin vuosina 1617, 1623 ja kaksi vuonna 1624. Joukko oli selvästi kokemattomin.³⁴⁶ Vaikka kollegioiden vastuualueita ei jaon yhteydessä ilmoitettu, on todennäköistä, että myös työtehtävät oli jaettu. Raatimiesten jakaminen juuri tämänkaltaisiin ryhmiin viittaa siihen, että tietyille ryhmille oli varattu tietyt tehtävät³⁴⁷. Samasta todistaa vain reilua kuukautta myöhemmin rangaistuksen uhalla raatimiehille annettu käsky auttaa pormestareita näiden tehtävissä. Uuden järjestelmän toimeenpanossa oli ongelmia ja tämä nähtiin tehtäviään laiminlyövien raatimiesten syynä.³⁴⁸ Jonkin verran myöhemmin, ilmeisesti vuonna 1626, Tukholman raati kirjoitti kuninkaalle ehdottaen, että

³⁴⁴ST 1624 (9.10), s. 172.

³⁴⁵Poikkeuksen muodosti vain Hans Nilssonin 'kollegioon' nimetty Olof Eriksson.

³⁴⁶ST 1625 (konsepti 20.8), s. 352; Ericson 1988, s. 182; Matrikel 1915-1918, s. 34-36, 166-174. Olof Anderssonin avuksi nimettiin: Pålvel Henriksson, Johan Kristoffersson, Erik Henriksson ja Erik Mattsson. Hans Nilssonin avuksi: Olof Eriksson, Måns Torstensson, Henrik Karckman ja Mickel Abrahamsson. Hans Henrikssonin avuksi: Klas Jakobsson, Anders Henriksson, Klas Allertz ja Jakob Barckman. Måns Torstensson on sikäli mielenkiintoinen henkilö, että matrikkeli mainitsee hänen lopettaneen raatimiesuransa jo vuonna 1625 ja silti hänet on mainittu sekä vuoden 1627 että vuoden 1628 kollegiojaossa. - Matrikkel 1915-1918, s. 167; Ericson 1988, s. 182-183.

³⁴⁷Vrt. Harald Gustafssoniin, joka myös esittää tuomiokirjoihin pohjaten käsityksensä, että todennäköisesti raadin työstä oli olemassa myös yksityiskohtaisempi järjestys kuin pelkkä yksinkertainen luettelo pöytäkirjassa. - Gustafsson 1989, s. 222.

³⁴⁸"Bleef rådet alfvarligen förmant, at the assistere borgmesterne uti sine förhafwande ärender som komer th(et) gemene bäste till, widh straff tillgiörande." - ST 1625 (konsepti 24.9), s. 372; Ericson 1988, s. 182. Nils Östman ei mainitse tätä yritystä ollenkaan. - Östman 1915, s. 46. Vrt. Hans Andersson, joka tekee tästä yhdestä kehotuksesta johtopäätöksen, että raadin työtapana oli heikko ja esivalta ei aina ollut tyytyväinen raadin työtapaan. Andersson tuo tässä yhteydessä esiin vuoden 1621 ja kruunun puuttumisen pormestarinimityksiin. Hänen mukaansa 'on sanottu, että tämä tapahtui raadin omasta pyynnöstä ja johtui kasvaneesta työmäärästä'. Anderssonin mukaan tätä vastaan kuitenkin 'puhuu se tosiasia, että vuoden lopulla kokouksia usein peruutettiin, koska käsiteltäviä juttuja ei ollut'. Hän viittaa Ericsoniin ja ottaa esimerkiksi vuoden 1624. - Andersson 1994, s. 56-57, 142 (viitteet). Hans Andersson on kyllä oikeassa siinä, että 29.11.1624 kirjuri mainitsi oikeuden hajaantuneen lainhuutojen ja yhden jutun jälkeen, koska juttuja ei ollut enempää. Oikeus kokoontui kuitenkin vielä kahdesti ennen joulua ja tällöin raati oli täystyöllistetty. Myös tämän tutkimuksen tulokset tukevat väitettä nimitysten johtumisesta nim enomaan hallitsemattomasti kasvaneesta työmäärästä.

tehtäväänsä erityisesti valitut henkilöt hoitaisivat kaupungin hallinnon tärkeimmät asiat. Tämä koski oikeudenhoitoa, kauppaa sekä käsityötä ja kaupungin rakennustoimintaa, mitkä kaikki tulisi hoitaa kollegiossa, jonka muodostaisivat kaksi pormestaria, puolet raatimiehistä ja kruunun edustajat. Tästä ehdotuksesta jäivät elämään vain nimetyt hallinnonalat, jotka myöhemmin loivat pohjan kollegioiden työkenttien jaolle ja toiminnalle.³⁴⁹ Kruunulle lähetetty ehdotus kuitenkin osoittaa, että virkajaolla ei ollut päästy tavoiteltuihin tuloksiin. Vähentämällä raadin keskeisiin tehtäviin aktiivisesti osallistuvien raadin jäsenten määrää olisi mahdollisesti päästy tehokkaampaan hallintoon, mutta se olisi myös jakanut hallintokoneiston ikään kuin kahteen 'kamariin', joista toiselle olisi todennäköisesti jäänyt passiivinen toimeenpanijan rooli. Samalla raadin jäsenet olisivat jakaantuneet kahteen täysin eri tavalla työllistettyyn ja arvostettuun ryhmään.

Jo vuonna 1627 tehtiin raadissa selvästi kehittyneempi kollegiojako. Tällä kertaa jokaiselle neljälle pormestarille annettiin avuksi kolme raatimiestä ja määriteltiin jokaisen kollegion vastuualueet. Bureuksen lähes ennallaan säilynyt kollegio toimi kirkkojen, koulujen ja oikeudenhoidon tarkastajana, kollegiota voi pitää selvästi nimitetyistä tärkeimpänä. Olof Anderssonin vastuulle kuuluivat kaupungin rakennukset ja tilit, sekä Hans Henrikssonin kollegiolle yleisempi kaupungin kunnossapidon, esimerkiksi vahdin ja puhtaanapidon tarkastaminen. Hans Nilsson Benickin johtaman kollegion vastuulle kuuluivat tullin ja aksiihin, sairaalan sekä lastenkodin ja kuritushuoneen tarkastaminen.³⁵⁰ Tämä osoittaa selvästi raadin jaon taustalla olleen ajatuksen pätevimpien miesten varaamisesta tiettyjen tehtävien hoitoon. Uudistuksen toteutuessa tämä olisi taannut parhaan lopputuloksen sekä raadin että asianosaisten kannalta.³⁵¹

Vuoden 1627 kollegiojaossa huomiota herättää vain kahdentoista raatimiehen merkitseminen kollegioihin. Klas Jakobsson ja Johan Kristoffersson jättivät molemmat virkansa toukokuussa

³⁴⁹Ericson 1988, s. 182.

³⁵⁰Ericson 1988, s. 183; vrt. *ibid.* s. 240. Bureuksen kollegioon kuuluivat jo edellä mainitut Nilsson, Henriksson ja Grundell. Ainoastaan Grönberg siis puuttui kahden vuoden takaisesta ryhmästä. Olof Anderssonia puolestaan avustivat Klas Allertz, Sven Kristoffersson ja Erik Mattsson. Hans Nilssonin kollegioon kuuluivat Henrik Karcckman, Mickel Abrahamsson ja Knut Henriksson, sekä Hans Henrikssonin kollegioon Måns Tärstensson, Anders Henriksson ja Olof Eriksson.

³⁵¹Ericson 1988, s. 186.

1627, mutta tilalle myös tuli kaksi miestä.³⁵² Sen sijaan neljä edellisenä vuonna raatiin kuulunutta miestä³⁵³ pitivät ikään kuin väli vuoden tullen takaisin raatiin toukokuussa 1628. Mitään erityistä syytä tälle tauolle ei ainakaan matrikelista löydy.³⁵⁴

Tärkein kysymys tässä yhteydessä on, olivatko uudistukset todellisia, vai jäivätkö ne paperille kuolleeksi kirjaimiksi. Ainakaan vuonna 1626 tilanne ei ollut parantunut, sillä virkojen järjestäminen, jonka olisi pitänyt tapahtua toukokuussa, tapahtui jälleen vasta heinäkuussa. Tämän vuoksi Olaus Bureus teki kesäkuussa protestin raatia vastaan pyytäen tähän kirjallista vastausta. Hän uhkasi, ettei raadin jäsenten tottelemattomuuden ja laiminlyöntien vuoksi tule raatihuoneelle ennen kuin on saanut vastauksen protestiinsa. Bureus myös kielsi protestinsa kirjaamisen tuomiokirjaan. Seuraavasta istunnosta hän olikin poissa ja raati päätti kokoontua seuraavana päivänä miettimään järjestyksen saamista raatiin ja myöhästelevien sekä poissaolevien ongelmaa. Tällä kertaa määrättiin kymmenen talarin sakko niille, jotka ovat poissa kokouksesta ilman laillista syytä.³⁵⁵ Vielä vuoden 1627 alusta löytyy Bureuksen valitus siitä, että raati ei tule raastupaan³⁵⁶, mutta tämän jälkeen ei tämän tutkimusjakson puitteissa kyseisen kaltaisia mainintoja enää tapaa. Myös raadin kirje kruunulle vuonna 1626 uudenkaltaisesta järjestelystä viittaa siihen, että kollegiojako oli jäänyt täysin paperille. Nimellinen uudistus ei onnistunut raatimiesten saamisessa ahkerammin ottamaan osaa työskentelyyn, ainakin poissaoloja oli aivan yhtä paljon kuin aikaisemminkin. Sen sijaan vuoden 1627 uuden jaon jälkeen tilanne ilmeisesti muuttui. Koska uusia yrityksiä kollegiojaon suorittamiseen ei tehty seuraavina vuosina, eikä tuomiokirjoista löydy edellisten kaltaisia valituksia ainakaan vuoden 1627 lopulta, voitaisiin tehdä johtopäätös, että vuoden 1627 jako toimi, kenties haparoiden ja vielä tehottomasti,

³⁵²Knut Henriksson ja Sven Kristophersson. - Matrikel 1915-1918, s. 174.

³⁵³Petter Grönberg, Päfvel Henriksson, Erik Henriksson ja Jakob Barckman. - Ericson 1988, s. 182-183; Matrikel 1915-1918, s. 167-170, 173-174.

³⁵⁴Vuonna 1628 kollegiojako jäi entistä vajaammaksi, sillä pormestari Olof Andersson kuoli vuonna 1627. Kaikille kolmelle pormestarille oli jaettu avuksi tällöinkin vain kolme raatimiestä, vaikka käytettävissä olisi ollut enemmänkin miehiä. Sven Kristophersson ja Klas Allertz olivat lopettaneet raatimiesuransa ja Valentin Nilsson vietti väli vuotta, mutta raatiin kuului silti kolme miestä, joita ei oltu nimetty kollegioihin. - Ericson 1988, s. 183; Matrikel 1915-1918, s. 30-31, 167-174. Vrt. vuoden 1636 asetus kollegiojaosta. Siinä kunkin pormestarin johtamaan kollegioon kuului kolme raatimiestä. - Ericson 1988, s. 181.

³⁵⁵ST 1626 (7.6, 19.6, 12.7, 17.7), s. 211-212, 230-231. Heinäkuussa tehtiin päätös, että virat tulee aina järjestää Valpurinpäivän aikaan. Hans Nilsson vannoi 'elämänsä ja sielunsa kautta', että jos näin ei tapahdu, hän ei enää koskaan tule raastupaan. Myös muut osoittivat paheksuntaa tällaista epäjärjestyttä kohtaan. Vrt. Göteborgiin, jossa käytettiin täysin samanlaisia uhkauksia. - Almquist 1929, s. 343.

mutta oli olemassaolevaa käytäntöä kaupungin hallinnossa.³⁵⁷

Uuden järjestelmän ja sen toteuttamispyrkimysten merkityksen arviointia vaikeuttaa se, että ei ole selvää käsitystä siitä, millaista uudistusta vuonna 1625 ja myöhemmin vuonna 1627 tavoiteltiin³⁵⁸. Lars Ericsonin mukaan vuoden 1636 asetus kollegiojaosta oli pitkälti aikaisempien kruunun ja kaupungin hallinnon pyrkimysten sekä ajatusten kodifointi, vaikka se sisälsi lisäksi täysin uusia elementtejä. Hänen mukaansa uudistuksen toteuttamisen estivät lähinnä käytännön ongelmat³⁵⁹. Jos otetaan huomioon esimerkiksi vuonna 1626 esitetty ratkaisuehdotus hallinnon tehostamiseksi, on selvä, että 1620-luvun pyrkimyksiä on vaarallista tarkastella ainoastaan vuoden 1636 asetuksesta käsin. Samalla tavalla vaikeaa on lähteä valtakunnan keskushallinnossa tehdyistä uudistuksista, sillä minkäänlaisia lähteitä ei ole säilynyt siitä, kuinka pitkälle menevää uudistusta kuninkaalliset pormestarit tavoittelivat. He halusivat kenties reformoida kerralla koko kaupungin kangertelevan hallinnon ylimmän tason. Oikeastaan varmaa on vain, että uudistuksella pyrittiin nopeasti poistamaan pahimmat epäkohdat, mikä osaltaan vaikutti suunnitelmien epäonnistumiseen. Kaupunki olisi kaivannut kokonaisvaltaista, kaikilta osiltaan toimivaksi jo etukäteen valmisteltua ohjelmaa, jonka pätevät miehet olisivat toteuttaneet, ei kiireessä suoritettua kollegiojakoa, jossa toimivuudelle ei oltu uhrattu montaakaan ajatusta.

Jos oletetaan, että uudistus oli tarkoitettu ainoastaan kaupungin hallinnon parantamiseen ja tätä kautta raadin toiminnan kohentamiseen oikeusistuimena, ei se helpota lähdetilannetta. Tällöin tavoitteena olisi ollut nimenomaan vuoden 1636 kollegiouudistuksessa toteutunut järjestelmä, jossa raati jaettiin neljään kollegioon: oikeus-, kauppa-, ammattikunta- ja rakennuskollegioon, tai vastaava. Vuoden 1636 asetuksen mukaan kaikki rikos- ja siviilijutut käsiteltiin yhteisistunnoissa, eli raati säilytti merkittävän osan tavallisesta työstään. Myös kollegioiden työstä raportoitiin näissä yhteisissä kokouksissa. Uudistuksen tuloksena hallin-

³⁵⁶ST 1627 (17.2), s. 12.

³⁵⁷Vuosien 1632-1633 uudenlainen käytäntö oli valita tarkastajia hallinnon eri aloille, mitä voidaan pitää vähemmän kehittyneenä versiona kollegiojaosta. - Ericson 1988, s. 183-186. Nils Östmanin mukaan raati työskenteli ainakin vuoden 1628 uuden työjärjestyksen mukaan. - Östman 1915, s. 46.

³⁵⁸Tässä yhteydessä keskitytään vuoden 1625 uudistuksen tarkasteluun, sillä vuoden 1627 kollegiojaon voi katsoa olleen jo huomattavasti suunnitellumman ja todennäköisesti se ainakin jossain laajuudessa myös toimi kaupungin hallinnossa. Se jää lähemmän tarkastelun ulkopuolelle myös tämän tutkimuksen aikarajauksen vuoksi.

³⁵⁹Ericson 1988, s. 186.

nollinen työ siirrettiin siis kollegioihin, kun taas raati säilytti vanhan funktionsa raastuvanoikeutena.³⁶⁰ Tällaisessa tilanteessa on 1620-luvun osalta tuomiokirjoista vaikea edes yrittää löytää mainintoja tukemaan tai kumoamaan väitettä, sillä jos hallintojuttuja todella siirrettiin kollegioiden hoidettavaksi, ei niitä ollut syytä edes viedä tuomiokirjaan. Vuonna 1625 muistutettaessa raatimiehiä auttamaan pormestareita näiden tehtävissä korostettiin nimenomaan, että kyseiset tehtävät ovat 'yleiseksi hyödyksi'.³⁶¹ Tämä viittaisi vahvasti siihen, että kollegiojaon tavoitteena oli parantaa raadin hallinnollisten tehtävien hoitoa, joka usein nähtiin raadin yleishyödyllisenä työnä, ja tätä kautta myös raadin jäsenten työtä. Nämä uudistukset olisivat puolestaan heijastuneet positiivisesti raadin muuhun työhön ja parantaneet sekä oikeudenhoitoa että kaupungin muuta hallintoa. Tuomiokirjat tukevat väitettä, että pyrkimyksenä oli toteuttaa nimenomaan hallinnollinen uudistus. Vaikka raadin pöytäkirjat eivät paljasta kollegiojaon yrityksestä kuin nimelistan, niin erityisesti hallintojuttujen määrän ne vahvistavat kasvaneen huomattavasti 1620-luvulla. Samaan aikaan hallintoon liittyvät kysymykset monimutkaistuivat.³⁶²

Lars Ericson lähtee selvittämään kollegiojaon vaikutusta lähinnä raatimiesten tehtävistä käsin. Hänen mukaansa tuomiokirjan perusteella vain pormestarit Olaus Bureus ja Hans Nilsson hoitivat tiettyyn hallinnonalaan kuuluneita tehtäviä. Ericsonin mukaan tämä johtui siitä, että nämä miehet dominoivat raadin työtä 1620-luvulla. Esimerkiksi vuonna 1625 Hans Nilsson hoiti karjarahoja (boskapspenningarna) ja kuritushuoneeseen liittyviä asioita, mutta se merkitsee vain tämän kuuluneen Nilssonin tehtäviin, ei kollegiojaon toimista. Ericson tulee siihen lopputulokseen, että ne merkinnät, joista jotain voi päätellä, viittaavat pikemmin siihen, että virkajako ei toiminut toivotulla tavalla.³⁶³ Ne viittaukset, joita Ericson antaa väitteidensä tueksi, ovat sen sijaan melko outoja. Hän tuo tekstissä esiin ainoastaan talouskiistan, johon oikeudessa määrättiin selvittelymiehet ennen kuin raastuvassa otettiin asiaan kantaa.³⁶⁴ Ericsonin ei edes mainitse, että juttu oli vuosina 1624-1625 ollut esillä oikeudessa

³⁶⁰Ericson 1988, s. 187-200; Östman 1915, s. 36, 47, 49. Muissa kaupungeissa oli kollegioiden lukumäärä myöhemmin yleensä kolme. Tämä merkitsi ammattikuntakollegion puuttumista. - Olsson 1995, s. 57, 92, vrt. tavoitteista s. 95-96.

³⁶¹ST 1625 (konsepti 24.9), s. 372.

³⁶²Gustafsson 1989, s. 222.

³⁶³Ericson 1988, s. 183-185.

³⁶⁴ST 1625 (konsepti 5.10), s. 379-380; Ericson 1988, s. 184 (viitteinen).

jo lukuisia kertoja³⁶⁵ ja antaa lukijalle sen täysin virheellisen käsityksen, että selvittelymiesten nimeäminen otettiin käyttöön vasta kollegiojaon myötä. Ericson kertoo useita vastaavia esimerkkejä löytyvän seuraavilta vuosilta. Mielenkiintoista on myös, että Lars Ericson on löytänyt kolme muuta nimeämistään esimerkeistä elokuun alulta, jolloin edes koko kollegiojakoa ei vielä tuomiokirjan mukaan oltu suoritettu³⁶⁶. Jos todella tutkitaan raadin jaon jälkeen määrättyjä selvittelymiehiä³⁶⁷ ei edes näiden osalta voida osoittaa, että heidät olisi määrätty juuri tietyistä kollegiosta, päinvastoin miehiä oli loppuvuonna 1625 juttuja selvittelemässä yhtä poikkeusta lukuunottamatta aina useammasta ryhmästä.³⁶⁸ Lars Ericson siis lähtee väitteestä, että 1620-luvun uudistukset olivat vuoden 1636 uudistuksen kaltaisia hallinnollisia uudelleenjärjestelyjä, mutta päättyy etsimään todisteita sieltä, mistä niiden löytyminen on epätodennäköisintä. Näin ainakin, jos uudistus olisi todella merkinnyt hallinnon uudelleenorganisointia.

Kollegiojaolle oli selvästi tarvetta jo ennen 1630-luvun uudistusta. Vaikka 1620-luvun aloitteet ja erityisesti vuonna 1625 tapahtunut yritys jakaa raati hallintoa hoitaviin kollegioihin ei vielä toteutunut tavoitellussa muodossaan, se oli kuitenkin aloitteena yksi keskeisiä edellytyksiä vuonna 1636 annetulle asetukselle. Yritykset loivat pohjan, joka mahdollisti myöhemmän kollegioastuksen nopean toimeenpanon ja käytännön soveltamisen.³⁶⁹

³⁶⁵Ks. esim. ST 1624 (26.6, 30.10), s. 94-95, 191; ST 1625 (konsepti 11.7, 13.7, 6.8, 10.8, 3.10), s. 315-316, 318, 332, 337, 377. Juttuun oli nimetty selvittelymiehet, joista toinen oli Valentin Nilsson, jo vuonna 1624. - ST 1624 (30.10), s. 191.

³⁶⁶Kyseiset esimerkit ovat hyvin tavallisia kiistoja ja selvittelytehtäviä. - Ericson 1988, s. 368 (viite s. 183, 9); ST 1625 (konsepti 9.7, 6.8, 8.8), s. 314, 333, 335.

³⁶⁷Tässä, kuten myös myöhemmin vertailtaessa selvitysmiesten koostumusta, on mukaan laskettu varsinaisten selvitysten lisäksi raadin jäsenten verotus- ja arviointitehtävät. Näin sen vuoksi, että työnjaon mahdollisen toteutumisen myötä voidaan olettaa myös tiettyjen "rutiinitehtävien" siirtyneen pääasiassa tiettyjen miesten tehtäväksi. On kuitenkin huomattava, että konseptituomiokirjan ja puhtaaksikirjoitetun tuomiokirjan ero on tässä suhteessa valtava, sillä selviteltyjä juttuja tuskin on koskaan vaivauduttu merkitsemään tuomiokirjaan. Näin puhtaaksikirjoitetusta tuomiokirjasta löytyvät selvittelymiehet ovat yleensä nimenomaan verotus- ja arviointimiehiä, kun taas konseptista löytyvät varsinaiset selvittelymiehet.

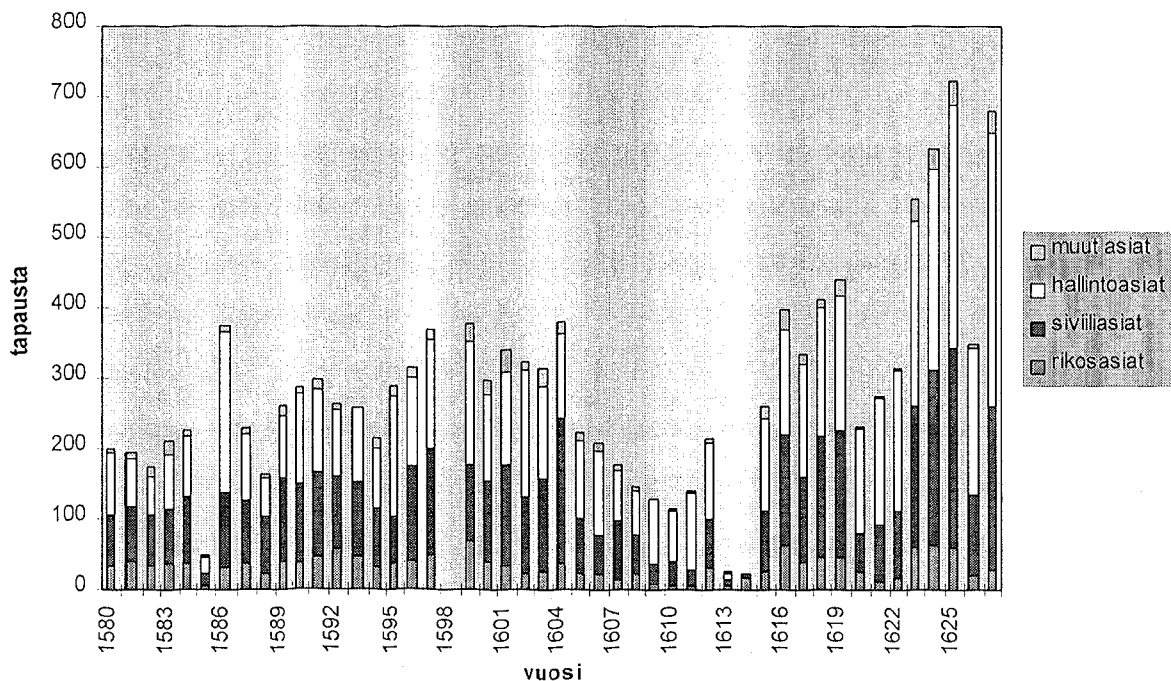
³⁶⁸Ks. ST 1625 (konsepti 22.8, 14.9, 17.9, 19.9, 3.10, 10.10, 15.10, 22.10, 23.11, 26.11, 3.12), s. 354, 360-361, 363-364, 375, 386, 394-395, 402, 423, 426, 432, 436.

³⁶⁹Vrt. Ericson 1988, s. 201.

7.3. Mitä raastuvassa tapahtui?

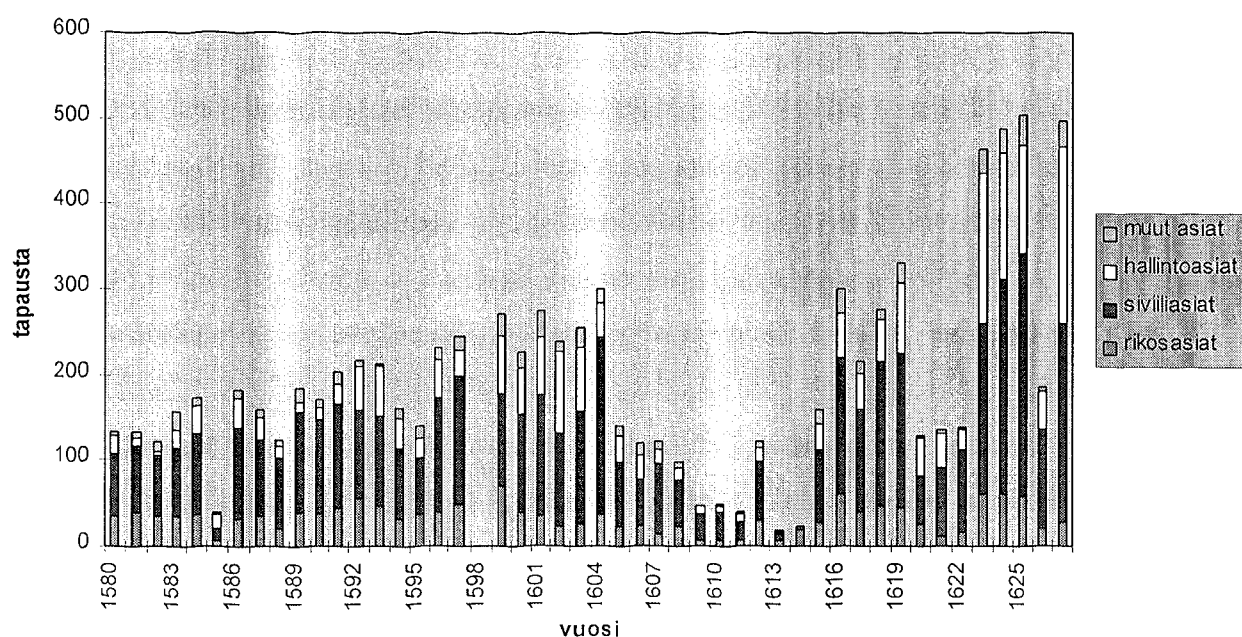
Kruunun toimenpiteet, etenkin vuoden 1619 sääntö ja kuninkaallisten pormestarien nimittäminen kaupunkiin, olivat seurausta uudesta kaupunkipolitiikasta, mutta varmasti osaltaan taustalla vaikutti raadin huomattavasti kasvanut työmäärä. Kaupungin kasvu ja kruunun tavoitteet olivat muuttaneet vanhan menettelytavan epäkäytännölliseksi ja riittämättömäksi³⁷⁰. Järjestelmä oli paljastanut suurimmat puutteensa: raatimiehet olivat ammatinharjoittajia, joiden poissaolot raadin istunnoista kasvoivat sitä mukaa kun heidän hallinnollisen työpanoksensa tarpeellisuus olisi kasvanut. Samaan aikaan hallinnollisten uudistustarpeiden kanssa raadin rooli oikeusistuimena oli muuttumassa ja monimutkaistuvat jutut olisivat vaatineet yhä enemmän koulutettuja henkilöitä kaupungin johtoon. Kuninkaallisten pormestareiden opillinen sivistys tai muulla tavoin hankittu pätevyys, sekä näiden ideoimat uudistusyritykset merkitsivät parannusta, mutta olivat vasta vastaus sen hetken polttaviin ongelmiin. Pidemmän tähtäyksen uudistukset tehtiin kaupunkihallinnossa vasta myöhemmin.

Kuvio 7. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1580 - 1627. Lähteet: ST 1580 - 1627.

³⁷⁰Ericson 1988, s. 105.

Kuvio 8. Tukholman raastuvanoikeuden käsittelemät tapaukset 1580 - 1627 ilman lainhuutoja ja porvarisvaloja. Lähteet: ST 1580 - 1627.

Raadin työmäärässä tuomiokirjojen perusteella tapahtuneen vuosien 1605-1615 "notkahduksen" jälkeen tilanne palautui normaaliksi katsottavalle tasolle viimeistään vuonna 1616, tosin parannusta oli tapahtunut jo vuonna 1615 kaupunginkirjuri Karl Månsson Buren erottamisen jälkeen. Jos tarkastellaan raadin kokonaistyömäärää aina tutkimusajanjakson alusta saakka voidaan nähdä jatkuva nouseva linja, joka ikään kuin jatkuu katkeamatta poikkeavista vuosista huolimatta, tai todellisuudessa paremminkin puutteellisesta merkitsemistavasta riippumatta.

Tässä yhteydessä on syytä palata vielä lyhyesti lähteisiin, sillä varsinaisesti kysymys konseptituomiokirjojen ja puhtaaksikirjoitettujen tuomiokirjojen eroista aktualisoituu vasta tällä ajanjaksolla. Vuosien 1616-1627 tilastot raadin käsittelemien juttujen määristä näyttäisivät lähinnä kummallisilta, ellei muutamia lähteisiin liittyviä ongelmia otettaisi huomioon. Vuosien 1616-1624 osalta on tässä tutkimuksessa käytetty puhtaaksikirjoitettua tuomiokirjaa, lukuunottamatta vuosia 1619³⁷¹ ja 1623. Tämän jälkeen on käytetty lähinnä

³⁷¹Painetussa tuomiokirjaversiossa on käytetty konseptituomiokirjaa lähes koko vuosi, 7.1.-16.10.1619. Kaksi viimeistä kuukautta, 11.10.-11.12., on sen sijaan otettu puhtaaksikirjoitetusta tuomiokirjasta. - ST 1619 (11.10-

konsepteja ja vastaavaa materiaalia³⁷². Vuodelta 1626 olisi ollut valittavissa joko konseptiversio tai puhtaaksikirjoitettu tuomiokirja, mutta yleisessä tarkastelussa ja tilastoissa on käytetty konseptiä, jotta ero vuosiin 1625 ja 1627 ei korostuisi pelkästään lähdeteknisistä syistä. Toisaalta kahden version olemassaolo on mahdollistanut vertailun.

Kokouksia oli vuosina 1616-1627 melko paljon, jos tarkastelusta jätetään pois vuodet 1620-1622. Istuntojen määrä vaihteli 54-76 kokouksena vuosittain. Ajanjakson lopulla kokousten määrän vakiintui suuremmaksi kuin aikaisemmin, mihin oli syynä työn valtava lisääntyminen. Vuodesta 1615 alkanut raadin kokouksissa käsiteltyjen juttujen määrän kasvu jatkui tasaisesti vuoteen 1619 saakka, minkä jälkeen tapahtui vuoden kestänyt notkahdus. Myös vuosien 1621-1622 suurten määrien jälkeen tapahtui kahden vuoden lasku. Jos jätetään vuodet 1620-1622 huomioimatta, voidaan sanoa, että kasvu jatkui aina vuoteen 1626 saakka ja määrä laski vain hiukan seuraavana vuonna. Jos jätetään lainhuudatukset ja porvarisvalat tarkastelun ulkopuolelle, on kasvu tasaisempi, tosin vuodet 1620-1622 erottuvat tällöin selvemmin omaksi ryhmäkseen. Merkittävä tulos on, että aikaisemmin kokousta kohti oli noin 5-6 juttua, mutta nyt taso vakiintui huomattavasti korkeammaksi ollen noin 8-10 käsiteltyä juttua kokouksessa. Jos tähän lasketaan lisäksi kaikki toistuvasti raastuvassa esillä olleet rikos- ja siviilijutut, voidaan raadin jäsenten työmäärän nähdä kasvaneen merkittävästi. Parhaimmillaan, tai pahimmillaan, tämä merkitsi yksinkertaistetusti lähes raastuvassa vietetyn ajan kaksinkertaistumista. Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää pormestareiden vaikeudet saada raatimiehet paikalle istuntoihin ja hoitamaan työnsä.³⁷³ Suhteutettuna kaupungin väkilukuun päästään samanlaiseen tulokseen. Juttuja käsiteltiin vuonna 1582 tuhatta asukasta kohti alle 30, mutta vuonna 1627 määrä oli lähes kaksinkertainen, reilusti yli 50.³⁷⁴ Raadin työn lisääntymistä ei siis suinkaan voi selittää pelkällä väestön määrän kasvulla.

11.12, konsepti 7.1.-16.10.), s. 135-169, 3-131.

³⁷²Vastaavalla materiaalilla tarkoitetaan tässä yhteydessä vuoden 1625 tuomiokirjaa, josta painettuun tuomiokirjaan on valittu notariaattiversio 6.7.1625 saakka, puhtaaksikirjoitettu versio raadin istunnoista 4.7. ja 6.7., sekä 9.7. alkaen käytetty konseptituomiokirja. - ST 1625 (4.7-6.7, notariaattiversio 10.1-6.7, konsepti 9.7-13.12), s. 305-310, 211-302, 313-439.

³⁷³Vrt. Boëthius 1943, s. 9; Helmfrid 1965, s. 255-256; Herdin 1926, s. 69. Noin tuhannen asukkaan Linköpingissä kokouksia oli vuosina 1610-1650 10-20 vuosittain. Vasta 1690-luvulla päästiin keskimäärin yli 60 kokoontumiseen. - Lindberg 1976a, s. 183; Lindberg Folke, Linköpings historia 3. 1567-1862. Samhälls- och kulturliv. Linköping 1976 (b), s. 11. Boråsissa kokouksia oli vielä vähemmän, 1640-luvulla noin 4-5 vuosittain ja vielä 1660-luvullakin vain 20-30. Sen sijaan vuonna 1681 oli maistraatin istuntojen määrä muihin vuosiin verrattuna valtavan suuri, peräti 86 kokousta. Nils Forssell selittää perustellusti kokousten määrän alhaista tasoa pormestarien patriarkalisella otteella kaupungista. - Forssell 1952, s. 206, 243.

³⁷⁴Lilja on ilmoittanut vuoden 1629 väkiluvuksi noin 13600, joten tässä on vuoden 1627 tilannetta

Tässä yhteydessä kaikkein mielenkiintoisin on vuosi 1624. Kyseiseltä vuodelta ei ole säilynyt minkäänlaisia konseptimerkintöjä, mutta silti puhtaaksikirjoitetun pöytäkirjan juttujen määrä on samaa tasoa kuin konsepteissa. Verrattaessa esimerkiksi vuoden 1626 puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan, on kontrasti valtava. Tämä poikkeus selittyy ilmeisesti pelkästään "uudella" pöytäkirjanpitäjällä, Johan Larssonilla. Kaupunginkirjuri Eggert Matsson Aureliusta epäiltiin uskonnollis-poliittisista harhaopeista (irringar) ja hän oli pitkään syrjässä toimestaan, minkä johdosta puhtaaksikirjoitus oli suurelta osin rakennuskirjuri ja kaupunginnotaari Larssonin käsialaa.³⁷⁵ Kun vuoden 1622 puhtaaksikirjoitetussa versiossa oli runsaat 300 juttua ja vuoden 1626 puhtaaksikirjoitetussa pöytäkirjassa tasan 350 tapausta, ja vastaavat luvut ovat ilman lainhuutoja sekä porvarisvaloja 138 ja 186, on vuoden 1624 juttujen määrä peräti 627. Lainhuudatuksia oli kyseisenä vuonna runsaasti, mutta puhdistetuissakin luvuissa juttujen määrä ylittää lähelle 500. Lisäksi kokousten lukumäärissä on huomattavat erot. Vuosina 1622 ja 1626 on kokouksia merkitty tuomiokirjaan 31 ja 38, mutta vuonna 1624 peräti 76. Näin on melko ilmeistä, että lukumäärien muutosten taustalla oli pöytäkirjan laatijan vaihtuminen. Kokematon ja pöytäkirjan laadintaan tottumaton mies kirjasi vielä kaupungin omaan käyttöön tarkoitettuun puhtaaksikirjoitettuun tuomiokirjaan nekin jutut, jotka kokenut kirjuri jätti pois tietäen niiden olevan tulevien raadin istuntojen kannalta täysin merkityksettömiä.

Etenkin vuoden 1619 jälkeen tapahtunut raadin tuomiokirjaan kirjatun työmäärän väheneminen on mielenkiintoinen. Verrattuna vuoden 1618 puhtaaksikirjoitettua tuomiokirjaa vuoden 1620 vastaavaan laskee juttujen määrä lähes puoleen. Kahtena seuraavana vuonna määrä hiukan nousee, minkä jälkeen onkin käytetty aikaisempaan nähden vertailukelvottomia konsepteja vuotta 1624 lukuunottamatta. Jos kuitenkin vedetään rohkeasti linja vuodesta 1622 vuoden 1626 puhtaaksikirjoitettuun pöytäkirjaan voidaan todeta juttujen määrän todennäköisesti nousseen hitaasti mutta varmasti myös tuomiokirjan toisessa versiossa. Konseptien osalta kasvu sen sijaan oli kiistatonta, etenkin jos vuoden 1624

laskettaessa käytetty hiukan pienempää lukua 13000. Laskettaessa edellisellä luvulla saataisiin yhä määräksi noin 50 juttua tuhatta asukasta kohti. - Vrt. tämän työn luku 2.1.

³⁷⁵Sven Olsson - Naemi Särnqvist, Förord. Teoksessa Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XIV 1624-1625. Red. av Sven Olsson - Naemi Särnqvist. Stockholm 1979, s. 5. Vuoden 1624 petos- ja uskonto-oikeudenkäynneistä ks. Ahnlund 1930, s. 53-54.

tuomiokirja otetaan mukaan tarkasteluun.³⁷⁶ Todennäköisesti myös tämän selvän, vuosien 1620-1622 muutoksen taustalta löytyy kaupunginkirjuri, sillä Eggert Matsson Aurelius nimitettiin virkaan juuri vuonna 1618. Hänen uudenlainen käytäntönsä pöytäkirjanpidossa sekä myöhemmin uusien versioiden toimittamisessa aiheutti työmäärän näennäisen vähenemisen verrattuna edellisten vuosien vastaaviin pöytäkirjoihin.³⁷⁷

Raastuvanoikeuteen tuotujen rikosjuttujen määrät vaihtelivat vuosina 1616-1627 melko runsaasti. Jos vuosien 1620-1622 lasku jätetään huomiotta, voidaan tuomioistuimen tietoon tullessa rikollisuudessa nähdä jopa hienoista kasvua. Vuosien 1626-1627 oikeuteen tuotujen rikosten määrä sen sijaan väheni. Tämän ajoittuminen herättää mielenkiintoa vuonna 1625 aloitettujen uudistuspyrkimysten ja uuden kuninkaallisen pormestarin nimittämisen vuoksi. Vuonna 1624 oli jo astunut virkaansa porvariston vihaama Hans Nilsson Benick. Kaupungin ylin hallinto oli siis tiukasti kruunun valvonnassa, minkä vuoksi myös kontrolli porvaristoa kohtaan todennäköisesti tiukentui verrattuna entiseen ja oli varmasti osasyys raadin tietoon tulleen rikollisuuden vähenemisessä³⁷⁸.

Kämnerinoikeuden rooli rikosjuttujen suhteen on hiukan epäselvä, vaikka se toimi jatkuvasti alempana oikeusistuimena selvitellen ja tuomiten. Jos verrataan vuosien 1603-1604 kämnerinoikeuden säilyneitä pöytäkirjoja vuosien 1619 ja 1621 vastaaviin, voidaan todeta, että kämnerinoikeuden toiminta oli tehostunut huomattavasti.³⁷⁹ 1600-luvun alun osalta vaikuttaa siltä, että alempi oikeusistuin kokoontui lähinnä silloin kun raadilla ei ollut istuntoa. Jos taas raati kokoontui ahkerasti, ei kämnereillä ollut tarvetta istua oikeutta niin usein.

³⁷⁶Vuonna 1625 juttuja oli peräti 723, mikä oli koko tutkimusajanjakson suurin vuotuinen määrä. Tätä saattaa osaltaan selittää tuomikirjakonseptin kokoaminen useammista lähteistä. Myös vuoden 1619 pöytäkirja muodostaa jo edellä mainitun poikkeuksen, minkä vuoksi se on jätettävä tarkastelun ulkopuolelle.

³⁷⁷Matrikel 1915-1918, s. 175-176.

³⁷⁸Vrt. Lindström 1988b, s. 85, 87. Lindström lopettaa tarkastelunsa vuoteen 1624, joten tutkimuksesta ei löydy vahvistusta, mutta ei myöskään kontrollin kiristymisen mahdollisuuden kumoavaa aineistoa. Vrt. myös Karonen, jonka rikostutkimusten mukaan Tukholma oli valtakunnan ehdottomasti vaarallisin paikka. Vuosina 1620-1650 tapahtui murhamäärissä huomattava lasku, joka johtui kruunun menestyksekkäistä pyrkimyksistä ohjata suurissa kaupungeissa hallinto ja oikeudenhoito esivallan parhaaksi katsomaan suuntaan. Tämä vaikutti vakavampien veritekojen määrän vähenemiseen. - Karonen Petri, Trygg eller livsfarlig? Våldsbrottsligheten i Finlands städer 1540-1660. Historisk Tidskrift för Finland 1995:1 (c), s. 8-10; vrt. Söderberg Johan, Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750-1870. En regional analys. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Economic History 18. Edsbruk 1993.

³⁷⁹ST 1603 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 17.6-10.12), s. 381-386; ST 1604 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 27.1-10.3), s. 387; ST 1619 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 4.1-25.5), s. 181-191; ST 1621 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 1.8-3.12), s. 315-331; ST 1622 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 6.1-29.12), s. 397-427; ST 1623 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 3.1-31.12), s. 427-503; ST 1624 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 2.1-7.6), s. 443-486.

Viisitoista vuotta myöhemmin kämnerinoikeus kokoontui huomattavasti useammin, säilyneiden lähteiden mukaan vähintään noin kymmenen kertaa kuukaudessa. Myös tällöin kokousten painopiste oli selvästi kausissa, jolloin raati ei istunut oikeutta. Tarkasteltaessa kämnerien hoitamia tehtäviä ja oikeuteen tuotuja juttuja saa alemman oikeuden tehtävistä päätellen kuvan elimestä, joka toimi raastuvanoikeuden oikeana kätenä. Kämnerit käsittelivät paljon rikoksiin liittyviä juttuja toteuttaen raadin tuomioita ja toisaalta katsoen, että kanteiden osapuolet saatiin oikeuteen vastaamaan, mutta varsinaisia tuomioita tai rikossyytöksiä kämnerinoikeudessa nähtiin ja kuultiin harvemmin kuin voisi olettaa. Pikemmin alempi oikeusaste toimi rikosjutuissa valmistelevana ja tuomiot toimeenpanevana elimenä. Rikosjuttuja esiintyi kämnerinoikeudessa eri vuosina hyvin vaihtelevasti, mutta jos säilyneistä pöytäkirjoista voi jotain päätellä, niin vuosina 1623-1624 tuotiin käsiteltäväksi aikaisempaa selvästi enemmän rikossyytteitä. Todennäköisesti oikeusistuin kuitenkin sakotti vielä huomattavasti useammin kuin pöytäkirja antaa ymmärtää, sakot vain merkittiin suoraan sakkoluetteloon.³⁸⁰ Kämnerinoikeuden työssä on silmiinpistävää talousjuttujen, erityisesti velkajuttujen käsittely ja selvittely, joka muodostaa selvästi suurimman osan kämnerien työstä. Näin vuoden 1619 säännön määräys täyttyi. Vuodesta 1622 lähtien taas kämnerinoikeus alkoi saada aiemmasta poiketen myös enemmän hallinnollisia tehtäviä. Esimerkiksi vuonna 1623 käski pormestari kämnerinoikeudessa raatimiehiä selvittämään, oliko talot puhdistettu ja samalla kielsi raatimiehiä lähtemästä kaupungista ennen kuin nämä ovat asettaneet jonkun tilalleen. Samana päivänä pormestari lähetti kirjeen kahdelle raatimiehelle, että näiden tulee kiirehtiä kaupunkiin sadan talarin sakon uhalla.³⁸¹ Hallintojuttujen tullessa esiin kämnerinoikeudessa oli yleensä kyse päivistä, jolloin raadilla ei ollut istuntoa. Jutut haluttiin kuitenkin hoitaa tai osa ainakin merkkauttaa pöytäkirjaan, ja tultiin tämän vuoksi alemman oikeuden istuntoon. Myös tämä voidaan kuitenkin nähdä osoitukseksi raadin

³⁸⁰Ks. esim. kämnerinoikeuden pöytäkirjat vuosilta 1619 ja 1621-1624. Sakkoja annettiin yhdet molempina vuosina 1619 ja 1622 ammattikuntasäännösten rikkomisista, ensimmäiselle syylliselle rapsahti sakkoja myös kunnianloukkauksesta. Vuonna 1624 sen sijaan sakotettiin yhtä porvaria, koska tämä oli ollut koko kesän poissa ja vahti oli jäänyt hoitamatta, samoin muut velvoitteet kaupugissaolosta täyttämättä. Myös esimerkiksi porvarisvalaa ilman ammattia harjoittava mies sai sakot. - ST 1619 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 5.2), s. 186; ST 1622 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 8.2), s. 399; ST 1624 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 2.1, 27.1, 29.1), s. 443-444, 458-459. Kämnerinoikeuden pöytäkirjassa on mainintoja myös esimerkiksi väkivaltajutuista, joista todisteltiin tai menttiin syytettyjen puolesta takuuseen alemmassa oikeudessa kämnerinkamarilla, mutta sakot on mainittu annetun raastuvassa, vaikka tuomiota ei raadin pöytäkirjoissa ole. - ST 1624 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 8.3), s. 472; vrt. ST 1624 (11.2), s. 18. Vrt. Göteborgiin, jossa maistraatti oli ennen kämnerinoikeuden perustamista vuonna 1630 niin työllistetty rikosjutuilla, että tärkeille hallinnollisille asioille ei jäänyt aikaa. - Almqvist 1929, s. 394-395.

³⁸¹ST 1623 (kämnerinoikeuden pöytäkirja 24.8), s. 450; vrt. Karonen 1994a, s. 176-177; Karonen 1995a, s. 175 (liite 1.).

hallinnollisen työn kasvusta ja toisaalta uuden kuninkaallisen pormestarin halusta ottaa alempi oikeusistuin entistä tehokkaampaan käyttöön.

Raastupaan tuotujen siviilijuttujen määrä kasvoi selvästi vuoteen 1625 saakka, minkä jälkeen määrä hiukan väheni pysytellen kuitenkin molempina vuosina 1626-1627 lähes samana. Vuosi 1625 oli myös siviilijuttujen osalta jonkin verran poikkeuksellinen, sillä juttuja oli kaikissa ryhmissä tavallista enemmän. Jos verrataan vuosia 1626-1627 aikaisempiin vuosiin, on suurin ero perintöjutuissa, joita tosin oli poikkeuksellisen paljon vuosina 1623-1625. Tämä selittyy kaupungissa riehuneella rutolla ja laajan kuolleisuuden tällöin aiheuttamasta selvittelytyöstä. Muiden juttujen osalta voi erot selittää normaaliksi vuotuiseksi vaihteluksi.

Kaikista merkittävin muutos tapahtuu hallintojutuissa. Edellinen piikki raadissa käsiteltyjen hallinnollisten asioiden määrässä oli erityisesti Kaarlen herttua- ja valtionhoitajakausi, jolloin juttujen määrä nousi melko tasaisesti aina vuoteen 1602 saakka. Tämän jälkeen uusi tasainen nousu alkoi vasta vuonna 1615, mutta vuodet 1620-1622 vaikeuttavat taas kasvun tarkkaa ajoitusta. Jos tarkastellaan kaikkia hallintojuttuja, pysyvät edellämainitut vuodet vielä melko hyvin mukana tasaisessa ja kohtalaisen nopeassa kasvussa. Jos sen sijaan puhdistetaan luvut porvarisvaloista ja lainhuudatuksista, poikkeavat vuodet 1620-1622 huomattavasti, mutta myös kasvu oli suurempaa ja nopeampaa. Tämä kertoo siitä, että kasvu tapahtui nimenomaan "muussa hallinnossa", erilaisissa kaupunkihallintoon liittyvissä jutuissa, sekä kruunulta tulleissa käskyissä tai ilmoituksissa, tai muissa porvaristolle annetuissa kehotuksissa. Myös holhousjutut lisääntyivät jonkin verran ruton seurauksena etenkin vuonna 1623, mutta laskivat tämän jälkeen lähes normaalille tasolle. Kaikkiaan voidaan sanoa, että raadissa hoidettiin vuosina 1623-1626 jo valtavat määrät hallintojuttuja: määräyksiä ja muuta hallintoa oli yhteensä keskimäärin noin 150 juttua vuodessa. Vuonna 1627 juttuja oli yhteensä 199. Tämä osoittaa selvästi, että uudistuksille todella oli kysyntää, ja tuomiokirjat tukevat väitettä, että kehityspyrkimyksiä suunnattiin nimenomaan hallintoon. Kuinka vanhalla järjestelmällä olisi voitu hoitaa kaikki työ, kun pelkkiä hallinnollisia asioita oli yhtä paljon kuin esimerkiksi Turussa raastuvanoikeuden vuodessa kaikkiaan käsittelemiä juttuja?³⁸²

Hallintojuttujen määrän kasvaessa on mielenkiintoista, että kruunun määräyksissä puututtiin

³⁸²Turun raastuvanoikeuden työ määrä pysytteli suurimman osan 1620-lukua noin 150 tapauksena vuodessa. - Karonen 1994a, s. 67.

hallintoon yhtä vähän kuin aikaisemminkin. Oikeastaan ainoa hallinnolliseksi luettava määräys on toisen jutun yhteydessä annettu käsky irtolaisratsiasta Tukholmasta vuonna 1621.³⁸³ Talouteen liittyviä määräyksiä kruunulta tuli sen sijaan melko runsaasti, ei tosin samassa mittakaavassa kuin Kaarlen aikaan.³⁸⁴ Määräyksissä korostui aikaisempaa enemmän pyrkimys asioiden hoitamiseen valtakunnallisesti, ainakin käskyjä annettiin usein kaikille valtakunnan kaupungeille. Tilanne oli samanlainen kuin Kaarlen ollessa valtakunnanhoitajana eli kruunulla ei varsinaisesti ollut edes tarvetta puuttua siihen, mitä raastuvassa tapahtui, sillä sinne oli nimetty miehet, jotka hoitivat asioita sen puolesta. Vaikka kuninkaallisten pormestarien suoranaista vaikutusta on mahdotonta jäljittää, sen on täytynyt olla suuri.³⁸⁵

³⁸³PRFSS VI (18.7.1621), s. 99-101.

³⁸⁴Ks. esim. PRFSS V (7.2.1615, 8.2.1616, 17.8.1617, 26.9.1617), s. 131-132, 159-161, 230-233, 233-234; URSH (24.6.1621, 18.6.1626), s. 174-179, 200-201.

³⁸⁵Tukholma ja Rauma olivat aivan eri suuruusluokan kaupungeja, ei vähiten hallinnon kehitystasetta tarkasteltaessa, mutta kun Jochin Timme nimitettiin kruunun suosituksesta Rauman pormestariksi vuonna 1649, kasvoi juttujen määrä noin kaksinkertaiseksi, noin 150-200 juttuun vuodessa. Merkittävää on, että yli puolet tapauksista oli hallintoasioita. Vaikka juuri hallintojuttujen kasvu johtui osin kokouksesta ja vuodesta toiseen toistuvista käskyistä, voidaan kasvua silti pitää merkittävänä. - Karonen 1995a, s. 75-76. Kaupungin koosta huolimatta kuninkaalliset pormestarit tarttuivat ankaralla kädellä etenkin kaupungin hallintoon.

8. KAUPPIAIDEN HALLINNOSTA BYROKRATISOITUMISEN ALKUUN - TUKHOLMAN RAATI JA SEN TYÖMÄÄRÄ 1580-1627

Tukholma oli Ruotsi-Suomen merkittävin kaupunki ja toimi koko kaupunkilaitoksen esikuvana viimeistään 1500-luvun lopulta lähtien. Tällä tosiasialla oli huomattava merkitys hallinnon ja oikeudenhoidon kehitystyössä etenkin suurvalta-ajalla, kaupunkien todellisella kehityskaudella: kaikessa noudatettiin Tukholman tapaa. 1600-luvulla valtakunnan kaupunkihallinto sai puitteet, jotka lähes poikkeuksetta säilyivät 1800-luvulle saakka.

Tukholman kaupungin hallinto- ja oikeuslaitos ei enää 1500-luvun loppuvuosina ollut vakaasti vanhalla painolla toimiva organisaatio, kehitystarpeiden nousua esiin ei tarvinnut odottaa 1600-luvulle saakka niin kuin usein on esitetty. Raastuvanoikeuden eteen tuotujen juttujen sisällössä ei varsinaisesti tapahtunut minkäänlaisia muutoksia koko ajanjaksolla 1580-1627 ja voidaan olettaa, että tähän tilanteeseen oli tultu samaa linjaa seuraten, mutta raadin työmäärä kasvoi jo 1500-luvun lopulla tavalla, jota oli mahdoton ohittaa. Ellei raadissa hoidettua työmäärää voi vielä 1580-luvulla kutsua taakaksi, niin 1590-luvulla herttua teki siitä rasituksen luottamustoimiaan hoitaville porvareille kontrolloiden lähes kaikkea, mitä raastuvassa tapahtui. Kruunun mielenkiinto keskittyi vielä vuosisadanvaihteessa pääasiassa taloudellisiin kysymyksiin ja kaupunkihallinto sekä sen toimiminen olivat tärkeitä vain siinä määrin kun ne sivusivat esivallan taloudellisia tarpeita. Kaarle-herttuan nimityspolitiikka johti raadin täyttämiseen kruunun luottomiehillä, mutta hallinnollisissa kysymyksissä ei parannusta saatu aikaan. Tukholman hallintopiireissä pyrittiin selviytymään työn määrän huomattavasta lisääntymisestä kuormittamalla raatimiehiä aikaisempaa enemmän, sillä se oli oikeastaan ainoa keino, joka raadilla oli käytettävissään. Näin tavoiteltiin työn jakamista myös raadin kokousten ulkopuolelle, mikä lisätessään yksittäisten raatimiesten työtä kuitenkin vähensi velvoitteita saapua raastupaan yhä useammin ja viettää siellä entistä pidempiä aikoja. Työmäärän kasvu merkitsi virkoja hallussaan pitäville porvareille elinkeinonharjoitukseen käytetyn ajan radikaalia vähenemistä ja oli oire tarpeesta uudelleen toiminnan organisoimiseen, mutta myös kokopäivätoimisten virkamiesten merkityksestä hallinnolle. Kehittyäkseen kaupungit tarvitsivat miehiä, joilla oli mahdollisuus omistaa aikansa ja kiinnostuksensa kokonaan virka-asioille. Näin juuri raastuvanoikeuden työmäärän kasvu selittää kaupungin hallinnossa tapahtunutta byrokratisoitumista.

Vuosina 1605-1615 raadin tuomiokirjoihin kirjatussa työmäärässä tapahtui valtava lasku, jonka aikaisempi tutkimus on jättänyt täysin vaille huomiota. Juttujen määrät olivat alhaisimmat koko ajanjaksolla 1580-1627. Tähän vaikutti Norrmalmin erottaminen, mutta lisäksi kaupunginkirjurin ja hallintomiesten työskentely, jossa olisi ollut parantamisen varaa. Koska tiedetään kaupungin kasvun jatkuneen jo 1500-luvun lopulta saakka ja erityisen voimakkaan väestönlisäyksen alkaneen 1610-luvulla, voidaan olettaa, että myös tällä kymmenvuotis-kaudella raastuvanoikeuden työmäärä pysyi suurinpiirtein entisellä tasolla. Jos tarkastellaan ajanjaksoa suhteutettuna kokonaiskehitykseen koko tutkimusajanjaksolla, tämä tukee väitettä.

Suurvalta-aika merkitsi tarpeineen ja vaatimuksineen voimien kokoamista aktiiviseen politiikkaan. Kustaa II Aadolfilla ja Axel Oxenstiernalla oli ratkaiseva osa kehityksessä, 1620-luvulta 1640-luvulle jatkuneessa keskus- ja paikallishallinnon uudistustyössä. Elinkeinoelämää ja taloudellista kehitystä pyrittiin edistämään merkantilismin sekä keskittämisen kautta ja kontrollia kiristettiin kaikilla hallinnon aloilla. Tämä merkitsi huomion kiinnittymistä kaupunkiin ja vuoden 1619 säännön antamista sekä kaupunkihallinnon vahvistamista oppineilla, taitavilla ja käytännössä pätevoityneillä hallintomiehillä.

Tukholmassa oli ainakin 1610-luvun lopulla ilmeisiä vaikeuksia kaupunkihallinnon hoidossa. Tähän viittaavat sekä kuninkaallisten kirjeiden viittaukset kaupungissa vallitsevaan epäjärjestykseen että kaupungin raadin kommentit kaupungin tilasta. Raatimiesten poissaolot muodostivat ongelman, jota ei saatu ratkaistua. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että vaikeudet johtuivat pohjimmiltaan työmäärän hallitsemattomasta kasvusta. Raatimiesten poissaoloista ja myöhästelyistä tuli ongelma, koska työtä oli niin paljon, ja epäjärjestys oli hallinnon kyvyttömyyttä vastata uuteen tilanteeseen. Kaupunkihallintoa ei ollut mitoitettu hoitamaan niin paljon työtä kuin Tukholmassa tehtiin. Tämä kaikki johti lopulta kruunulle suunnattuun pyyntöön kuninkaallisten pormestarien nimittämisestä, sillä raati ymmärsi tarvitsevansa johtoon koulutetun miehen, jolla oli sekä aikaa, että kykyä organisoida hallintoa uudelleen ja saada asiat rullaamaan. Tutkimuskirjallisuudessa on esitelty arvailuja raadin työmäärän kasvusta, jonka nyt voidaan perustellusti sanoa tukevan aiempaa käsitystä uudistustarpeiden lähdöstä ainakin osin Tukholmasta ja ongelmista siellä. Raastuvanoikeudessa käsiteltyjen juttujen määrän lisääntyminen oli keskeinen tekijä raadin työmuodoissa ja toiminnassa ilmenneissä muutoksissa, ja huomattava vaikuttaja kokoonpanomuutosten ja muiden

uudistusten taustalla.

Tässä yhteydessä on vaikea erottaa syytä ja seurausta eli merkitsivätkö kuninkaalliset pormestarit ja kruunun uudet vaatimukset sekä määräykset työn määrän kasvua vai oliko raastuvanoikeuden lisääntyneet työmäärä seurausta kaupungin kasvusta. Vaikka väkiluvun kasvulla ei voida selittää työtaakan kasvua, se voi kuitenkin olla epäsuorasti syynä hallintotyön määrän lisääntymiseen. Todennäköisesti molemmat vaikuttivat toisiinsa: esivallan toimet lisäsivät raadin työtaakkaa, mutta niiden taustoja puolestaan täytyy osaltaan hakea Tukholmasta. Kuninkaallisten pormestarien nimittäminen puolestaan vaikutti selvästi raadin hallinnollisen työn määrän lisääntymiseen. Heidät asetettiin virkoihinsa toteuttamaan kruunun uudistuspolitiikkaa, mikä luonnollisesti lisäsi hallinnollisten juttujen määrän käsittelyä. Toisaalta heidän nimittämisenä myötä oli mahdollista aiempaa enemmän kiinnittää huomiota juuri hallintojuttuihin, jotka aiemmin olivat varmasti kärsineet eniten oikeusjuttujen kasvaneen määrän varjossa. Etenkin kuninkaallisten pormestarien hallintoon tuoma kollegiojako merkitsi hallinnollisen työn aseman korostumista kaupungin hallinto- ja oikeuslaitoksessa.

Kuninkaallisten pormestareiden nimittäminen merkitsi täysin aikaisemmasta poikkeavaa vaihetta Tukholman historiassa. Kaupungin johdossa oli tällöin miehiä, joilla oli sekä uskallusta että kykyä tehostaa ja parantaa hallintoa ja oikeudenhoitoa. Vaikka nimitykset merkitsivät kruunun kontrollin huomattavaa kasvua verrattuna aikaisempaan, oli pätevien virkamiesten sijoittaminen keskeisiin toimiin ainoa mahdollisuus saada kaupunkihallinto toimimaan Tukholmassa, jossa raadin eteen tuotujen juttujen lukumäärä oli lähes viisinkertaistunut verrattuna tutkimusjakson alkuvuosiin.

9. LÄHTEET

Lähdejulkaisut

Konung Gustaf den Förstes Registratur 1-29. Utgivna af Riksarkivet. Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm 1861-1916.

Konung Magnus Erikssons stadslag utgifven af D. C. J. Schlyter. Samling af Sveriges Gamle Lagar på kongl. maj:ts nådigste befallning utgifven af D. C. J. Schlyter. Elfte bandet. Lund 1865.

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer (PRFSS) III, 1560-1592. Första halvbandet. Utgiven av Folke Lindberg. Stockholm 1946.

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer (PRFSS) III, 1560-1592. Andra halvbandet. Utgiven av Folke Lindberg. Stockholm 1939.

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer (PRFSS) IV, 1592-1611. Utgiven av Folke Lindberg och Folke Sleman. Stockholm 1946.

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer (PRFSS) V, 1611-1620. Utgiven av Folke Sleman. Stockholm 1964.

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer (PRFSS) VI, 1621-1632. Utgiven av Carl-Fredrik Corin och Folke Sleman. Stockholm 1985.

Stiernman And. Anton von, Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar angående Sveriges Rikes commerce, politie och oeconomie. Första del. Stockholm 1747.

Stockholms stads tänkeböcker (ST) 2 Ny Följd 6, 1578-1583. Utgivna av Johan Ax. Almquist. Stockholm 1945.

Stockholms stads tänkeböcker (ST) 2 Ny Följd 7, 1584-1588. Utgivna av Johan Ax. Almquist. Stockholm 1947.

Stockholms stads tänkeböcker (ST) 2 Ny Följd 8, 1589-1591. Utgivna av Johan Ax. Almquist. Stockholm 1948.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del I, 1592-1595 (ST). Redigerad av Daniel Almqvist. Stockholm 1939.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del II, 1596-1599 (ST). 1, Text och personregister. Redigerad av Daniel Almqvist. Stockholm 1951.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del III, 1600 (ST). Redigerad av Folke Sleman. Stockholm 1953.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del IV, 1601-1602 (ST). Redigerad av Folke Sleman. Stockholm 1957.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del VI, 1603-1604 (ST). Redigerad av Folke Sleman och Göran Setterkrans. Stockholm 1959.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del VI, 1605-1608 (ST). Uppsala 1963.

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del VII, 1608-1613 (ST). Redigerad av Nils Staf. S. L. 1964.

Stockholms stads och Norrmalms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del VIII, 1614-1615 (ST). Redigerad av Nils Staf. Uppsala 1966.

Stockholms stads och Norrmalms stads tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del IX, 1616-1617 (ST). Redigerad av Nils Staf. Uppsala 1968.

Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del X, 1618 (ST). Redigerad av Lars Wikström. Uppsala 1973.

Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XI, 1619 (ST). Redigerad av Sven Olsson, Naemi Särnqvist. S. L. 1974.

Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XII, 1620-1621 (ST). Redigerad av Sven Olsson, Naemi Särnqvist. Uppsala 1976.

Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XIII, 1622-1623 (ST). Redigerad av Sven Olsson, Naemi Särnqvist. Uppsala 1978.

Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XIV, 1624-1625 (ST). Redigerad av Sven Olsson, Naemi Särnqvist. Uppsala 1979.

Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XV, 1626 (ST). Redigerad av Lars Wikström. Uppsala 1990.

Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XVI, 1627 (ST). Redigerad av Jan Gejrot. Stockholm 1994.

Artikkelit ja kirjallisuus

Ahnlund Nils, Sundsvalls historia. På uppdrag av Sundsvalls stadsfullmäktige. Del I. Tiden 1621-1721. Uppsala 1921.

Ahnlund Nils, Kring Gustav Adolf. Uppsala 1930.

Ahnlund Nils, Gustav Adolf den Store. Andra upplagan. Uppsala 1932.

Ahnlund Nils, Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död. Stockholm 1940.

Ahnlund Nils, Stockholms historia före Gustav Vasa. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 15. Stockholm 1953.

Almquist Helge, Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. Förra delen. Från grundläggningen till enväldet (1619-1680). Göteborg 1929.

Almquist Helge, Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren. Senare delen. Enväldets och det stora nordiska krigets skede (1680-1718). Göteborg 1935.

Andersson Hans, Sverige - En forskningsöversikt. Teoksessa Urbaniseringsprocessen i Norden 1. Middelaldersteder. Det XVII. nordiske historikermöte Trondheim 1977. Redigert av Grethe Authén Blom. Trondheim 1977.

Andersson Hans, Rättssäkerheten i stormaktstidens Stockholm. Teoksessa Jarrick Arne - Söderberg Johan (red.), Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850. Monografier utgivna av Stockholms stad 118. Uppsala 1994.

Andersson Hans, Heder och civilisering. Historisk Tidskrift 1996:3.

Arbman Holger - Norborg Lars-Arne, Jönköpings stads historia. Del I. Från äldsta tid till stadens brand 1612. Värnamo 1963.

Behre Göran - Larsson Lars-Olof - Österberg Eva, Sveriges historia 1521-1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter. Stockholm 1992.

Berg Harald - Svalenius Ivan, Växjö stads historia. Tiden fram till 1718. Växjö 1956.

Boëthius Bertil, Magistraten och borgerskap i Stockholm 1719-1815. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 2. Stockholm 1943.

Brun Sven, Hudiksvalls historia. Del I. Tiden 1582-1800. Hudiksvall 1932.

Bucht Gösta, Härnösands historia. Del I. Tiden 1585-1721. Utgiven på uppdrag av Härnösands stadsfullmäktige vid stadens 350-årsjubileum år 1935. Uppsala 1935.

Carlsson Sten - Rosén Jerker, Svensk historia 1. 4. upplagan. Lund 1978.

Corin Carl-Fredrik, Självstyre och kunglig maktpolitik inom Stockholms stadsförvaltning 1668-1697. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning. Uppsala 1958.

Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser. Utgivna av Gustav Elgenstierna. VIII Stålarms - Voltemat. Stockholm 1934.

Edén Nils, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation. I början av sjuttonde århundradet (1602-1634). Skrifter utgivna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. VIII. 2. Uppsala 1902.

Ericson Lars, Från köpmannaoligarki till ämbetsmannastyre. Nyare forskning kring de europeiska städernas magistrater under 1500- och 1600-talen. Historisk Tidskrift 1987:4.

Ericson Lars, Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599-1637. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 84. Borås 1988.

Ericsson Birgitta, De anlagda städerna i Sverige (ca. 1580-1800). Teoksessa Urbaniseringsprosessen i Norden 1. Middelaldersteder. Det XVII. nordiske historikermöte Trondheim 1977. Redigert av Grethe Authén Blom. Trondheim 1977.

Forssell Nils, Borås stads historia. Första delen. Borås 1952.

Gustafsson Harald, Bödlar och byråkrater i Stockholms 1600-tals förvaltning. Historisk Tidskrift 2/1989.

Halila Aimo, Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I-II. Historiallisia tutkimuksia 28, 1-2. Helsinki 1942-1943.

Heckscher Eli F., Den ekonomiska innebörden av 1500- och 1600-talens svenska stadsgrundningar. Historisk Tidskrift 1923:4.

Heckscher Eli F., Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen före frihetstiden 1-2. Stockholm 1935-1936.

Heckscher Eli F., Svenskt arbete och liv från medeltiden till nutiden. Med kompletterande tillägg av professor Arthur Montgomery och fil. lic. Bengt Svensson. Stockholm 1957.

Hedberg Lennart, Företagarfursten och framväxten av den starka staten. Hertig Karls resurseexploatering i Närke 1581-1602. Örebro Studies 11. Örebro 1995.

Heikkinen Sakari, Suomeen ja maailmalle. Tullilaitoksen historia. Helsinki 1994.

Helmfrid Björn, Norrköpings historia 5. Tiden 1568-1655. Stockholm 1965.

Herdin K. W., Uppsala på 1600-talet. Bidrag till stadens historia. Rättsväsendet. I. Stadsstyrelsens organisation och rättsskipning. Uppsala 1926.

Hildebrand Emil, Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Stockholm 1896.

Historia kring Stockholm. Stockholm från förhistorisk tid till sekelskiftet. Del 2: Vasatid och stormaktstid. Red. Stig Hadenius. S. L. 1985.

Humble Sixten; "Stadgan om städernas administration". En undersökning på 1660-talet i promulgationsfrågan. Historisk Tidskrift 1968:2.

Högberg Staffan, Stockholms historia 1. Den medeltida köpstaden. Hans nådes stad. Stormaktens huvudstad. Borgarnas stad. Stockholm 1981.

Jansson Arne, Bördor och bärkraft. Borgare och kronotjänare i Stockholm 1644-1672. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 103. Uppsala 1991.

Jansson Arne - Söderberg Johan, Priser och löner i Stockholm 1600-1719. Teoksessa Jansson Arne - Palm Lennart Andersson - Söderberg Johan, Dagligt bröd i onda tider. Priser och löner i Stockholm och Västsverige 1500-1770. Institutet för lokalhistoriska forskning, skriftserie nr 3. Götene 1991.

Jansson Arne - Palm Lennart Andersson - Söderberg Johan, Dagligt bröd i onda tider. Priser och löner i Stockholm och Västsverige 1500-1770. Institutet för lokalhistoriska forskning, skriftserie nr 3. Götene 1991.

Jarrick Arne - Söderberg Johan, Inledning. Teoksessa Jarrick Arne - Söderberg Johan (red.), Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850. Monografier utgivna av Stockholms stad 118. Uppsala 1994.

Jarrick Arne - Söderberg Johan (red.), Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600-1850. Monografier utgivna av Stockholms stad 118. Uppsala 1994.

Kalmar stads historia II. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen. Huvudredaktör Ingrid Hammarström. Karlshamn 1982.

Karlén Lars, Medeltid och äldre vasatid till omkring 1570. Teoksessa Nyköpings stads historia. Utgiven av Nyköpings kommuns stadshistoriekommitté under redaktion av Stellan Dahlgren. I. Medeltid och vasatid intill 1622. Uppsala 1973.

Karonen Petri, Turun ensimmäinen kaupantarkastaja Hans (John) Bogge. Painamaton esitelmä.

Karonen Petri, Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620-1660). Studia Historica Jyväskylän 48. Jyväskylä 1994 (a).

Karonen Petri, Viipurin raastuvanoikeudessa vuonna 1634 tehdyt oikeudenkäyntiuudistukset ja niiden vaikutus kaupungin oikeudenhoitoon. Lakimies 1994:6 (b).

Karonen Petri, Brottsligheten i städerna i Egentliga Finland och Satakunta i början av 1600-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 1994:1 (c).

Karonen Petri, "Raastuvassa tavataan". Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. *Studia Historica Jyväskyläänsä* 51. Saarijärvi 1995 (a).

Karonen Petri, Brottsligheten i Norden på 1500- och 1600-talen. *Historisk Tidskrift* 1995:1 (b).

Karonen Petri, Trygg eller livsfarlig? Våldsbrottsligheten i Finlands städer 1540-1660. *Historisk Tidskrift för Finland* 1995:1 (c).

Kerkkonen Veikko, Etelä-Suomen kaupunkien kruununverot 1614-1650. *Historiallisia tutkimuksia* 30. Helsinki 1945.

Kumlien Kjell, Västerås genom tiderna. Del II. Västerås till 1600-talets början. Monografi utgiven av Västerås kommun. Västerås 1971.

Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Finsk redaktör Helge Pohjolan-Pirhonen. Helsingfors 1975.

Lager Birgitta, Stockholms befolkning på Johan III:s tid. Stockholm 1962.

Lager Birgitta, Stockholmskt 1500-tal. *Social- och befolkningshistoriska studier*. Stockholm 1964.

Lager Birgitta, Stockholms befolkning på 1500-talet. *Teoksessa Historia kring Stockholm. Stockholm från förhistorisk tid till sekelskiftet. Del 2: Vasatid och stormaktstid*. Red. Stig Hadenius. S. L. 1985.

Lager-Kromnow Birgitta, Att vara stockholmare på 1560-talet. *Stockholmsmonografier* utgivna av Stockholms stad 110. Uppsala 1992.

Lagerqvist Lars O. - Nathorst-Böös Ernst, Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar. Borås 1984.

Larsson Lars-Olof - Österberg Eva, Vasatiden och stormaktstiden. Teoksessa Behre Göran - Larsson Lars-Olof - Österberg Eva, Sveriges historia 1521-1809. Stormaktsdröm och småstatsrealiteter. Stockholm 1992.

Lehtinen Erkki, Hallituksen yhtenäistämispoliittikka Suomessa 1600-luvulla (1600- n. 1680). Historiallisia tutkimuksia LX. Lahti 1961.

Letto-Vanamo Pia, Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenettelyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla. Teoksessa Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Juva 1987.

Letto-Vanamo Pia, Suomalaisen asianajalaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja. N:o 181. Vammala 1989.

Lilja Sven, Kalmar under Gustav Vasa och hans söner. Teoksessa Kalmar stads historia II. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen. Huvudredaktör Ingrid Hammarström. Karlshamn 1982.

Lilja Sven, Urbanisering i långtidsperspektiv. Några teorier och ett empiriskt exempel. Scandia 1990:2.

Lilja Sven, The Geography of Urbanisation - Sweden and Finland, c. 1570-1770. Scandinavian Economic History Review & Economy and History. 1994:3.

Lilja Sven, Stockholms befolkningsutveckling före 1800: problem, metoder och förklaringar. Historisk Tidskrift 1995:3.

Lilja Sven, Stockholm under huvudstädernas sekler. Stockholms befolkning i jämförande perspektiv. Historisk Tidskrift 1996:3.

Lindberg Folke, Västerviks historia 1275-1718. Akademisk afhandling. Stockholm 1933.

Lindberg Folke, 1619 års stadga om städernas administration. Svenska stadsförbundets tidskrift 1937.

Lindberg Folke, Fogde, råd och menighet. Några drag i den svenska stadsförfattningens utveckling under medeltiden och 1500-talet. Stockholm 1941.

Lindberg Folke, Linköpings historia 2. 1567-1862. Näringsliv och förvaltning. Linköping 1976. ?

Lindberg Folke, Linköpings historia 3. 1567-1862. Samhälls- och kulturliv. Linköping 1976.

Lindberg Folke, Hantverk och skråväsen under medeltid och äldre vasatid. Andra upplagan. S. L. 1989.

Lindström Dag, Våld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475-1625. Rättshistoriska studier. Fjortonde bandet. Lund 1988 (a).

Lindström Dag, The Law and the Courts. Teoksessa Österberg Eva - Lindström Dag, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Studia Historica Upsaliensia 152. Lund 1988.

Lindström Dag, Crime and Control in the Capital. Teoksessa Österberg Eva - Lindström Dag, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Studia Historica Upsaliensia 152. Lund 1988 (b).

Lindström Dag, Skrå, stad och stat. Stockholm, Malmö och Bergen ca. 1350-1622. Studia Historica Upsaliensia 163. Uppsala 1991.

Lindström Dag, Öarliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden. Historisk tidskrift 1994:4.

Ljung Sven, Uppsala stads historia II. Uppsala under yngre medeltid och Vasatid. Uppsala 1954.

Ljung Sven, Enköpings stads historia I. Tiden till och med 1718. Lund 1963.

Lundqvist Bo V:son, Falköpings historia. I. Från äldsta tid till omkring år 1620 jämte en förhistorisk inledning. Falköping 1940.

Lundkvist Sven, Hertig Karl och kungakronan 1598-1604. Historisk Tidskrift 1965:2.

Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning. Rättshistoriskt bibliotek. Sjunde bandet. Av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Lund 1966.

Malmö stads historia. Andra delen. Huvudredaktör Oscar Bjurling. Malmö 1977.

Mäntylä Ilkka, Ja yhteinen rahvas todisti. Kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista. Porvoo 1969.

Nilsson Sven A., Halmstads historia. Del I. Den danska tiden. Halmstad 1968.

North Douglass C., Institutions, Institutional Change and Economic Performance. S. L. 1993.

Nyköpings stads historia. Utgiven av Nyköpings kommuns stadshistoriekommitté under redaktion av Stellan Dahlgren. I. Medeltid och vasatid intill 1622. Uppsala 1973.

Odhner Clas Theodor, Bidrag till svenska städernas och borgarståndets historia före 1633. Uppsala 1860.

Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Juva 1987.

Olsson Anders, Borgmästare, bastioner och tullbommar: Göteborg och Halmstad under statligt inflytande 1630-1660. Bibliotheca Historica Lundensis 84. Lund 1995.

Olsson Sven - Särnqvist Naemi, Inledning. Teoksessa Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XI, 1619 (ST). Red. Olsson Sven -Särnqvist Naemi. Stockholm 1974.

Olsson Sven - Särnqvist Naemi, Förord. Teoksessa Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XIV, 1624-1625 (ST). Redigerad av Sven Olsson, Naemi Särnqvist. Uppsala 1979.

Peterzén Ingvar, Studier rörande Stockholms historia under Gustav Vasa. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 4. Stockholm 1945.

Petré Torsten, Uppsala stads historia III. Uppsala under merkantilismens och statskontrollens tidskede 1619-1789. Uppsala 1958.

Renvall Pentti, Historiantutkimuksen työmenetelmät. Turku 1947.

Roper Lyndal, Oedipus and the Devil. Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe. Cornwall 1994.

Rosén Jerker, Tiden före 1718. Teoksessa Carlsson Sten - Rosén Jerker, Svensk historia 1. 4. upplagan. Lund 1978.

Rystad Göran - Sallnäs Birger - Wessman Lars, Jönköpings stads historia. Del II. Från stadens brand 1612 till kommunalreformen 1862. Värnamo 1965.

Råberg Marianne, Visioner och verklighet I. En studie kring Stockholms 1600-talsstadsplan. Monografier utgivna av Stockholms stad 54 I. Borås 1987.

Sandberg Robert, I slottets skugga. Stockholm och kronan 1599-1620. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 105. Stockholm 1991.

Sandström Åke, Stockholms stads finanser 1608-1621. Historisk tidskrift 1983:3.

Sandström Åke, Mellan Torneå och Amsterdam. En undersökning av Stockholms roll som förmedlare av varor i regional- och utrikeshandel 1600-1650. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 102. Stockholm 1990.

Schück Adolf, Studier rörande det svenska stadväsendets uppkomst och äldsta utveckling. Akademisk avhandling. Uppsala 1926.

Selling Dagmar, Senmedeltidens Kalmar. Teoksessa Kalmar stads historia II. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen. Huvudredaktör Ingrid Hammarström. Karlshamn 1982.

Setterkrans Göran, Karl IX:s högsta domstol. Scandia 1962.

Steckzén Birger, Luleå stads historia. I. 1621-1800. Uppsala 1921.

Stockholms rådhus och råd. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten MCMXV. Stockholm 1915.

Stockholms rådhus och råd. Andra afdelningen, Matrikel öfver borgmästare och rådmän samt stads- och magistratssekreterare i Stockholms stad och Norra Förstaden. Af Frans de Brun, Gustaf Elgenstierna, Ivar Simonsson, Nils Östman. Stockholm 1915-1918.

Svalenius Ivan, II. Tiden från 1523 till 1718. Teoksessa Berg Harald - Svalenius Ivan, Växjö stads historia. Tiden fram till 1718. Växjö 1956.

Swedish Bibliography of Urban History. A Selection of Books and Articles Published up to 1992. Ed. by Lars Nilsson. Stads- och kommunhistoriska institutet. Studier i stads- och kommunhistoria 10. Stockholm 1994.

Svensson Lars, Tänkebok. Teoksessa Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Finsk redaktör Helge Pohjolan-Pirhonen. Helsingfors 1975.

Sylvander G. Volm., Kalmar slotts och stads historia i tre afdelningar. Andra afdelningen. Kalmar stads enskilda häfder. Andra delen. Kalmar stads-rätt. Från 1520 till närvarande tid. Kalmar 1865.

Söderberg Johan, Hade Heckscher rätt? Priser och reallöner i 1500-talets Stockholm. Historisk tidskrift 1987:3.

Söderberg Johan, Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750-1870. En regional analys. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Economic History 18. Edsbruk 1993.

Söderberg Johan, Heder och civilisering: genmäle till Hans Andersson. Historisk Tidskrift 1996:2.

Taussi Sjöberg Marja, Staten och tinget under 1600-talet. Historisk Tidskrift 1990:2.

Trulsson Lars, Halmstads historia. Del II. Tiden 1645-1850. Halmstad 1968.

Uppsala universitets matrikel. På uppdrag af universitetets rektor. Utgifven af Aksel Andersson. 1. 1595-1632. Uppsala universitets årskrift 1900. Program 1. Uppsala 1900.

Urbaniseringsprocessen i Norden 1. Middelaldersteder. Det XVII. nordiske historikermöte Trondheim 1977. Redigeret av Grethe Authén Blom. Trondheim 1977.

Westling Gustaf, Hertig Karls furstendöme under åren 1568-1592. Akademisk afhandling. Sundsvall 1883.

Wikström Lars, Inledning. Teoksessa Stockholms tänkeböcker från år 1592. Utgivna av Stockholms stadsarkiv. Del XV, 1626 (ST). Red. Lars Wikström. Stockholm 1990.

Virrankoski Pentti, Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turun historiallinen arkisto 22. Turku 1970.

Öhman Christer, Nyköping och hertigdömet 1568-1622. Teoksessa Nyköpings stads historia. Utgiven av Nyköpings kommuns stadshistoriekommitté under redaktion av Stellan Dahlgren. I. Medeltid och vasatid intill 1622. Uppsala 1973.

Österberg Eva - Lindström Dag, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Studia Historica Upsaliensia 152. Lund 1988.

Österberg Eva, The Period. Teoksessa Österberg Eva - Lindström Dag, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Studia Historica Upsaliensia 152. Lund 1988.

Östman Nils, Stockholms magistrat och rådhusrätt. Kortfattad öfversikt. Teoksessa Stockholms rådhus och råd. Festskrift utgifven till minne af nya rådhusets invigning hösten MCMXV. Stockholm 1915.

LITTEET

LIITE 1. Taulukoiden tapausten luokittelu.

I RIKOSJUTUT:

- 1 = muu rikos
- 2 = henkirikos
- 3 = väkivalta
- 4 = talousrikos
- 5 = kunnianloukkaus
- 6 = siveellisyysrikos
- 7 = varkaus
- 8 = tottelemattomuus

II SIVILIJUTUT:

- 9 = taloudellinen kiista
- 10 = perintöjuttu
- 11 = velka
- 12 = elinkeinot/kauppa

III HALLINTOJUTUT:

- 13 = yleinen hallinto
- 14 = lainhuudatus
- 15 = määräys/ilmoitus
- 16 = holhoojuus
- 17 = porvarisvala

IV MUUT**V YHTEENSÄ****VI KOKOUKSIA**

LIITE 2. Raadissa käsiteltyjen tapausten määrä puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa ja harjoitelmassa 11.4.1580 - 31.12.1580. Lähteet: ST 1580.

	RENOVOITU	HARJOITELMA
I RIKOSASIAT		
1		
2		3
3		6
4		5
5		6
6		1
7		9
8		4
II SIVILIASIAT		
9	24	45
10	20	14
11	4	5
12	14	14
III HALLINTOASIAT		
13	7	9
14	55	23
15	11	16
16	2	2
17		
IV MUU	5	17
V KESKEN		20
VI YHTEENSÄ	142	199
VII KOKOUKSIA	49	58

LIITE 3. Raadissa käsiteltyjen tapausten määrä puhtaaksikirjoitetussa tuomiokirjassa ja konseptissa vuonna 1626. Lähteet: ST 1626.

	RENSKRIFT 1626	KONSEPT 1626
I RIKOSASIAT		
1	1	3
2	2	3
3	3	8
4	2	4
5	2	6
6	3	6
7	5	11
8	2	
II SIVIILIASIAT		
9	38	98
10	15	24
11	15	41
12	47	83
III HALLINTOASIAT		
13	16	87
14	97	108
15	27	66
16	2	8
17	67	43
IV MUU	6	61
V YHTEENSÄ	350	651
VI KOKOUKSIA	38	61

LIITE 4. Raadissa käsiteltyjen tapausten määrä 1580 - 89. Lähteet: ST 1580 - 89.

	1580	1581	1582	1583	1584	1585	1586	1587	1588	1589
I										
1		7	2	3	1		1			2
2	3	8	7	9	9	3	3	4	3	6
3	6	6	4	6	9		5	4	3	3
4	5	1			1		1	1	2	1
5	6	4	6	3	3	1	2	4		5
6	1			6	4		5	4	2	4
7	9	10	14	6	8	2	14	17	11	17
8	4	3	1	3	3		1	2	1	1
II										
9	26	25	26	39	35	9	41	40	31	39
10	25	25	14	15	24	4	19	19	14	23
11	5	5	4	8	7		13	5	13	25
12	17	23	28	17	27	3	33	25	24	31
III										
13	8	5	3	4	20	6	6	4	3	3
14	67	59	50	41	45	4	99	59	38	70
15	11	4		17	13	9	29	20	11	7
16	2	1					1	1		2
17				14	8	4	94	10	1	6
IV	6	7	14	21	9	3	8	10	6	15
V	201	193	173	212	226	48	375	229	163	260
VI	58	59	44	51	61	10	60	55	47	78

LIITE 5. Raadissa käsiteltyjen tapausten määrä 1590 - 1600. Lähteet: ST 1590 - 1600

	1590	1591	1592	1593	1594	1595	1596	1597	1599	1600
I										
1	1	4	6	4	3		3	4	7	6
2	6	13	7	5	14	9	4	6	6	7
3	3	9	8	7	1	2	3	5	6	6
4			7	1			1	1	6	3
5	1	5	7	7	3	4	5	1	17	7
6	5		5	7	1	5	1	5	8	2
7	21	14	15	15	9	15	21	28	17	5
8	1		1		1	2	1		3	4
II										
9	52	36	54	55	29	27	57	68	62	70
10	19	31	17	19	13	10	22	28	10	17
11	9	8	10	12	13	4	15	19	10	6
12	30	46	23	20	27	24	40	34	26	22
III										
13	8	7	22	13	12	8	16	9	44	24
14	90	72	34	42	52	75	65	115	105	66
15	2	15	28	44	21	16	22	19	24	24
16	4	1		2	2		7	3		6
17	26	22	11	3		74	18	8		3
IV	9	14	9	2	12	14	13	15	25	19
V	287	297	264	258	213	289	314	368	376	297
VI	76	78	71	67	48	45	63	70	66	56

LIITE 6. Raadin käsittelemien tapausten määrä 1601 - 10. Lähteet: ST 1601 - 10.

	1601	1602	1603	1604	1605	1606	1607	1608	1609	1610
I										
1	5	4	2	6	4	9	3	1	1	
2	3	1		1	8	2	4	9	3	3
3	3	2	3	6	1	1	2	2	2	2
4	6		1	4	2	2	1	1		
5	6	3	8	3	1	2	1	3	1	
6	3	2		5	1					1
7	7	10	10	11	4	4	2	7	1	1
8	2	2	2	1	3	3	1			
II										
9	83	65	60	104	31	13	27	14	7	7
10	18	16	19	41	13	10	13	13	2	7
11	7	8	29	33	19	13	9	6	4	4
12	33	18	24	28	12	19	33	22	16	14
III										
13	27	31	28	16	10	10	4	3	4	4
14	65	48	58	68	55	72	55	47	66	57
15	38	63	36	22	17	14	6	11	4	4
16	3	2	10	3	4	3	7		2	
17		37		12	26	19			15	7
IV	31	12	23	16	11	14	9	6	1	2
V	340	324	313	380	222	210	177	145	129	113
VI	55	56	61	61	36	35	29	30	23	22

LIITE 7. Raadin käsittelemien tapausten määrä 1611 - 1620. Lähteet: ST 1611 - 20.

	1611	1612	1613	1614	1615	1616	1617	1618	1619	1620
I										
1		2		4	5	9	2	7	5	1
2	4	11	3	6	5	6	4	4	7	5
3	1	4	1	2	2	8	6	5	6	5
4		3		1		3	3	2	1	4
5	2	3	1	1	7	11	6	10	11	3
6		4			2	2	2	4	6	3
7		4	1	4	6	22	16	11	13	4
8						1	1	3	4	
II										
9	1	33	4	5	60	76	47	57	72	16
10	4	8	1		6	15	14	25	33	6
11	1	4			6	21	15	43	38	12
12	15	23	3		18	46	44	45	54	21
III										
13	4	4	2		12	27	12	20	46	27
14	68	79	8		47	83	80	120	118	95
15	5	11			16	23	25	23	33	18
16		2			2	3	4/	7	5	
17	32	14			53	12	39	14	14	8
IV	3	5	2	1	18	28	14	11	31	2
V	140	214	26	24	265	396	334	411	497	230
VI	17	46	8	23	54	72	54	61	62	34

LIITE 8. Raadin käsittelemien tapausten määrä 1621 - 27. Lähteet: ST 1621 - 27.

	1621	1622	1623	1624	1625	1626	1627
I							
1		1	2	2	8	3	1
2	1	8	3	6	3	3	1
3		2	12	22	12	8	7
4			1	1	2	4	2
5		2	12	8	6	6	8
6	7	2	5	2	4	6	3
7	3	1	21	15	21	11	7
8		1	5	6	3		
II							
9	29	38	62	76	106	89	98
10	4	7	30	47	41	24	22
11	21	25	57	57	65	41	51
12	26	25	49	70	72	83	61
III							
13	8	9	101	91	89	87	151
14	139	157	74	126	208	108	117
15	30	16	48	42	26	66	48
16	2		27	14	10	8	6
17	1	18	14	13	12	43	66
IV	4	1	30	29	35	61	32
V	275	313	553	627	723	651	681
VI	26	31	64	76	74	61	69